

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra bohemistiky – Česká literatura

Tomáš Uher

Konstrukce alternativní historie

Česká kontrafaktuální historická fikce po roce 1989

Construction of Alternative History

Czech Counterfactual Historical Fiction after 1989

Disertační práce

Vedoucí práce: Doc. Erik Gilk, Ph.D.

2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci „Konstrukce alternativní historie – česká kontrafaktuální historická fikce po roce 1989“ vypracoval samostatně, pouze s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 15. ledna 2015

Mgr. Tomáš Uher

.....

Poděkování

Za laskavé, pozorné a trpělivé vedení práce náleží poděkování mému školiteli doc. Eriku Gilkovi, Ph.D.

Obsah

Úvod	7
Kontrafaktuální historická próza	7
Kontrafaktuální historiografie	7
Neuchopitelná povaha reality	10
Historické a kontrafaktuální světy	13
Kontrafaktuální historická fikce	15
Hranice kontrafaktuální historické fikce.....	18
O všem, co se nestalo.....	21
Mnichov jako sjednocující element	24
Fantastika jako součást historie	25
Kontrafaktuální historická fikce jako spojené nádoby fikce a historiografie ...	27
Kontrafakt jako „nový svět“	27
Potíže autentičnosti a pokušení hry.....	28
Kontrafaktuální fikce jako etická výzva	30
Trojí perspektiva české kontrafaktuální historické fikce.....	33
VLÁDNOUT DĚJINAMI	34
BÝT OVLÁDÁN DĚJINAMI	42
DĚJINY HROU	46
PŘEDSTAVENÍ KLASIFIKACE.....	48
Kontrafaktuální historická fikce jako nástroj interpretace dějin – fikce v řádu historiografie	50
DĚJINY OPRAVENÉ A ZACHRÁNĚNÉ.....	50
Návrat mýtů a konec historie.....	50
Objektivita jako východisko falešné legitimizace	51
Velikost minulého.....	53
Mýtus země, mýtus češství, mýtus války.....	55
Lékař Evropy	63
Svět naplněných předpokladů	65
Věčná říše	67
Síla vědění.....	68
Říše dobra	73
Velká náprava	77

Kontrafaktuální historická fikce jako nástroj výpovědi o dějinách - kontrafaktuální fikční svět jako dystopie.....	80
DĚJINY ZDROJEM NEBEZPEČÍ	80
Nová historie na pilířích okultismu, milenarismu a mesianismu	80
Převrácená perspektiva	81
Roztříštěný svět.....	82
Život ve službě zemřelým.....	84
Život ve službě Moci	88
Hledání bifurkačního bodu	93
Svět, v němž nacisté mají pravdu	94
Převrácená historie.....	99
Magický národ – magický stát.....	102
Poslední akt zrození – historie alternativní jako parodie historie aktuální	106
Od falše utopie k pravdě smrti.....	108
Dějiny šílenství	109
Bez války a bez porážky	112
Kontrafakt jako terapie	115
Kontrafaktuální fikční světy ve fantasy literatuře	119
ROMÁN V ŘÁDU HRY.....	119
Kontrafaktuální Rubikova kostka.....	119
Časoprostorové vymezení herního pole.....	120
Hráči a jejich základny – geopolitické uspořádání herního pole	122
Kontrafaktuální mytologie	125
Nacistický plán na uloupení historie.....	128
Mnohost světů – nejasnost jejich povahy	132
Herní principy, pravidla a nástroje (výjimečné operátory).....	134
Pokleslý iniciační román.....	137
Princip kumulování pravidel a jejich kolize	140
Parazitování na historii – historie bez obsahu.....	142
Vztah ke světu – vztah k sobě.....	144
Závěr.....	147
Abstrakt	156
Abstract.....	158
Prameny a literatura.....	160

PRAMENY.....	160
Literatura	163

Úvod

KONTRAFAKTUÁLNÍ HISTORICKÁ PRÓZA

V úvodní kapitole se zastavíme u počátků kontrafaktuálního myšlení a připomeneme si, odkud pramení a jak jeho vývoj ovlivnila kupříkladu kvantová mechanika. Dotkneme se sporů o vědeckou povahu historiografie a následného hledání „nové historie“ i snahy uvést alternativní dějiny na pole seriózního vědeckého bádání stanovením metody pro jejich psaní.

Poté pozornost obrátíme k literární vědě. Stanovíme výchozí definici kontrafaktuální historické fikce a navrhujeme její užší vymezení ve vztahu k alternativním dějinám a historickým mystifikacím v beletrii. Přiblížíme si rovněž některé metodologické nástroje pro následující analytickou část práce. V závěru kapitoly na základě románu *Pozdější život Panny Ferdinanda Peroutky* načrtneme styčné body mezi kontrafaktuální historickou fikcí a historiografií a základní okruh otázek a témat, které jednotlivé kapitoly dále rozvinou.

Kontrafaktuální historiografie

Kontrafaktuální historiografie, která se zakládá na předpokladu, že jakákoli událost může mít „dva nebo více koncových stavů“,¹ vzbuzuje povětšinou opatrnost, případně rovnou nevoli. Jestliže ve druhé polovině dvacátého století čelili historikové útokům na samu vědeckou podstatu své disciplíny, které byla vytýkána absence jednotné metody a způsob psaní blízký romanopisectví, při němž historie není objevována, nýbrž konstruována, stává se historie kontrafaktuální dalším dokladem nevědeckosti historických věd. Je-li zpochybněna jakákoli možnost objektivního poznání minulosti aktuálního světa, jakou hodnotu může mít poznání možné minulosti světa neaktuálního?

Nahlédneme-li kupříkladu do sborníku *Co by bylo, kdyby?*, kde se američtí vojenští historikové pokusili o rozvinutí kontrafaktů v souvislosti s významnými válečnými střety, jsme nuceni dát skeptickému postoji vůči kontrafaktuální historiografii zapravdu. Sborník sestavil Robert Cowley, který je rovněž autorem jednoho příspěvku a úvodu, u podobných prací tradičního prostoru pro obhajobu kontrafaktuální historiografie. Místo pro alternativní historii získává za cenu toho, že historie „je vlastně literatura o tom, co se stalo, ale zároveň

¹ Událost jako „uzlový bod“ kontrafaktuálního myšlení. SLÁDEK, Ondřej. O historiografii a fikci: událost, vyprávění a alternativní historie. In: *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*. Praha: Academia, 2007, s. 134-155. ISBN 978-80-200-1544-0, s. 144.

by neměla snižovat důležitost toho, co se mohlo stát.“² Jako by zkoumání alternativní historie bylo podmíněno sníženým kreditem zkoumání historie samotné, která je Cowleym zúžena na soubor bezrozporných faktů.

Při čtení jednotlivých příspěvků sborníku nacházíme mnohé okamžiky světových dějin, od jejichž pozměněného výsledného stavu jsou odvozovány veškeré dějiny další. Přehnaný význam přisuzovaný vybraným událostem způsobuje, že v jednom z příspěvků je „nová“ historie docela muslimská, ve druhém mongolská, v dalším pak římsko-perská. Zpočátku nepředvídatelný výsledek vede k nadvládě jednoho vlivu a náhoda se mění v neměnnou jistotu s absolutní dosažností. *Co by bylo kdyby?* je pomezním příkladem, kdy historiografie kvůli absenci jakékoli metody a ničím neomezené „fantastičnosti“ svých konstruktů do jisté míry skutečně splývá s fikcí.

Naštěstí existuje jiný a mnohem závažnější argument ve prospěch rozvíjení historických kontrafaktů. Zdůrazňuje jejich přínos pro „pochopení historie“, pro její oživení.³ Britský historik Niall Ferguson si při psaní úvodu ke sborníku *Virtuální dějiny* byl nevalné kvality dosavadní kontrafaktuální historiografie vědom: „Alternativní historie má tendenci diskreditovat se buď proto, že klade nepravděpodobné otázky, nebo proto, že nabízí odpovědi postrádající hodnověrnost.“⁴ Pokusil se proto nastítnit proměny v myšlení o dějinách a genezi myšlení kontrafaktuálního do tohoto vývoje zařadit jakožto logické vyústění dosavadního vývoje. Oporu pro svůj postoj našel také v jiných vědních oborech, kupříkladu v kognitivních vědách, které učinily z vytváření alternativních scénářů budoucích i minulých událostí a rozhodnutí neoddelitelnou součástí procesu učení se (psychologie přistupuje ke kontrafaktuálnímu myšlení jako ke způsobu, kterým se ego vyrovnává s minulostí). Nebo v teorii chaosu: „Chaos [...] znamená nepředvídatelné výsledky i tehdy, když jsou po sobě jdoucí události příčinně provázané.“⁵

Kontrafaktuální historiografie se pro Fergusona stává opozicí k dosud dominantnímu deterministickému principu, jehož transformace sleduje od středověké teologie, přes Hegelovu filozofii až po pozitivistický postoj historika Leopolda von Rankeho, údajného spoluzakladatele vědeckého historismu s jeho charakteristickým důrazem na vývoj. A stejně jako v případě kontrafaktuální historiografie nalézá její inspirační zdroje v moderní fyzice

² COWLEY, Robert et al. *Co by bylo, kdyby? Představy vojenských historiků o tom, co se mohlo stát*. Praha: Academia, 2005, 320 s. ISBN 80-200-1297-4, s. 11.

³ FERGUSON, Niall et al. *Virtuální dějiny. Historické alternativy*. Praha: Dokořán, 2001, 374 s. ISBN 80-86569-02-0, s. 11.

⁴ Tamtéž, s. 32.

⁵ Relativizující postoj ke kauzalitě lze považovat za nutné východisko při promýšlení jakéhokoli kontrafaktuálního scénáře. Tamtéž, s. 70.

a kvantové mechanice relativizující čas i hmotu, kořeny historického determinismu spatřuje v 17. a 18. století, kdy se na základě tří pohybových zákonů Isaaca Newtona začal formovat determinismus vědecký.⁶ Touto cestou klade Ferguson kontrafaktuální myšlení do přímé souvislosti s aktuálním stavem lidského poznání a nahlížení světa (poukazuje na postupné pronikání náhody do uvažování historiků).

Setkat se můžeme také s návrhy na přenesení Fergusonova konceptu alternativních dějin na pole jiné vědecké disciplíny, kupříkladu možných dějin literatury, pojatých ovšem značně široce: „Spisovatelé mívají řadu plánů, některé z nich naplňují, jiné opouštějí či naplnit nestihnou. Součástí těchto plánů je i pořadí důležitosti jednotlivých textů, které spolurozhoduje o pořadí a systému jejich psaní. Možná, potenciální, dosud neuskutečnitelná literatura rozhoduje o tom, co se stane ‚skutečnou‘ literaturou, je v jistém smyslu její podmínkou, je důležitější než ona sama.“⁷

Výrazně anti-deterministický postoj zaujímaný Fergusonem zasahuje také do sporu o fikční povahu historiografie. Hayden White ve svém vlivném díle *Tropika diskursu* požaduje návrat historiografie k jejím imaginativním počátkům, k přiznání si, že jakýkoli přístup k historické látce je kvůli zvolenému jazyku relativistický, neboť „je nemožné psát historické texty, aniž by se autor mohl vyhnout technikám používaným řečníky a básníky“.⁸ Historii je dovoleno být pouhou „sumou narativů, které jsou více či méně pravděpodobné“.⁹ Ferguson proti tomuto požadavku nepřímě namítá: „Psát dějiny v souladu s konvencemi platnými pro román nebo hru znamená podřídít minulost novému typu determinismu – teleologii tradiční vyprávěcí formy.“¹⁰ Připouští ale, že jakékoli zkoumání historických faktů zahrnuje nezbytnou míru deformace kvůli nutnosti jejich zpětného výběru. Pro označení hranice objektivit si vypůjčuje termín „princip neurčitosti“.¹¹

Vyústěním Fergusonova textu je položení relativně vědeckých základů pro zaobírání se kontrafaktuální historiografií, které bychom mohli formulovat ve třech bodech:

⁶ FERGUSON, cit. 3, s. 36.

⁷ „Námítka, že se tím věda stává literaturou, je irelevantní. Za prvé bylo podle některých postmoderních kritiků dějepiscectví literaturou vždy a literatura není o nic horším způsobem poznání než věda. A za druhé se ničím takovým věda literaturou nestává.“ ŠVEC, Štefan. Historie možné literatury (vpád anarchie do literárních dějin). In: Štefan Švec [online]. 2006 [cit. 2014-10-30].

Dostupné z: <http://stefansvec.cz/post/20795367561/historie-mozne-literatury>.

⁸ WHITE, Hayden. *Tropika diskursu*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1123-5, s. 157.

⁹ SLÁDEK, cit. 1, s. 140.

¹⁰ FERGUSON, cit. 3, s. 62.

¹¹ Což je také základní princip definující kvantovou mechaniku: nelze současně určit polohu a hybnost částice. Tamtéž, s. 67.

- a) pravděpodobnost = zabývat bychom se měli jen těmi variantami, „u nichž můžeme na základě dobových důkazů říci, že je lidé žijící v té době skutečně zvažovali“¹²;
- b) uskutečnitelnost = zkoumání by se mělo omezit jen na ty varianty, které byly reálně uskutečnitelné;
- c) omezená dosažnost kontrafaktu = čím dále se dostáváme od vybrané události, tím menší má naše zkoumání platnost.

Zásady stanovené Fergusonem, jsou-li beze zbytku naplněny, vnášejí do kontrafaktuálního historického myšlení řád a povyšují jej nad pouhou hříčku a zkoušku autorovy rafinovanosti. Skrze tyto zásady se historie, zdánlivě uzavřená, znovu otevírá a vybízí historika, aby zaujal perspektivu osobností a skupin, o kterých píše, a spolu s nimi se podíval do budoucnosti nezatížené tolik současnými vědomostmi.

Neuchopitelná povaha reality

Pakliže hovoříme o východiscích kontrafaktuálního myšlení a vlivech na kontrafaktuální historickou prózu, nelze opomenout význam objevů kvantové mechaniky. Následující odstavce uvedou znepokojivé otázky, které kvantová mechanika vznesla a které úzce souvisejí i s naším tématem.

Kvantová mechanika nepochybně náleží mezi nejdůležitější objevy dvacátého století. Byť od postulování jejích základů uplynulo přibližně sto let, kvantové jevy jsou stále obecně nepřiliš známé či akceptované, jak pro jejich složitost, tak i pro nesnadno přijatelné důsledky, které z nich vyplývají. V posledních desetiletích vyšla proto řada knih, které se nematematickým jazykem snaží o přiblížení kvantové mechaniky širší veřejnosti. Jak si ukážeme, právě objev kvantových jevů je jedním ze zdrojů napájejících kontrafaktuální historiografii i historickou fikci, nejen v rovině obecné, ale i v podobě konkrétních motivů a témat.

Stephan Hawking v jedné ze svých popularizačních prací *Stručná historie času* předkládá proměnu myšlení, se kterou je kvantová mechanika spojena. V kapitole *Princip neurčitosti* vyděluje dvě kategorie, takzvané klasické teorie a kvantovou mechaniku. Klasickým teoriím je vlastní determinismus: „Díky úspěchům vědeckých teorií, zejména Newtonovy gravitační teorie, došel francouzský vědec Pierre Simon Laplace k názoru, že všechny události jsou jednou provždy plně předurčeny – determinovány.“¹³ Myšlenka

¹² FERGUSON, cit. 3, s. 75.

¹³ HAWKING, Stephan. *Stručná historie času* [online]. Praha: Mladá fronta, 1991 [cit. 2014-10-13]. ISBN 80-204-0169-5. Dostupné z:

determinismu, lákavá pro lehkost, s jakou vysvětluje veškeré jevy, byla aplikována i na lidské chování; povaha reality a společnosti měla být jednou provždy daná.

Roku 1926 Werner Heisenberg formuloval základní princip kvantové mechaniky, princip neurčitosti. Jeho důsledkem je, že u jakékoli částice nelze současně zjistit její polohu i hybnost. Namísto konkrétního popisu těchto veličin je nadále popisován kvantový stav částic. Přesnost nahrazuje pravděpodobnost: „Kvantová mechanika nepředpovídá jednoznačné výsledky všech pokusů. Namísto toho dává řadu možností, a říká nám, s jakou pravděpodobností zjistíme ten či onen výsledek.“¹⁴ Navzdory všem snahám o přesné a konečné popsání reality samotná hmota odporuje determinismu jako pouze lidskému konstrukt. Stala se natolik nepolapitelnou, že přiměla vědce, aby do svých úvah zahrnuli náhodu a neurčitost.¹⁵ A tak se i historie zbavuje nutnosti, aby se určité události odehrály očekávaným způsobem. Otevírá se náhodě a pravděpodobnosti, s jakou sice nenastaly, ale mohly nastat jiné stavy. Netřeba pak zvláště zdůrazňovat, že pomyslná šipka času, která zdánlivě spěje stále kupředu a minulé ponechává v neměnné podobě, je důsledkem tohoto procesu různě ohýbána a kroucena. Minulost již není definitivně uzavřená a kdykoliv do ní lze vstoupit.

V kvantové teorii mají částice jisté vlastnosti vln a naopak. Dokladem toho je štěrbínový experiment výše zmíněného Wernera Heisenberga. Elektrony vypálené na stínítko skrze přepážku se dvěma štěrbínami vytvoří na stínítku obraz přerušovaných svislých čar. Na určitá místa jsou dopadající elektrony soustředěny, na jiná místa téměř nedopadají. Chování elektronů odpovídá vlnové interferenci, při které se určité vlnové amplitudy sčítají, jiné naopak odečítají, tedy vzájemně vyruší. Převratným objevem bylo, že i jediný elektron po svém vystřelení prochází oběma štěrbínami současně. V kvantové mechanice proto platí, že je-li možné se určitého výsledku dobrat vícero cestami, realizují se všechny tyto cesty (amplitudy).¹⁶ Proto také jediný elektron projde oběma štěrbínami, dokonce po všech možných drahách (historiích), které se nabízejí. Samotné zdvojení částice však pozorovat nelze, neboť pozorování, rozumějme měření, ovlivňuje chování částice, která za těchto

<https://docs.google.com/file/d/0B93bDv0YIy12ZmEwMDRmOWUtZjlmMy00MTJkLWlXN2QtMmQyNWQ4MjIjNmUz/edit?pli=1>, s. 61.

¹⁴ HAWKING, cit. 13, s. 63.

¹⁵ Přijetí principu neurčitosti nebylo však okamžité. Samotný Albert Einstein, který položil základy kvantové mechaniky, její důsledky odmítal, k čemuž se vztahuje i jeho známý výrok o tom, že Bůh nehraje kostky.

¹⁶ „Pokud se nějaký pozorovatelný výsledek může uskutečnit více způsoby, pak vstupuje do hry amplituda pro každou cestu k němu, a jsou-li tyto amplitudy nějakým způsobem svedeny dohromady, pak se sčítají či odečítají, a celkové rozložení pravděpodobnosti vykazuje výrazná maxima a minima, střídání zaplněných a prázdných pásů.“ GILMORE, Robert. *Alenka v říši kvant*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 978-80-7185-836-2, s. 48.

okolností projde pouze jednou ze štěrbin.¹⁷ Experiment tedy naznačuje, že pouze pozorování dává realitě konkrétní podobu. Není-li předmět pozorován, existuje v superpozici všech svých možných stavů.

Problém měření v kvantové mechanice přinesl mnohé návrhy na jeho řešení. Mezi nimi také „exotické“ vysvětlení Hughu Everetta III. z roku 1957. Návrh předpokládá, že „při každé příležitosti, kdy dochází k možnosti výběru konkrétního experimentálního výsledku, ve skutečnosti nastanou všechny možnosti“.¹⁸ Svět se v daném okamžiku rozdělí do bezpočtu dalších světů a v každém z nich se jako výsledná ukáže být jiná ze všech možných hodnot. Byť se jedná o vědecky okrajové vysvětlení, dočkalo se odezvy právě v literatuře či filmu, kde se paralelním světům, vzájemně k sobě přimknutým a přesto nespojeným, dostává výrazné pozornosti.

Experimentální zjištění nachází svůj odraz také v kontrafaktuálním myšlení a literatuře. V oblastech potenciálně dostupných (dosud nezpozorované oblasti našeho vlastního vesmíru) i nedostupných (jiné dimenze) mohou existovat jiné verze naší planety, ba dokonce nás samých. Odlišnost těchto alternativních verzí přitom může být i nepatrně malá. Z hlediska kontrafaktuální historické prózy jsou to nejčastěji právě lidé, kdo tvaruje skutečnost a nutí realitu, aby zaujala určitou podobu. Každé rozhodnutí a čin současně vylučují do neexistence nebo existence paralelní zbývající rozhodnutí a činy. Navíc, pokud částice existuje ve všech svých možných stavech, i historie, tvořená částicemi, může být promyšlena ve všech stavech, které mohla zaujmout: „Složitost světa kolem nás a jeho detailní strukturu tedy zapříčinil princip neurčitosti v raných stádiích vesmíru. Princip neurčitosti založil celý soubor různých historií vesmíru. Bude se v něm patrně nacházet i historie, v níž nacisté zvítězili v druhé světové válce, i když s nízkou pravděpodobností.“¹⁹ Kontrafaktuální historická fikce i historiografie tak do jisté míry kombinují objevy kvantové mechaniky a antropický princip. Připouští alternativní historie, superpozici stavů, které v historii mohly nastat. Především z člověka ovšem činí hlavní element rozhodující o tom, jaké ony stavy mohly být nebo být mohou.

Výše psané není pouze demonstrací zajímavých shod, což dokládá i to, že principy fyziky elementárních částic tvoří vyprávěcí rámec románu *Žáby v mlíku* Jana Dnrka, jsou

¹⁷ „Po měření je systém v konkrétním vlastním stavu, jednom z těch, které tvořily původní superpozici, a to přesně v tom, jemuž odpovídá vlastní hodnota rovná výsledku daného měření.“ POLKINGHORNE, John. *Kvantový svět*. Praha: Aurora, 2000. ISBN 80-7299-017-9, s. 55.

¹⁸ Tamtéž, s. 112.

¹⁹ HAWKING, Stephan. *Černé díry a budoucnost vesmíru*. Praha: Mladá fronta, 1995. ISBN 80-204-0515-1, s. 118-119.

zmíněny v románu *Peklo Beneš* Josefa Nesvadby (kde se dokonce vyskytuje stroj tyto principy ilustrující, neboť produkuje, či dokonce zhmotňuje sugestivní projekce vnitřních paralelních světů) a opakovaně se jimi zaobírají i některé postavy ze série *Valhala* Františka Novotného. Důsledky objevu kvantové mechaniky pro historiografii a humanitní obory obecně registruje i obsáhlá předmluva Nialla Fergusona ke sborníku *Virtuální dějiny*.

Historické a kontrafaktuální světy

„Postmoderna neodmítá minulost, absorbuje ji jako jeden pól svého paradigmatu protikladů. V této integraci je minulost podrobována všemožným přepracováním, reinterpetacím a restrukturalacím,“ píše Lubomír Doležel v monografii *Fikce a historie v období postmoderny*.²⁰ Postmoderna přinesla nový druh otázek, které vyvolaly revizionistický přístup k historii. Příklon k multikulturalismu a zpochybnění univerzalistických výkladů světa (představy jednotných dějin a jednotného cíle, k němuž zákonitě musejí dospět) se odrazilo v uvažování o mnohosti světů, jejich specifických vlastnostech a možnostech jejich prolínání.

Průvodním rysem postmoderny se stala také kritická analýza historického diskursu. Roland Barthes (esej *Le discours de l'histoire*, 1967) poukázal na to, že „každé historické dílo“ je ve své podstatě text.²¹ Důsledkem tohoto poznání bylo pro Barthes stanovení dvou závěrů. Jeden z nich praví, že jazyk není schopen referovat k něčemu, co je mimo jazyk, tedy ani k minulosti. Narativ se proto stává prostředkem historiografie, který umožňuje samu její existenci. Druhý závěr vyplývající z prvního říká, že historiografie svůj narativ přebírá z fikce, a proto je narativní historie formálně nerozeznatelná od narativní fikce.²²

Již zmíněný Hayden White ztotožnil historii a tvorbu fikce na základě operace, kterou historik provádí, když jistá fakta pomíjí a jiná naopak zdůrazňuje. Historik vytváří syžet, organizovaný a smysluplný celek, který pro svou selektivní povahu a organizovanost činí každou historii fikcí a každého historika tvůrcem dějin.²³ Doležel si na popud těchto tendencí ke ztotožnění fikce a historie pokládá otázku, zda jsou fikční a historické světy na úrovni světů totožné svou funkčností a strukturou. Na počátku předkládá definice obou typů světů:

- a) „Historické světy jsou kognitivní modely aktuální minulosti.“;

²⁰ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*. Praha: Academia, 2008. Možné světy, sv. 1. ISBN 978-80-200-1581-5, s. 13.

²¹ To, co historikové považovali za označující, se ve skutečnosti ukazuje jako označované. Tamtéž, s. 26-27.

²² Tamtéž, s. 28.

²³ Test holocaustu přinutil Whitea připustit, že „výběr syžetu může být zkreslením, nikoli interpretací historie“. Výběr událostí tudíž není a nemůže být založen pouze na historikově libovůli. Tamtéž, s. 32.

b) „Fikční světy jsou imaginární alternativy aktuálního světa.“²⁴

Základním strukturním rozdílem se pro Doležela stává skutečnost, že „světy historické jsou omezeny na světy fyzicky možné“.²⁵ Navíc se v historických světech mohou vyskytovat jen entity, které jsou konstruovány na základě doložených vlastností a které participovaly na historických událostech. Přítomnost mezer v historiografických dílech není určena pouze selektivním přístupem autora, který si navíc musí obhájit, ale zejména nezaplněnými místy historie, mezerami ve stavu a možnostech jejího poznání.²⁶ Historické a fikční světy z těchto důvodů nelze ztotožnit.²⁷

V oddílu věnovanému postmoderním historickým světům vyděluje Doležel dva druhy historických událostí, a to na základě historikova přístupu k nim:

- a) rekonstrukce faktu = „nepředpojatá a nezaujatá reprezentace minulé události na základě prověřené evidence“;
- b) tvorba mýtu = „minulá událost jako epizoda nějakého ‚velkého narativu‘ – národního, kulturního, náboženského, ideologického, filozofického“.²⁸

Kontrafaktuální historiografie označuje Doležel jako protifaktové narativy minulosti a jejich studium podmiňuje důrazem na interdisciplinární povahu tohoto moderního fenoménu. Protifaktové narativy minulosti podle něj „simulují minulost tím, že nám představují alternativy protikladné tomu, co se aktuálně stalo, mění aktuální dějinnou událost v její opak [...], a potom zvažují, jak by se lidské dějiny mohly vyvíjet po takovém protifaktovém zvratu“.²⁹ Změna události přitom poukazuje na její význam a často nahodilou povahu podmínek, za kterých se udála.

Na základě pravděpodobnosti jednotlivých kontrafaktů teoretik následně vytváří třístupňový model:

- a) „pravdivé protifakty, které jsou potvrzeny pevnou evidencí z aktuálního světa“;
- b) „plauzibilní protifakty (vysoká pravděpodobnost)“;

²⁴ DOLEŽEL, cit. 20s. 40.

²⁵ Tamtéž, s. 42.

²⁶ „Zatímco fikční poiesis konstruuje možný svět, který neexistoval před aktem psaní, historická noesis užívá psaní k tomu, aby konstruovala modely minulosti, která existuje (existovala) před aktem psaní.“ DOLEŽEL, Lubomír. Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou. In: *Studie z české literatury a poetiky*. Praha: Torst, 2008, s. 301-336. ISBN 978-80-7215-337-4, s. 323.

²⁷ „Rozdílné pravdivostní podmínky určují rozdílný průběh recepce: historický text je v recepci neustále kriticky testován, opravován, falzifikován nebo potvrzován, fikční text nemůže být po svém konečném zafixování opraven nebo popřen. Fikční texty a díla koexistují, ovlivňují se, ale nikdy se navzájem neruší.“ DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocómica II. Fikční světy české postmoderní prózy*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2661-1, s. 130.

²⁸ DOLEŽEL, cit. 20, s. 89.

²⁹ Tamtéž, s. 117.

c) „neplauzibilní protifakty = velmi nepravděpodobné v aktuálním světě“.³⁰

Zatímco Doležel typologii založil na míře pravděpodobnosti, Ondřej Sládek ve své stati *O historii a fikci: událost, vyprávění a alternativní historie* vychází při klasifikaci kontrafaktuálních světů z povahy příčin odlišného vývoje:

- a) S1 = výsledný kontrafaktuální stav byl dán odlišnými rozhodnutími a přáními;
- b) S2 = příčinou kontrafaktuální události se stal přírodní jev;
- c) S3 = odlišný vývoj způsobila náhoda, souhra okolností anebo některý dílčí aspekt.³¹

Míru pravděpodobnosti doplňuje Doležel druhým dichotomickým členěním (nutno poznamenat, že příliš úzkým, protože neplatí pouze A nebo B, ale najdeme celou škálu odstínů mezi oběma krajními stupni; lze hovořit o významové hierarchii kontrafaktuálních událostí) založeným na míře propracovanosti kontrafaktuálních světů, které mohou vyplynout buď ze změny jediné události, anebo ze systematického propracování celé série kontrafaktuálních událostí a jejich důsledků.

Kontrafaktuální historická fikce

Světy historické fikce vedle sebe kladou entity historicky fikční a entity fiktivní. U historicky fikčních entit samotné jejich jméno zajišťuje „mezisvětovou identitu“ s danou osobností aktuální historie, ačkoli historické vědění v případě fikce není jejím cílem, nýbrž nástrojem sloužícím ke zkonstruování světa.³² To pochopitelně shodně platí i pro literaturu kontrafaktuální, kterou zde chápeme jako specifický typ historické prózy.

V případě kontrafaktuální fikce Doležel definuje, že její „protifaktové konstrukce jsou vždy neaktuální světy alternativního řádu, kde globální podmínky společenského i individuálního konání jsou v protikladu k těm, které známe z dějin aktuálního světa“.³³ Podstatným rysem protifaktové fikce je tedy její spojitost s konkrétním a známým historickým světem, stejně jako přítomnost soukromé oblasti, která je protifaktové historii nedostupná.³⁴ Zvláštností kontrafaktuální historické fikce je, že za určitých podmínek může být soukromá oblast z textu docela vyloučena. Dokonce ani nemusí splňovat další z Doleželových tvrzení, podle něhož fikční entity v protifaktovém světě prožívají příběhy

³⁰ Čtvrtou kategorií jsou anachronistické protifakty, které porušují časový sled událostí. DOLEŽEL, cit. 20, s. 115-6.

³¹ SLÁDEK, cit. 1, s. 145.

³² DOLEŽEL, cit. 20, s. 95-96.

³³ Tamtéž, s. 122.

³⁴ Ať už je však historikem či autorem fikce zvolen jakýkoli přístup, protifaktové světy jsou z hlediska sémantiky ze své podstaty vždy světy fikčními. Tamtéž, s. 122-124.

typické pro fikci obecně. Kupříkladu *Lepší dějiny Česka* (Macoun, 2013) jsou příběhem dějin, nikoli jejich aktérů, ať už „vypůjčených“ z historie či nikoli.

Co se týče historické encyklopedie, v případě kontrafaktuální historické fikce její znalost nabývá daleko významnějšího postavení, neboť pouze skrze ni jsme schopni určit, které události byly pozměněny, v jaké míře a nakolik organicky kontrafaktuální události vyplynuly z událostí historických. Znalost historické encyklopedie (historických faktů) je tudíž podmínkou pro porozumění alternativní encyklopedii kontrafaktuální. Hra s historickou encyklopedií a konstrukce alternativní encyklopedie je výraznou a specifickou složkou kontrafaktuální historické fikce. Představuje zdroj určitého napětí mezi textem a čtenářem, jehož vlastní vědomosti o aktuální historii určují, nakolik bude schopen identifikovat všechny změny (často u některých textů jen nepatrné) učiněné při konstrukci kontrafaktuálního světa. Prozaické texty, na rozdíl od textů kontrafaktuální historiografie, nevysvětlují, kdy a proč se jejich fikční svět v globálních aspektech odchýlil od světa aktuální historie. Vybízají proto čtenáře ověřovat si v průběhu četby, k jakým změnám došlo.

Proces četby kontrafaktuální historické fikce v sobě nese jistý prvek edukační, ovšem poměr k aktuální historii je současně zdrojem humoru, ironie či přímo satiry. Některé texty dokonce cíleně rozvíjejí strategii, jejímž cílem je čtenáře zmást určitým zastíráním své fikčnosti. U některých fikčních děl totiž nacházíme poznámkový aparát, mapy, případně medailonky různých historických osobností (Josef Dobrylovský: *Po Mnichovu všechno jinak*; Jan Drnek: *Žáby v mlíku*).

Ale přestože podobné doplňky mohou plnit mystifikační funkci, zvýšit „historickou“ hodnověrnost fikčního díla, slouží především k objasnění změn, které text na poli historie učinil. Vztah k historiografii je pro kontrafaktuální historickou fikci prvořadý. Pakliže by se historiografie nemohla stát hodnověrným zdrojem informací, kterým nebude přisouzena odpovídající závažnost, svého plného účinku nemůže dosáhnout ani samotné literární dílo.

Znalost dějin je přímo úměrná bohatství textu v jeho významech. Tvrdí-li Ferguson, že virtuální dějiny mohou být cenným prostředkem proti determinismu, nebrání nic tomu, aby podobně ozvláštňující funkci ve vztahu k dějinám, ale především k myšlení o dějinách neplnila také kontrafaktuální historická fikce, zvláště pokud má svůj dar zacházet do míst historiografii nedostupných. Skutečnost, že alternativní dějiny vzbuzují určité otázky, dokládá i nezařaditelnost, s jakou k ní přistupuje Dorrit Cohnová: „Není vždy snadné rozhodnout, zda jsou takové alternativní verze oficiálních dějin motivovány sociopoliticky či esteticky, zda bychom je měli interpretovat jako ideologické strategie nebo jako umělecké hry. Je však jisté,

že reakci jednotlivého čtenáře v těchto případech určuje to, do jaké míry příslušný historický materiál zasahuje jeho hodnoty a senzibilitu.³⁵

V jednotlivých kapitolách disertační práce se budeme zabírat vybranými fikčními světy kontrafaktuální historické fikce. Přistoupíme k nim jakožto ke světům malým, které jsou „formované specifickými globálními omezeními“, sestávají z konečného množství entit a vyznačují se významotvornou přítomností mezer ve své struktuře.³⁶ Jsou zařízeny vším potřebným a obydleny individui opatřenými vlastnostmi.³⁷ Vůdčím metodologickým přístupem bude teorie fikčních světů, zvláště v pojetí Lubomíra Doležela, který vytvořil (viz *Heterocosmica: Fikce a možné světy*) dostatečně bohatý pojmový aparát pro analytický rozbor literárních světů i jejich interpretace (zvláště využijeme jeho systém narativních modalit). Pohybovat se budeme mezi světy, které by za určitých okolností mohly být skutečné, a takovými, které reprezentují stavy zcela nereálné. Případně zavítáme do světů oscilujících mezi svou uskutečnitelnou a neuskutečnitelnou podobou. U všech tří typů se přitom jedná o světy se specifickou referencí k historickým událostem, kolem nichž jsou vystavěny. Ontologie kontrafaktuálních světů vede k aktualismu: Aktuální svět poskytuje soudy pro světy možné.³⁸

Kvůli této zvláštní „kontrafaktuální situaci“ se přikláníme k principu minimální odchylky zavedenému Marie Laure Ryanovou: „Tento princip stanoví, že rekonstruuje svět fikce a kontrafaktualů jako nejbližší možný vůči realitě, kterou známe. To znamená, že si do světa výpovědi budeme projektovat všechno, co víme o skutečném světě, a že v něm provedeme pouze takové úpravy, které nedokážeme obejít.“³⁹ Do kontrafaktuálních světů vstupujeme sice ze světa aktuálního, i ten však v souladu s Umberetem Ecem nahlížíme jako konstrukt, jehož podoba se liší autor od autora.⁴⁰ U některých autorů se přitom jejich předpoklady o aktuálním světě zdatně promítají do světů kontrafaktuálních.

³⁵ A níže pokračuje: „To všechno ukazuje, že ačkoli zkrácení známých faktů může občas ubrat na našem hodnotovém soudu, máme skutečně sklon přistupovat k tomuto žánru odlišně než k jiným románovým žánrům.“ COHNOVÁ, Dorrit. *Co dělá fikci fikci*. Praha: Academia, 2009. Možné světy, sv. 3. ISBN 978-80-200-1718-5, s. 195.

³⁶ DOLEŽEL, cit. 26, s. 312-317.

³⁷ UMBERTO, Eco. *Lector in fabula. Role čtenáře*. Praha: Academia, 2010. Možné světy, sv. 3. ISBN 978-80-200-1828-1, s. 150.

³⁸ Opakem aktualismu je u Doležela posibilismus, kdy aktuální svět postrádá v množině možných světů mimořádné postavení. DOLEŽEL, cit. 20, s. 39.

³⁹ S výhradou, že neplatí ve všech případech, přijímáme také tvrzení, že „nefaktuální výpovědi vytvářejí alternativní možné světy pouze proto, aby vyjádřily záležitosti týkající se světa skutečného“. RYAN, Marie-Laure. Fikce, nefaktuály a princip minimální odchylky. *Aluze*. 2005, roč. 9, č. 3, s. 105-118. ISSN 1212-5547, s. 107.

⁴⁰ „V rámci konstruktivistického přístupu k možným světům musí být i tzv. ‚reálný‘ referenční svět chápán jako kulturní konstrukt.“ ECO, cit. 37, s. 160.

Základní cíle, které budou směřování práce určovat, jsou obsaženy v následujících otázkách:

- a) Jaké dějinné události (zlomové body dějin) jsou autory vybírány a proč?
- b) Jakým způsobem je nakládáno s dějinnými událostmi a nakolik organicky jsou známá fakta rozvíjena do podoby alternativního fikčního světa minulosti?
- c) Jedná se o kontrafakty, které mají pravděpodobnou relevanci, anebo jde spíše o podrobení historie fikci?
- d) Jakou podobu českých zemí (světa) autoři konstruují a jakou podobu jim vtiskují přepracováním dějin?
- e) Jaké reinterpretace významu dějinných událostí se v dílech české kontrafaktuální historické fikce objevují?
- f) Jaká jsou ideologická východiska a důsledky nově ustanovených dějin?

Rozsah práce pochopitelně neumožňuje zabírat se každým literárním dílem zvlášť (nemluvě o tom, jak by to bylo neúčelné), pročež je zvláštní důraz kladen na sledování shodných rysů jednotlivých alternativních světů, na ideologické podobnosti či odlišnosti jejich konstruktů.

Hranice kontrafaktuální historické fikce

Oblast našeho zájmu zahrnuje přibližně sedmnáct textů, jedním z nich je povídkový soubor o deseti textech. Než přikročíme ke klasifikační kapitole práce, jejíž platformou bude sborník alternativní historie *Imperium Bohemorum* (2007), uveďme zde základní kritéria pro označení konkrétního fikčního díla jako kontrafaktuálního. Stanovení pracovních kritérií dovolí odlišit kontrafaktuální historickou fikci od historické mystifikace a vymezit její pozici ve vztahu k alternativní historii. Domníváme se, že alternativní historie je širší kategorie zahrnující obě předchozí. S kontrafaktuální historickou fikcí se pojí určitá omezení, která lze současně nahlížet jako garanci její specifičnosti. V následujících bodech si tato omezení přiblížíme:

- a) Děj kontrafaktuálního textu se odehrává v minulosti, a to vzhledem k době vzniku textu. Z tohoto důvodu vylučujeme ze souboru zkoumaných textů kupříkladu povídku *Abbadon-Pierot 47, kde domov můj* Jana Jam Oščádala, jejíž fikční přítomností je vzdálená budoucnost, a rovněž povídku *Krev Anděla* Vladimíra Šlechty, která se také odehrává v budoucnosti.

- b) V kontrafaktuálním díle je konkretizována událost (či série událostí), která se odehrála v rozporu s aktuální historií, i důsledky z ní vyplývající. Kontrafaktuální historická fikce vysvětluje svou historickou situaci.
- c) Kontrafaktuální historická fikce je bipolární, její imanentní součástí je napětí mezi dobou předcházející kontrafaktuální události (známá historie) a dobou po této události následující. Vlastnost je platná pro všechny texty zkoumané v této práci. Zpravidla, ale ne nezbytně, doba a povaha děje registrují třetí plochy mezi oběma dějinnými zlomy.
- d) V kontrafaktuální historické fikci jsou dějiny nezastupitelným způsobem tematizovány. Neplní funkci časoprostorových kulis pro příběh jiného typu, ale jsou přímým zdrojem konfliktu, bezprostředně produkují děje a zauímají pozici přitažlivého středu fikčních světů.
- e) Změna dějinné události je svou povahou a vlivem zásadní, a to i ve vztahu k naší aktuální současnosti.

Historická mystifikace není ztotožnitelná s kontrafaktuální historickou fikcí, neboť nemění povahu a význam událostí. Přidává ke známé historii pouze rovinu dosud neznámou, jejíž odhalení vede k nezbytnému přehodnocení známých faktů. Je subverzivním experimentem relativizujícím poznání. Nejedná se o přímou změnu dějin, ale o změnu jejich interpretace. Smyslem mystifikací je pobavit či oklamat zdánlivě hlubším porozuměním skutečnosti. V *Poslední tečce za Rukopisy* (Praha 2005) Miloše Urbana se dozvíme o „skutečném“ pozadí a průběhu vzniku podvržených textů, nedochází však ke změně následků, které jejich zveřejnění mělo.⁴¹ Nutno však poznamenat, že naopak Michal Fránek v jedné ze studií sborníku *Heterologica* v návaznosti na teoretické poznatky Lubomíra Doležela Urbanovu prózu ke kontrafaktuální historické fikci přiřazuje.⁴²

Alternativní historie je ze své podstaty nadřazenou kategorií. Oproti textům kontrafaktuálním nemusí vyhovět jejich jistým nárokům-omezením. Kupříkladu v seriálu

⁴¹ Ke stejnému závěru dospívá ve své bakalářské práci *Kontrafaktuální fikce a Urbanova Poslední tečka za Rukopisy* Tomáš Juriga: „Došli jsme k závěrům, že Urbanova kniha nesplňuje tři ze čtyř předkládaných kritérií pro to, aby mohla být nazvána jako kontrafaktuální fikce. Pro splnění předpokladu kontrafaktuality musí být dodrženy všechny dané podmínky. Po tomto zjištění jsme daný text podrobili požadavkům, jež jsou kladeny pro splnění žánru nového žurnalismu. Z výsledků vyplynulo, že *Poslední tečka za Rukopisy* daná kritéria splňuje v obou nutných bodech. Můžeme ji tedy jednoznačně zařadit do žánru nový žurnalismus.“ JURIGA, Tomáš. *Kontrafaktuální fikce a Urbanova Poslední tečka za Rukopisy*. Brno, 2008, Bakalářská práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Ústav české literatury a knihovnictví, s. 45.

⁴² FRÁNEK, Michal. Rukopisy dnes a kdysi. *Poslední tečka za (kontra)fakty*. In: *Heterologica. Poetika, lingvistika a fikční světy*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2012, s. 263-278. ISBN: 978-80-85778-88-5.

Cesta do neznáma, který se natáčel od roku 1995, sledujeme skupinu postav procházejících různorodými paralelními světy. Není přitom vždy osvětleno, kdy přesně a za jakých okolností se jejich historie odštěpila od historie aktuální. Dramatické střety nevyplývají z vlastní historie těchto paralelních světů, jako spíše ze skutečnosti, že ústřední postavy jsou epistemologickými cizinci, střety a konflikty vyplývají z jejich nevěděni, nerozumění. Náleží sem tedy všechny světy, které z dlouhodobé perspektivy zanášejí do známé historie nové elementy. Odlišnost může být jakkoli malá a bez vztahu k přítomnosti, u kontrafaktuální historické fikce se naopak ve vztahu k přítomnosti vždy jedná o odlišnost zásadní.

Nakonec zbývá ještě zodpovědět otázku míry, tedy zda existuje nějaká hranice určující, jestli do výběru začlenit všechna díla obsahující alespoň jednu kontrafaktuální událost. Román *Kloktat dehet* (2005) Jáchyma Topola k podobnému určení přímo vybízí. Zdánlivě do tématu zapadá, byť událostmi, které pojednává, se vymyká vymezenému rámci. Při bližším zkoumání jsme ovšem nuceni jej vnímat jako hraniční příklad, nejen z důvodu, že nespĺňuje některé z výše stanovených podmínek, ale také proto, že kontrafaktualita je pouze jednou z rovin románu, nikoli nejdůležitější, ba dokonce ani určující. Příběh vnímáme jako iniciační román, jehož tématem je dospívání a s tím související hledání místa v lidské společnosti/rodině (spíše než v historii). Historie zakládá exotické podmínky tohoto procesu, není však od něj neodmyslitelná. Volíme proto pragmatické stanovisko Nancy H. Traillové, která příslušnost k fantastické literatuře vymezila jednoduše kvantitativně, mírou fantastičnosti díla a důležitostí fantastiky v jeho struktuře (viz níže).

V románu se o jisté kontrafaktuální události bez bližšího vysvětlení dozvídáme až po více než sto stranách: „A tak pěkně ta lidová vláda začala! Buržujům soudruzí zakroutili krkem, prohlí pár šibeniček, to jako jo, to se voceňuje. Ale teďka se soudruzí moc vinou k Moskalům. Nemaj rádi Čechii, soudruzí jedni. Však vona je Čechie přivine na svý pěkný mladý prsa a rozdrťí. Slyšels někdy vo Moskalech, synku?“ Jen o málo více informací přináší následující odstavec: „Němčoury naši jonáci proháněj, co svět světem stojí. Poraděj si teda i s Moskalama. Kdo vo nich jakživ slyšel? Dou vod Moskvy. Sou to Tataři ruský, v ksichtech zákeřně nabílený, aby vypadali jako my.“⁴³

Jistá míra neurčitosti a nedostatečné hodnověrnosti informací z rádia, televize i ústního podání, se kterou román ostatně cíleně pracuje, prostupuje i další místa, kde se píše o širším kontextu lokálních událostí. Osvětlení historické povahy dějů je ovšem buď pouze zběžně informativního rázu: „Armády Varšavské smlouvy byly tuhým odporem Československé

⁴³ TOPOL, Jáchym. *Kloktat dehet*. Praha: Torst, 2005. ISBN 80-7215-255-6, s. 105.

lidové armády a ozbrojených povstaleckých band překvapeny;“⁴⁴ případně je informačně zcela nedostačující.⁴⁵ Ačkoli v textu zazní věty vztahující se k historické situaci českých zemí (i zde jsou zklamány naděje vkládané do západu a jeho demokratických ideálů), jedná se spíše o asociativní průniky jisté historické melancholie (například zmínka o společném postupu Čechů i Slováků v boji proti vojskům Varšavské smlouvy), které zůstávají ve své nerozvinuté podobě.⁴⁶

Stejně tak platí, že ne každá kontrafaktuální událost přímo zakládá kontrafaktuální historii. Aby se něco takového stalo, musí se nutně jednat o událost s jistým minimálním vlivem na historii. Právě z těchto důvodů zůstává *Kloktat dehet* pro nás pomezím případem, ukazatelem hranice vymezující užší oblast kontrafaktuální historické fikce a našeho zájmu.

O všem, co se nestalo

Hovořit o konkrétním počátku kontrafaktuální historické fikce je nesnadné, neboť samotná kontrafaktualita je i teoreticky různorodě chápaným pojmem, jehož aplikování na literaturu znamená, že se ve výčtu kontrafaktuálních románů a povídek ocitají často nemálo odlišná díla. V této práci byl zvolen následující přístup. Za kontrafaktuální historickou fikci je považován pouze takový text, jehož fikční svět se v určitém globálním aspektu odlišuje do světa aktuálního. Kupříkladu vítězství Německa ve druhé světové válce danou podmínku splňuje, ale příběh založený na tom, že Adolf Hitler válku přežil a uprchl, nikoli.

Zde se nabízí i jeden docela konkrétní případ z dějin české literatury. Krátce po skončení druhé světové války (1946) byl vydán román Miroslava Hanuše *Já, spravedlnost*. Příběh románu vychází na jedné straně z nejasností o údajné smrti Adolfa Hitlera v květnu roku 1945, na druhé straně si klade citlivou a tehdy aktuální otázku, jaký způsob trestu je pro někoho, kdo spáchal podobně hrůzné zločiny, adekvátní? A lze vůbec najít trest, který by vyvážil provinění? Téma zločinu a trestu je tu rozvedeno na základě jedné z konspiračních teorií, podle níž Hitler ve svém berlínském bunkru nezahynul.

I přesto, že je aktuální historie pozměněna, neřadíme dílo mezi kontrafaktuální historickou fikci, neboť učiněná změna nemá žádný vliv na následující vývoj světa. Příběh se děje souběžně s aktuální historií, aniž by ji nahrazoval. Tudy vede naše tenká dělicí čára,

⁴⁴ TOPOL, cit. 43, s. 147.

⁴⁵ „[...] a velitel Žinka povídá, že sovětským stranicým bonzům je obrodný proces v Československu trnem v oku a že hordy Moskalů chtějí Československo rozdrtit okovanou botou, že duch vzdoru se šíří celým Československem jako požár stepí a že sovětské armádní sbory sice stojí na hranicích liberálního Československa a naše svoboda je ohrožena, ale že se nedáme!“ Tamtéž, s. 111.

⁴⁶ „Západ nás tentokrát nedá, že druhý Mnichov se opakovat nebude!“ Tamtéž, s. 117-8.

protože Hanušově románu nelze upřít, že předchází celé řadě literárních děl, která po roce 1989 „záhady“ okolo nacistického Německa tematizují.⁴⁷

Ve Spojených státech amerických dostává kontrafaktuální historické fikci výrazný impulz v podobě vlivného díla Philipa K. Dicka *Muž z vysokého zámku* (1962). Znepokojivý román vypráví o několika různých postavách, které obývají svět ovládaný téměř výhradně Německem a Japonskem. Román se vyznačuje rysy, které se pro mnohá kontrafaktuální díla stanou typické. Jedná se o četné úvahy nad významem historických událostí a smyslem historie, ale především o schopnost díla prostřednictvím „zdeformovaného“ zrcadla poukázat na neblahé rysy své současnosti. Dick totiž v románu obrátil strany a nechává čtenáře procházet světem, v němž japonský vliv docela zbaví USA jejich kultury a nahradí ji svými kulturními zvyklostmi, ba dokonce i svou mentalitou. O možnostech ztratit svou identitu vypovídají i některá z českých děl, o kterých bude v této práci pojednáno.⁴⁸

Neméně významným prvkem *Muže z vysokého zámku* je přítomnost určité metaroviny. Ve fikčním světě románu se totiž šíří román tajemstvím obestřeného „muže z vysokého zámku“, který vypráví o světě, v němž nacisté ani Japonci vítězství nedosáhli. Rafinovanost celé struktury navíc zvyšuje, že v románu bylo vítězství dosaženo jinak než v aktuální historii. Tedy ke vztahu aktuální historie a historie kontrafaktuální v díle přibývá ještě třetí strana, kontrafaktuální fikce uvnitř kontrafaktuálního fikčního světa, která je v opozici k oběma.

Na přelomu padesátých a šedesátých let se v české literatuře výrazněji prosazuje jako autor především science fiction povídek Josef Nesvadba. Některá z jeho děl byla i zfilmována, mezi nimi kupříkladu dvě povídky ze souboru *Einsteinův mozek* (1960), *Blbec z Xeenemünde* a *Ztracená tvář*.⁴⁹ Nesvadba sám na několika celovečerních i středometrážních filmech spolupracoval jako scenárista. Zvláštní místo má pro nás komedie Oldřicha Lipského *Zabil jsem Einsteina, pánové* (1969), která pro svou zápletku využívá oblíbené představy o cestování časem, tentokrát za účelem konkrétní změny historie. Na stejné myšlence je založen také film Jindřicha Poláka z roku 1977 *Zítřka vstanu a opařím se čajem*.⁵⁰ V rozmezí deseti let u nás tedy vznikly dva filmy, které se dotýkají změny stávající historie a vzniku historie nové. Děje se tak ovšem ve dvou bodech odlišně, než jak je tomu častěji u pozdější kontrafaktuální historické fikce. Zásadnější rozdíl spočívá v tom, že změna nevychází z historie samotné (není dána odlišnými přírodními podmínkami, odlišným průběhem událostí, odlišným

⁴⁷ Existuje však přinejmenším několik filmů, které se zabírají možnými alternativními historiemi života jednotlivce: *Lola běží o život* a *Srdcová sedma* (oba z roku 1998), *Osudový dotek* z roku 2004.

⁴⁸ A přinejmenším série *Valhala* Františka Novotného se k Dickovu románu hlásí zcela otevřeně.

⁴⁹ Ale i jiná jeho díla, kupříkladu *Tarzanova smrt* ze stejnojmenné povídkové knihy z roku 1958.

⁵⁰ Na tomto filmu však Nesvadba nijak nespolečně spolupracoval.

jednáním postav, které tuto historii obývají), ale je řízena zvnějšku. Příběhy jsou rámovány světy budoucnosti, ze kterých se podnikají cesty do minulosti. Světy aktuální či neaktuální minulosti jsou zde podružnou složkou zápletky, která je především založena na rozvíjení motivu cestování časem a na úskalích a paradoxech, které s sebou přináší. Druhá podstatná odlišnost v sobě poukazuje na pozvolnost, s jakou se kontrafaktualita teprve rozvíjela. Představa vítězného Německa a pozměněné historie je výhradně zdrojem komiky, humorných záměn, paradoxů a nejrůznějších aluzí. Po roce 1989 se však setkáme s docela vážným pojetím kontrafaktuální historické fikce jako svého druhu výpovědi o aktuálním světě.

Výjimečným dokladem české kontrafaktuální beletrie je román z roku 1980 *Pozdější život Panny Ferdinandy Peroutky*. Svou tematizací vypravěče a vyprávěcího aktu je v jistém ohledu obdobně sebereflexivním dílem jako *Muž z vysokého zámku*. Právě pro tuto specifickou, neboť román je kocipován jako fikční záznam o vzniku a utváření kontrafaktuálního románu, se mu zvláštní pozornosti dostane hned v následující části práce.

Zatímco v našem prostředí se kontrafaktuální historická fikce v devadesátých letech rozvíjela jen pozvolna (vyšly dvě části trilogie Valhala) a širší a výraznější tvůrčí pozornosti se jí dostává až po roce 2000 (*Peklo Beneš* Josefa Nesvadby, sborník *Imperium Bohemorum*, romány Jana Drnka⁵¹), v západní Evropě a zejména ve Spojených státech amerických se stala pevnější součástí literární tvorby, zpravidla označované jako alternativní historie. Velkou pozornost počátkem devadesátých let vzbudil britský spisovatel Robert Harris románem *Otčina* (1992), ve kterém Německo roku 1964 ovládá Evropu, stále vede válku na východě a usiluje o dosažení spojenecké smlouvy s USA.⁵² Svou fikční situací se románu přibližuje *Spěšný vlak Ch.24.12.* Jana Poláčka, kde se rovněž nacistický režim už pevně ujal vlády v Evropě a pokračuje v celkové transformaci společnosti.

Ve Spojených státech amerických se na kontrafaktuální historickou fikci specializuje již od osmdesátých let minulého století spisovatel Harry Harrison, v jehož díle najdeme dvě románové trilogie založené na kontrafaktuální historii. První série nese označení Eden. Dějištěm románů *Na západ od ráje*, *Zima v ráji* a *Návrat do ráje* (1984-88) je planeta Země, která nebyla v dávné minulosti zasažena žádným meteoritem, který by způsobil masové vymírání dinosaurů. Východisko představuje jeden z krajních způsobů, jak využít možností kontrafaktuality. Autor docela pomíjí historii lidstva ve prospěch pozměněné historie planety samotné.

⁵¹ O těchto prózách bude pojednáno zvlášť.

⁵² Román roku 1994 zfilmoval režisér Christopher Menaul. Vhodné exteriéry filmovému štábu z větší části poskytla Praha.

Z docela odlišné etapy historie vychází druhá knižní trilogie *Hvězdy a pruhy* (s díly *Ať žijí hvězdy a pruhy*, *Hvězdy a pruhy v ohrožení* a *Hvězdy a pruhy vítězí*, série vycházela v letech 1998-2002). Nešťastnou souhrou okolností jsou USA oslabené občankou válkou napadeny Británií. Konflikt světového dosahu, který podnítl rozvoj moderní vojenské technologie, tak autor přenáší z počátku dvacátého století do poloviny století devatenáctého. Pro kontrafaktuální historickou fikci příznačně román poukazuje na nahodilost a jednoduchost, s jakou může vypuknout konflikt podobného rozsahu.⁵³

Kontrafaktuální historická fikce je sama o sobě do jisté míry experimentem. Její tematické možnosti prověřila tetralogie *Věk nerozumu* (vyšla rovněž na přelomu tisíciletí), která je založena na premise, že místo moderní vědy byla předními vědci 17. století potvrzena platnost alchymistických nauk.⁵⁴ Vstupujeme tak do světa, jehož základní fyzikální parametry jsou docela odlišné. S využitím Doleželova třídění můžeme hovořit o změně aletické modality, tedy základních časoprostorových vztahů. Co je v aktuální historii nemožné, stává se zde zcela reálné. Série se vyznačuje i pro českou kontrafaktuální historickou fikci typickou zálibou v předvědeckém, mytologickém a magickém výkladu světa (série *Valhala*, *Spěšný vlak Ch.24.12.*).⁵⁵

Předchozí odstavce chtěly poukázat na některé vlivy a tendence, které se v kontrafaktuální historické fikci objevují a jejichž odraz nalezneme také u česky psané tvorby. Ta, i přes relativní nepočetnost, dnes již zastupuje různorodé způsoby, jakými lze s kontrafaktualitou nakládat. A příznačně tak činí především na poli vlastních dějin.

Mnichov jako sjednocující element

Ze všech děl, která téma zahrnuje, jsme zvolili pro následující interpretační analýzy taková, která se zabírají průběhem a důsledky mnichovské krize a druhé světové války. Je tomu tak ze dvou důvodů. Jednak se k mnichovské krizi roku 1938 a následující válce

⁵³ Bifurkačním bodem se stane diplomatická roztržka, kterou způsobilo zastavení britského poštovního parníku válečnou lodí Unie. Na palubě parníku byli nalezeni dva vyslanci Konfederace, kteří byli následně zadrženi. Zatímco v aktuální historii se podařilo situaci vyřešit mírově, ve fikčním světě románu událost vedla k válce mezi Británií a USA.

⁵⁴ Autorem tetralogie je Gregory J. Keyes. Do češtiny byly přeloženy dva díly: *Newtonovo dělo* a *Andělské počty*.

⁵⁵ Pro řadu kontrafaktuálních próz je příznačné, že vycházejí v celých sériích, což může být mimo jiné dáno také komplikovaností a rozsahem fikčního světa, ve kterém se příběhy odehrávají.

vztahuje významná část české kontrafaktuální historické fikce. Jednak právě důraz na události let 1938-1945 splňuje určité požadavky této práce i kontrafaktuální historické fikce obecně.⁵⁶

Protože celou práci stavíme na úzkém vztahu mezi dobou vzniku textů a časem jejich příběhů, na vztahu přítomnosti a neuskutečněné minulosti, jeví se období mnichovské a léta pomnichovská jako vhodný průsečík různorodých postojů a ukazatel perspektiv, ze kterých je historie přetvářena. Ať už z hlediska historiografie a obecného zájmu, či kolektivní paměti, sotva totiž nalezneme bifurkační bod obdobného významu, který ještě dnes vede k různorodým spekulacím a probouzí zjitřené emoce. Jak ostatně výstižně píše Pavel Šrámek ve sborníku *Historie na rozcestí* o „věčné otázce“, zda se mělo Československo vojensky bránit: „Nejprve si ji kladli přímí účastníci tehdejších událostí, poté jejich následovníci a nakonec se začala předávat z generace na generaci, až se stala součástí naší kolektivní paměti.“⁵⁷ A cokoli je ponecháno bez vysvětlení, je nuceno se stále vracet a připomínat, mít nad námi určitou moc: „To, co Freud říkal o jednotlivcích, můžeme aplikovat i na národy: „Co zůstalo nepochopeno, se vrací jako trpící duše, a nespočine, dokud nebude nalezeno řešení a vysvobození.“⁵⁸

Mnichov, memento české historie, figuruje jako sjednocující prvek klasifikace a dovoluje také rozsáhlejší komparaci děl. Na jednom se ostatně většina textů zahrnutá do této práce shoduje. Období let 1938-9 více či méně stvořilo naši přítomnost.⁵⁹ Předmětem zájmu zůstává, jakou by tato přítomnost mohla mít podobu, kdyby se historie udála jinak.

Fantastika jako součást historie

Pouze několik málo česky psaných děl kontrafaktuální historické fikce zachovává fyzikální omezení přirozeného světa (*Po Mnichovu všechno jinak*, *Žáby v mlíku*). V mnohem

⁵⁶ Zde je vhodné podotknout, že v roce 2013 (během vzniku této disertace) byla na Univerzitě Pardubice obhájena bakalářská práce *Problémy české literární fikce (s tematikou období 1938-1939)*. Autor Jakub Holec rovněž zvolil literární texty, které se dotýkají mnichovské krize a následujících událostí. Vlastní obsah práce se vztahuje zejména k hledání prvků kontrafaktuální fikce ve zvoleném korpusu děl na základě teoretických poznatků.

⁵⁷ Ve své vlastní kontrafaktuální spekulaci Šrámek dospívá k závěru, že by případná válka konec první republiky nanejvýše oddálila. ŠRÁMEK, Pavel. Rozcestí slepých uliček. In: *Historie na rozcestí. Jak mohly dopadnout osudové chvíle Československa*. Brno: Barrister & Principal, 2013, s. 286. ISBN 978-80-87474-92-1, s. 62.

⁵⁸ Na téže straně: „Avšak i naše společnost skrývá kolektivní přízraky, které jsou připraveny vyvstat pokaždé, když se je dějiny a především politické záměry snaží vytěsnit z paměti lidí.“ Citovaný Freudův výrok pochází ze spisu *Analýza fobie pětiletého chlapce* (sepsán roku 1909). SCHMITT, Jean-Claude. *Revenanti. Živí a mrtví ve středověké společnosti*. Praha: Argo, 2002. Každodenní život, sv. 15. ISBN 80-7203-455-3, s. 214.

⁵⁹ Kontrafaktuální historická fikce je ovlivněna stejnou měrou historií jako historiografií, jejíž podněty rozvíjí: „Navíc ti největší historikové dějin se vždy zaměřovali na události, které byly pro jejich národy ‚traumatické‘ a jejichž význam byl buď problematický nebo nadurčený v signifikaci, jakou si podržují pro současný život.“ WHITE, cit. 8, s. 113.

větší míře je rozvíjení kontrafaktů spojeno s narušením platných fyzikálních omezení vlivem fantastiky. Fantastika přitom jednotlivé světy prostupuje, ovlivňuje či podmiňuje v různé míře. Může spočívat v pouhém přenesení technických vymožeností pozdějších staletí do minulosti – technologické anachronismy (Josef Pecinovský: *Terra Australis*, František Novotný: *Útok na oceán*), stejně jako ve využívání magie a okultních sil (Ondřej Neff: *Rudolfínské mystérium*; Jan Poláček: *Spěšný vlak Ch.24.12.*), případně v rozšíření přirozeného světa o přítomnost a působení nadpřirozených bytostí.

Máme-li se zabývat kontrafaktuální historickou fikcí, je nezbytné, abychom měli na zřeteli přítomnost fantastiky v jednotlivých světech, dovedli určit její postavení v nich a míru jejího vlivu na utváření a fungování těchto světů. Při kategorizaci a charakterizaci fantastiky využijeme monografii *Možné světy fantastiky* literární teoretičky Nancy H. Trillové, která zahrnuje jak pojmové vymezení fantastiky, tak přehlednou typologii fantastických fikčních světů.

Podle Trillové „fantastiku nemůžeme nazývat žánrem ve vlastním slova smyslu“, neboť prostupuje všemi možnými žánry.⁶⁰ Ukazatelem fantastičnosti každého jednotlivého díla je struktura jeho světa, „z čeho je tento svět složen a jak jsou jeho složky uspořádány“.⁶¹ Základní dichotomie pro identifikaci fantastického světa spočívá v opozici fyzikálně možného a fyzikálně nemožného.⁶² Na protikladu těchto dvou oblastí jsou založeny veškeré fikční světy fantastiky, ačkoli nelze pominout vliv doby na chápání samotného pojmu fantastika.

Na podkladě výše zmíněných vymezení a kritérií vyděluje Trillová pětici modů fantastických fikčních světů:

- a) disjunktivní modus = nadpřirozená i přirozená oblast jsou obě zcela autonomní a koexistují vedle sebe;
- b) fantazijní modus = nadpřirozená oblast je totožná s celkem fikčního světa;
- c) nejednoznačný modus = nadpřirozeno je konstruováno jako jednoznačně nepotvrzená možnost;
- d) naturalizace nadpřirozeného = nadpřirozená oblast je vysvětlena (deautentifikována) skrze oblast přirozenou;

⁶⁰ Fantastika tudíž vystupuje jako „univerzální estetická kategorie“. TRILLOVÁ, H. Nancy. *Možné světy fantastiky. Vznik paranormální fikce*. Praha: Academia, 2011. Možné světy, sv. 4. ISBN 978-80-200-1908-0, s. 18.

⁶¹ Tamtéž, s. 19.

⁶² Tamtéž, s. 20.

- e) paranormální modus = „nadpřirozené jevy jsou reinterpretovány a začleněny do paradigmatu přirozeného“. Oblast přirozeného světa je tak rozšířena o vědecky neprokázané jevy.⁶³

Kategorizační model, jehož dle potřeby budeme využívat, není pochopitelně nikterak striktní, ostatně sama Traillová na několika místech připouští prostupnost vytčených modů i možnost výskytu hned několika z nich v jediném díle.

Kontrafaktuální historická fikce jako spojené nádoby fikce a historiografie

Roku 1980 byl v New Yorku posmrtně vydán román Ferdinanda Peroutky (1895-1978) *Pozdější život Panny*. Geneze románu, který byl napsán počátkem šedesátých let, měla údajně svůj počátek již v poválečných létech. Prvotní motivací k jeho napsání se stal politický vývoj v tehdejší Československu. Postupné směřování k socialismu bylo totiž neslučitelné s demokratickými ideály Peroutkovými.⁶⁴

Tématem práce je kontrafaktuální historická fikce psaná po roce 1989, a tudíž stojí *Pozdější život Panny* před časovou výsečí jejího zájmu. Způsob, jakým je tento román psán, a témata, jimiž se zabývá, však dovolují, abychom jej využili alespoň coby východisko pro vytyčení základních problémů spjatých s kontrafaktuální historickou fikcí. *Pozdější život Panny* je totiž svého druhu rozpravou o metodě psaní kontrafaktuální historické fikce a historické fikce vůbec.

Kontrafakt jako „nový svět“

Pozdější život Panny představuje rámcový román. Ústřední postavou rámcujícího příběhu je spisovatel (pojmenovaný AB), který napsal veršovanou skladbu o životě a smrti Johanky z Arku. Jeho známý, rovněž spisovatel (pojmenovaný JS), aniž by dílo četl, vysloví námitky o jeho smysluplnosti. Podobných děl totiž vzniklo mnoho, a navíc, samotný život Johanky z Arku předurčuje způsob, jakým o ní bude vyprávěno (stále se opakuje tentýž výběr událostí i jejich vyznění). Samotný akt vyprávění v románu náleží k dominantním tématům, neboť vypravěčovy promluvy a metakomentáře k samotnému postupu vypravování představují otevřené řešení otázek spojených s tvorbou kontrafaktuálního fikčního díla (či obecně jakékoli historické fikce).

⁶³ TRAILLOVÁ, cit. 60, s. 23-34.

⁶⁴ MOLDANOVÁ, Dobrava. Zdání autenticity a přiznaná literárnost historického románu na konci 20. století [online]. In: *Obraz dějin v umění 20. Století*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, s. 131-136 [cit. 2014-10-31]. AUPO. Dostupné z: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/sborniky/2007/SMVI/21.pdf>, s. 134.

Východiskem prózy je dvojí krize autorské práce. Tato krize se týká jednak nedostatku původních témat, jednak možnosti témata třeba i známá zpracovat původním způsobem. Tíha nastalé krize vede autora k myšlence začít tam, kde život historické Johanky z Arku skončil, ovšem s tím rozdílem, že tentokrát nebude upálena, ale na poslední chvíli zachráněna.

Nový závan inspirace tudíž přichází ze směru kontrafaktuálního myšlení. V románu je moment tohoto obratu zachycen jako čiré prozření: „AB se chtělo spát a zhasnul světlo. Rychle zase rozsvítil. Co kdyby se to podařilo? Co kdyby byli osvobodili Johanku?“⁶⁵ Autor svou tvůrčí fantazii od počátku cíleně svazuje zvoleným způsobem psaní: „Prosa se svými možnostmi ho nyní přitahovala. Vyličme lidskou povahu bez té ochrany, kterou jí dávají verše. Dívejme se na věci bez libosti a nelibosti,“ a zejména prvotní ideou, která ho k napsání příběhu podnítila: „Idea jest: jak by to bylo, kdyby hrdina žil ne krátce, ale dlouho? Jaké výsledky by měl jeho dlouhotrvající vliv?“⁶⁶ Využijeme-li Doleželovy taxonomie, pak můžeme konstatovat, že Peroutka zvolil metodu „krátkodobé protifaktové epizody“,⁶⁷ tedy přístup, při němž je oproti známé historii pozměněna pouze jediná událost, v tomto případě zaměněna mrtvá Johanka za Johanku živou.

Kontrafaktuální fikce se autorskému subjektu nabízí jako dosud nezmapovaná země. Dovoluje z nepůvodních námětů učinit východiska nových příběhů a příznačně staví dějiny samotné do pozice dominantního tématu. Její perspektiva je tak vzácně osvobozující. Pokud dějiny zbavíme zákonitostí kauzality, které určují posloupnost vývoje, dáváme tím zároveň svobodu jedinci, který už není zavázán vůči budoucnosti, aby se stala způsobem, jaký známe. Dějiny se přestávají utvářet a začnou být utvářeny. Konkrétní činy mohou měnit směřování historie.

Nově nabytá svoboda vybízí AB o to více k uvažování nad vlastní historickou podmíněností a motivuje ke snaze hledat v dějinách smysl, zvláště tváří v tvář jejich náhlé nevyzpytatelnosti.

Potíže autentičnosti a pokušení hry

Jedno z výrazných témat prózy se dotýká otázky autentičnosti historických románů. Vyprávění o Johance je prostoupeno pasážemi, ve kterých vypravěč románu upravuje nebo přepisuje již jednou vyprávěné, případně obhajuje či vysvětluje, proč některé pasáže nemůže více rozvést (kupříkladu klení, pro něž postrádá odpovídající historické prameny). Tok

⁶⁵ PEROUTKA, Ferdinand. *Pozdější život Panny*. Praha: Univerzum, 1991. ISBN 80-85207-08-7, s. 34.

⁶⁶ Tamtéž, s. 33-34.

⁶⁷ DOLEŽEL, cit. 20, s. 119.

vyprávění kontrafaktuální fikce je rovněž přerušován vždy, kdy AB dospěje k podezření či přesvědčení, že vyprávění samotné směřuje k rozvlácnosti nebo se až příliš dlouho „potácí“ na místě, kdykoli hrozí, že podlehne vlastní projekci do perspektivy postav: „Popisuji ne její pocity, nýbrž svoje, jaké bych měl, kdybych se vyklonil z okna hradu v červnu nad Loirou.“⁶⁸

Současně je v *Pozdějším životě Panny* historiografie určitým kritériem. Autorský subjekt koriguje své vyprávění s ohledem na historické prameny, dokonce s ohledem na historii text upravuje nebo se alespoň snaží, aby se od ní příliš nevzdálil. AB tedy cíleně usiluje o to, aby pravděpodobnost svého kontrafaktuálního vyprávění nesnížil tím, že by ignoroval známou historii. Naopak si vytyčil, že ačkoli se vydává směrem neprozkoumaným a neprozkoumatelným, bude mu autentičnost v dosažitelné míře tvůrčí metodou a stálým mementem zabraňujícím posunu příběhu do roviny čiré fantastiky.⁶⁹ Vypravěč tedy vedle vlastního příběhu ve druhé rovině (metafikci) vypráví o procesu tvorby kontrafaktuální historické fikce a prostřednictvím úvah, poznámek, komentářů či oprav rozvádí různorodé obtíže s tímto procesem spojené.

Ve vložených odstavcích či krátkých pasážích AB nejednou poukazuje na historiografické prameny a konvence, které se k líčení života a doby Johanky z Arku vztahují. Na některé z těchto pramenů se odvolává, pokud hrozí námitka ze strany možného čtenáře, že určité detaily jsou nevěrohodné, anebo tehdy, rozhodne-li se pro některou z variant, mezi nimiž nebylo z hlediska historie dosud pevně rozhodnuto či rozhodnuto být ani nemůže: „Romanopisci, dokonce někteří historikové, kteří sympatisují s Johankou, píší, že arcibiskup Regnault měl špinavý vous a černo za nehty. Možná, že neměl. Vynechme to.“⁷⁰

Není bez zajímavosti, že zásady programově stanovené Fergusonem v polovině devadesátých let se o několik desetiletí dříve, sice v podobě neutříbené, avšak vyvěrající ze stejných pohnutek, objevují v románovém díle. Ukazuje se, že stejně jako možnosti kontrafaktuální historiografie i možnosti kontrafaktuální historické fikce jsou založeny na obeznámenosti autorů s historiografií tradiční. Autor románu sice může vstoupit i do oblastí historikovi nepřístupných, avšak konstruování kontrafaktuálního světa jej nutí k volbě metody a ke stanovení pravidel, jež mají zabránit tomu, aby se konstrukce rozpadla nebo stala nesourodou a tím pozbyla veškeré zamýšlené účinnosti.

⁶⁸ PEROUTKA, cit. 65, s. 100. Tematizovány jsou rovněž konvence a závazky plynoucí ze zvoleného času a prostředí (s. 141): „Zatraceně, co je možno říci jiného, než že stany byly nádherné.“

⁶⁹ „Když průvod zmizel a na hradě nastalo ticho, co dělal arcibiskup? Snad se šel podívat do knihovny. Jistě tam šel.“ Tamtéž, s. 322.

⁷⁰ Tamtéž, s. 102.

Další vrstvu románu tvoří střet mezi idealismem autorského subjektu a (z jeho perspektivy) anti-idealistickými požadavky soudobé literatury, který prostupuje celým textem a přispívá k vyznění románu jakožto kritické reflexe moderního romanopisectví: „Vnitřní hlas mu šeptal, aby toho nelitoval, a varoval ho předtím, aby se pohroužil do podrobného středověkého romantismu, tak odlišného od pochmurného romantismu doby, v níž AB žije.“⁷¹ Nebo na jiném místě: „Byl jsem někdy přítomen tomu, když někdo zaskřípal zuby? Nebyl. Není to literární výmysl?“⁷² Čtenář je v důsledku těchto metafikčních⁷³ „momentů narušení“ tradičního vyprávění přímo vtahován do procesu rozhodování AB o tom, co bude zkráceno či dokonce vynecháno, co pozměněno, co se mu jeví jako nezbytné a naopak, co jako docela zbytečné.

Pozdější život Panny se díky těmto ozvláštňením stává nezávazným nahlédnutím do tvůrčí dílny: „Spisovatel musí vylíčit dostatečně reakci svých hlavních postav, když se jim něco vážného přihodí.“⁷⁴ Pro naše účely je však důležitější skutečnost, že na román Ferdinanda Peroutky můžeme pohlížet jako na průhledný inkubátor pozvolna se utvářejícího kontrafaktuálu, a to od počátečního hledání nového způsobu zpracování látky již mnohokrát ztvárněné na mnoho způsobů, až po obtížné vyrovnávání se s důsledky psaní kontrafaktuální historické fikce.

Kontrafaktuální fikce jako etická výzva

V první polovině románu rozvíjení kontrafaktu nevede k žádným patrným důsledkům. Johančina záchrana zdánlivě nepřináší francouzským dějinám nový impuls. Panna Orleánská postupně ztrácí své výsadní postavení a důvěryhodnost, až se pro své militantní přesvědčení stane překážkou bránící naplnění nových pragmatických cílů svých dřívějších dobrodinců. Peroutka připravil svět o jeden z jeho symbolů, když nechal Johanku přežít vlastní mučednickou smrt a vydal ji napospas politickým machinacím a banalitě všednodennosti. Její ústup do zapomnění nepoznamenává vrcholný středověk, co však znamená pro současnost AB?

Vyústění nakupených otázek vede k transpozici celého komplexu problémů spatřých s konstruováním kontrafaktu a psaním postmoderní historické fikce obecně do roviny etické:

⁷¹ PEROUTKA, cit. 65, s. 140.

⁷² Tamtéž, s. 177.

⁷³ „Mnohé výpovědi tudíž „umožňují recipientovi uvědomit si textualitu a ‚fiktivnost‘ [...] (ve smyslu ‚umělosti, konstruovanosti‘ nebo ‚smýšlenosti‘) a s tím související jevy“. NÜNNING, Ansgar et al. *Lexikon teorie literatury a kultury. Koncepte - osobnosti - základní pojmy*. Brno: Host, 2006. ISBN 80-7294-170-4, s. 501.

⁷⁴ PEROUTKA, cit. 65, s. 173.

„Nemáme právo zacházet libovolně s představami, kterých se celé generace držely. V takových houževnatých představách bývá nějaká lidská nutnost.“⁷⁵

Pozdější život Panny lze interpretovat jako román tvůrčí a osobní terapie, jako pojednání o etice psaní, vhodnosti a smyslu absolutní autorské svobody, o negativních rysech postmoderního romanopisectví a diktátu doby.⁷⁶ Výsledkem tvůrčího experimentu dovolávajícího se pravděpodobnosti a ovlivněného literární praxí doby je všestranný Johančin úpadek. Výčitky, jimiž se zahrnuje AB, se odrážejí v závěrečném rozhovoru mezi tvůrcem románu o Johance a Johankou z Arku, který je střetem mezi vírou v člověka (Johanka) a její ztrátou (autorský subjekt).⁷⁷

AB, nespokojený s předvídatelností úpadku, který Johance přivodil, nakonec dopsaný román odkládá do šuplíku, aby místo něj do nakladatelství poslal původní veršované drama. Vyvrcholením románu je akt tvůrčí pokory. Johanka zůstává tím, čím se stala pro evropskou kulturu, symbolem mravní velikosti a vůle člověka.

Kontrafakt v *Pozdějším životě Panny* dospívá k potvrzení smyslu dějin pro současnost i k mnohem důležitějšímu poodhalení vztahu současnosti k minulosti, která má pozoruhodnou schopnost ukazovat na to, jaké hodnoty sami vyznáváme, čeho si ceníme, nakolik se dokážeme vidět v dějinné perspektivě sahající daleko do minulosti stejně jako do tušené budoucnosti.

Ze všech pro nás cenných otázek spjatých s konstruováním alternativních světů Peroutka nejvíce rozvedl otázku etičnosti manipulování s dějinami. Pro historika může být kontrafakt nástrojem testování eventuálních možností, jež se svého času nabízely, čím však je pro spisovatele, pokud se nespokojíme s nabízející se odpovědí, že jen kratochvilnou hrou. Pro Peroutku, a soudíme, že je tomu tak i v mnoha dalších případech, alternativní historie nabyla podoby prostředku k otestování ideálů minulosti, o něž opíral své přítomné, otřesené přesvědčení.

Pomysleme na tu možnost nechat déle žít významnou osobnost a sledovat její velké činy nebo její pád, kráčet vedle ní, když dojde zamýšleného cíle nebo (ne)naplnění své oběti

⁷⁵ PEROUTKA, cit. 65, s. 243.

⁷⁶ Personální vypravěč ve své touze po pravdě, nebo v případě kontrafaktu alespoň po pravděpodobnosti, se o svém tvůrčím ustrnutí radí i s nejmenovaným francouzským historikem, který nalézá význam Johanky v souboru „jejích lidských vlastností“, cení si ji „pro její prostou a nádhernou statečnost, s níž se obětoval za pravdu, jak ji tehdy chápala“, „nerelativní to oběť za relativní pravdu“. Tamtéž, s. 343.

⁷⁷ „AB: Podle dnešního stavu myšlení je značně pravděpodobno, že jsi s ním spala. S ním nebo s někým jiným.“ „AB: Když člověk dvacátého století se dívá na lidi patnáctého století, patrně v tom musí být aspoň trochu ironie.“ Tamtéž, s. 391.

„Johanka: Začínáte se zabývat ctností teprve, když se zblázní.“ „AB: Musí být přece nějaké psychologické vysvětlení toho, že byli věrni.“ „Johanka: Jak byste vysvětlil, že někdo nekrade.“ Tamtéž, s. 389.

(*Pozdější život Panny*). Nechme déle žít tyrana a dopřejme mu vítězství, sledujme, jak je tyranova vláda pevná a jak zkouší člověka (*Spěšný vlak Ch.24.12.* Jana Poláčka). Otevření historie za účelem jejího přetvoření se stává zároveň testováním (ne)důvěry a (ne)víry v ní, aktem vypravěčovy proměny v demiurga napravujícího nepřízeň událostí, které národ oslabily (*Útok na oceán*), navracejícího národu šance, jež mu byly upřeny (*Žáby v mlíku*), nebo připomínajícího ideové kořeny, z nichž daný národ vyrůstá (*O snovačce a Přemyslovi*).⁷⁸

Přestože kontrafaktuální fikční vyprávění může být rozvíjeno na základě omezené perspektivy a formou komorního příběhu, jeho vazba k dějinám vytváří jedinečný přesah k tématům obecné povahy. Znovuotevřené dějiny se samy o sobě stávají tématem a podnětem k uvažování o dějinných východiscích našeho myšlení i cítění, o nebezpečí a síle demagogie, individuálních sklonech i politických tendencích k manipulaci s dějinami, o nebezpečích, která z této manipulace vyplývají. Proto, označuje-li Doležel kontrafaktuální historickou fikci jako parodii „klasické historické fikce“, nelze s touto omezující charakteristikou souhlasit.⁷⁹ Pokud se parodičnost objeví, je často nástrojem, nikoli cílem, a kontrafaktuální fikce tudíž není závislá na historické fikci (jako je parodie závislá na parodovaném), ale je rovnocenným aktem, se stejnými právy dotýkat se stejných témat. Pakliže bychom chtěli postulovat u kontrafaktuální fikce nějakou závislost, jednalo by se o závislost na historii, jak o tom ostatně bude dále pojednáno.

⁷⁸ Novela staví na premise, že vedle námi vnímané reality existují také personifikované ideje, mytické a legendární postavy i bohové, jakási tvárná a živoucí matérie historií navršených sedlin, kterými je národ utvářen a které jsou ovlivňovány změnami v jeho kulturní a společenské situaci. V novele vystupuje Libuše, Kazi, Teta i Přemysl, ale také Svantovít, Merlin a Morgana La Fey (jakožto představitelé cizích, silnějších idejí a archetypů). Všechny tyto bytosti jsou nadány různou měrou schopností vytvářet ideje nové a ovlivňovat těmito výtvoři samotnou realitu. Síla prapůvodních idejí se ukazuje být jedinou mocí schopnou zajistit přetrvání národní identity ohrožené rozkladnými tendencemi kosmopolitismu.

⁷⁹ DOLEŽEL, cit. 26, s. 331.

Trojí perspektiva české kontrafaktuální historické fikce

V roce 2007 vyšel v nakladatelství Albatros objemný povídkový soubor s majestátním názvem *Imperium Bohemorum* a atraktivním podtitulem *Fantastické dějiny zemí Koruny české*. Redigoval jej zkušený editor Ondřej Müller, který sestavil deset textů deseti různých autorů, předních reprezentantů domácí fantastiky (Vilma Kadlečková, Ondřej Neff, Jiří W. Procházka aj.).

V doslovu, jehož byl Müller spoluautorem, se mimo jiné píše, že „úkolem sborníku *Imperium Bohemorum* bylo nalézt klíčové bifurkační body v našich vlastních, českých dějinách“.⁸⁰ Proklamovaný záměr ukázat na „prvořadě“⁸¹ kontrafaktuály naplněn ovšem ve výsledku nebyl, neboť využití fantastických prvků se ukázalo být v povídkách natolik výrazným, že oslabilo či přímo znemožnilo umělecky postihnout význam jakékoli historické události a důsledků z ní plynoucích.⁸² Co však čtení sborníku umožňuje, je prostřednictvím interpretace historicko-fantastických světů naznačit trojí perspektivu, která je vůči znovuotevřeným dějinám českými autory zaujímana. Smyslem kapitoly je navrhnout nosnou klasifikaci české kontrafaktuální historické fikce, která by zároveň posloužila obsahové strukturaci celé práce.

Jako vzorový materiál byly zvoleny rozsahem si blízké povídky *Terra Australis* Josefa Pecinovského, *Cesta hrdiny* Jana Poláčka a *Válka z Goky* Jiřího W. Procházky. Ostatní texty přitom nebudou opomenuty, ale naopak využity k tomu, aby zjištěné skutečnosti potvrdily či rozšířily.

⁸⁰ BŘEZINOVÁ, Ivona et al. *Imperium Bohemorum. Fantastické dějiny zemí Koruny české*. Praha: Albatros, 2007, 526 s. ISBN 978-80-00-01913-0, s. 523.

⁸¹ Termín převzat z: COWLEY, cit. 2, s. 11.

⁸² Navíc ne všechny povídky sborníku splňují požadavky stanovené v první kapitole, tudíž je do kontrafaktuální historické fikce nezačleňujeme.

VLÁDNOUT DĚJINAMI

„Kardinál zvedl oči tam, kde dosud směli poletovat jen andělé, zesinal a několikrát se pokřižoval. To, co spatřil, odporovalo všemu, co doposud zažil a poznal. Nevěděl, jak je ten předmět velký, nevěděl, jak je od něj daleko, ale brzy si uvědomil, že pod tou ohromnou kulatou kopulí je upevněn koš a z něj hledí dolů na zemi – člověk.“⁸³

Oním kardinálem, který se tolik podivuje letu balónem, je papežův vyslanec Rafael Mantini. Jeho podivu však nelze nic vyčítat, jelikož se nacházíme na počátku sedmnáctého století a létající objekty jakéhokoli druhu nejsou konzervativními, římsko-katolickými kruhy vítány, zvláště proto, že vidět je nelze nikde jinde než v zemích Koruny české.

Krátká komická epizoda uvozující povídku *Terra Australis* ovšem prozrazuje mnohem více. Kardinál Mantini je osobou náležející do světa, který je v maximální možné míře shodný s tím, jaký známe z aktuální historie. Poznáváme jej však v okamžiku, kdy překračuje hranice svého světa (pomyslně založeného na předpokladu, že vzduchem se člověk může pohybovat pouze ve spojení s ďáblem, čehož dokladem jsou také slova „Agape, satanas!“⁸⁴, která kardinál při pohledu na balón zašeptá) a vstupuje do světa jiného řádu. Kardinál se v tomto cizorodém světě stává epistemologickým cizincem, jelikož jeho vědění není totožné s vědění obyvatel českých zemí, pro něž je balón nikoli dokladem působení temných sil, nýbrž výhradně projevem lidské vynalézavosti a dovednosti.

Z hlediska modů fantastiky, které přehledně rozčlenila a definovala Nancy H. Traillová, můžeme povídku *Terra Australis* označit za příklad naturalizace nadpřirozeného.⁸⁵ Tento mód spočívá ve vysvětlení nadpřirozeného skrze oblast přirozeného, což v našem případě znamená, že přítomnost horkovzdušného balónu či parních kočárů se v povídce ukazuje jako ahistorická, nikoli však jako nadpřirozená.

Jak vyplývá z výše psaného, liší se země Koruny české od zbytku Evropy znalostí technologií a mírou vědeckého poznání, kterému se navíc dostává praktického uplatnění. Dokladem civilizačního rozkvětu je rovněž zmínka o plánované výstavbě kopule chrámu sv. Mikuláše, která „se má vyrovnat slavné bazilice svatého Petra v Římě“.⁸⁶

Ústřední postavou povídky je Jindřich Kozel z Peclínovce (jeho nefikční předobraz náležel roku 1621 mezi popravené na Staroměstském náměstí), který byl samotným císařem

⁸³ *Imperium Bohemorum*, cit. 80, s. 196.

⁸⁴ Tamtéž, s. 196.

⁸⁵ TRAILLOVÁ, cit. 60, s. 29.

⁸⁶ Kompenzační princip, o němž bude řeč, se tedy uplatňuje i v oblasti umění. *Imperium Bohemorum*, cit. 80, s. 197.

pověřen delikátním úkolem s nejvyšší prioritou. Na Kampě se totiž připravuje náklad lodí, které mají v dohledné době vyplout do Hamburku, kde se nacházejí české galeony. Zámořská výprava má českým zemím zajistit velmocenské postavení založením obchodních kolonií na dosud neobjeveném území, jehož existence se předpokládá kdesi na jihu.

Určujícím principem takto ustanoveného světa je princip kompenzace. Každý zdánlivý nedostatek českých zemí plynoucí z geografických podmínek, rozsahu území či počtu obyvatel je v povídce vyrovnáván takovými přednostmi, které jim dovolují být konkurenceschopnými i ve srovnání se západoevropskými přímořskými státy. Absence mořského pobřeží je tudíž vyvažována vynalézáním moderních dopravních (parní stroje) a komunikačních (pra-telegrafy pojmenované jako dálnozvěsty) prostředků, malá rozloha území využitím jeho přírodního bohatství (těžba uhlí) a početnost obyvatelstva kvalitou výjimečných osobností.

Králem českým a císařem římským je Rudolf III., nemanželský syn Rudolfa II. z jeho vztahu s milenkou Stradovou. Prvním rádcem krále není nikdo menší než Jan Amos Komenský a v úloze králova posla se objevuje Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic.⁸⁷

V textu povídky nacházíme Čechy pozdní renesance, nikoli však prostoupené melancholií ze zklamané důvěry ve všemocnost člověka, ale vítězné ve zkrocení velkých ideálů praktickou potřebou kulturního a politického rozvoje. České země dovedou zhodnotit veškerý svůj potenciál, jak materiální, tak zejména intelektuální. Je to svět, kde nedošlo ke stavovskému povstání, ani nevypukla třicetiletá válka.

V mocensky a nábožensky znesvářené Evropě jsou země Koruny české oázou ideologicky nezatíženého pokroku a zázemím pro ničím neovlivňované vědecké poznání. Staly se dokonce útočištěm předních pronásledovaných učenců soudobé Evropy, jmenovitě Johannese Keplera, Galilea Galilei i Giordana Bruna. Umožňuje to národní tradice a povaha Čechů projevující se všeobecnými náboženskými a jinými svobodami, které jsou poskytovány židům stejně jako mohamedánům, a nerespektováním institucionalizované podoby náboženství (veřejně jsou šířeny myšlenky Jana Husa).

Fanatickým italským kardinálem Rafelem Mantinim jsou proto české země označeny za kacířské. Podstatou jeho vlastní mise je zabránit tomu, aby se Čechy staly zámořskou velmocí, neboť toto právo připadlo dle smlouvy z Tordesillas, kterou inicioval papež Alexandr VI. roku 1494, pouze Španělsku a Portugalsku.⁸⁸

⁸⁷ Naopak Jan Slavata z Chlumu se přílišné důvěře císaře netěší a v závěru je dokonce odhalen jako zrádce.

⁸⁸ Podstatou této smlouvy bylo rozdělení území určených ke kolonizaci mezi Španělsko a Portugalsko, aby se zabránilo válečným střetům mezi oběma zeměmi. *Imperium Bohemorum*, cit. 80, s. 201.

Josef Pecinovský středoevropské „impérium v rozpuku“ prezentuje jako černého koně. S ironizující podvrzatostí vůči silnějším okolním státům vyčkávají české země na svou příležitost, aby se historie, prezentované jako mocenský zápas o kontrolu nad co největším územím světa, v pravém okamžiku chopily a obrátily ji ve svůj prospěch. V *Terra Australis* jsou dějiny nahlíženy jako progresivní celospolečenský vývoj, jehož cílem je za využití moci dosáhnout neohrožené státní suverenity, tedy stavu, který aktuální české dějiny neznají vůbec, anebo pamatují jen málo. Fikční svět povídky je ve svém základu realistní, kontrafaktualita vyplývá z textem předpokládaných českých kvalit a hodnot, které zemi umožnily rozvinout se do podoby nejsvobodnějšího a nejkulturnějšího státu soudobé Evropy.

Cesta k velmocenskému postavení je uskutečněna prostřednictvím několika vyvolených entit (ať už se jedná o postavy ryze fikční, anebo fikční protějšky historických osobností), které svou součinností ovlivňují budoucí vývoj ve prospěch Čechů. *Terra Australis* více než dostatečně ilustruje jednu výraznou tendenci v české kontrafaktuální historické fikci, tendenci vyvoleným entitám propůjčovat postavení nad dějinami a performativní moc dovolující dějinami vládnout nebo je transformovat. Jak si ukážeme dále, pro další dvě povídky situované do 17. století platí tento princip neméně.⁸⁹

Závěr povídky je nepokrytě utopický. České lodi „obrozenecky“ pojmenované Praha a Vyšehrad dosáhnou pobřeží Austrálie, která se stane výsostným územím zemí Koruny české, ba dokonce v devatenáctém století zvítězí české země nad Holandskem ve válečném konfliktu (1856-1858) a získají pro sebe veškeré jeho državy.

Terra Australis nerozvíjí žádný specifický kontrafakt, pouze zachovává nástupnickou linii Rudolfa II. Habsburského, přenáší bez jakéhokoli pokusu o vysvětlení kořeny průmyslové revoluce do střední Evropy sedmnáctého století a klade vedle sebe výjimečné osobnosti doby. Výchozí kontrafakty, které jsou blíže neobjasněné a jejichž domýšlení je ponecháno na čtenáři, mají funkci nezbytných předstupňů umožňujících prvořadý kontrafakt, ve který povídka vyústí a od nějž je odvozována následná idylická budoucnost.

Také v povídkách *Rudolfínské mystérium* Ondřeje Neffa a *Útok na oceán* Františka Novotného jsme svědky soustředěného úsilí o zajištění velmocenského postavení pro země Koruny české, které jako jediné je může ochránit před jinak nevyhnutelným pádem do bezvýznamnosti a podřízeného postavení vůči okolním státům. Ve všech třech povídkách se přitom až nápadně podobají ty složky, ve které je vkládána možnost degenerativní vývoj zvrátit.

⁸⁹ O těchto rysech budeme podrobněji hovořit na příkladu próz Jana Drnka.

Panovník

„Král byl muž v nejlepších letech.“ „Oblečen byl jako prostý úředník [...]“; „[...] málokdo se tak dobře orientoval v evropské politice jako tento panovník.“⁹⁰ Rudolf III. je charakterizován jako člověk víry, nikoli však víry v církve, jako silný státník, obávaný, ale ne svéhlavý, plně soustředěný na své poslání.

Ještě výmluvnější je v tomto ohledu fikční ekvivalent Rudolfa II. ve světě *Rudolfinského mystéria*. Císař Rudolf II. je tu popisován jako urostlý muž oplývající přirozenou autoritou, rozhodný ve svém konání, zároveň však soucitný s trpícím národem a neváhající se pro něj obětovat. Z drobných střípků můžeme složit císařův portrét: „Dali by jim [osmanským Turkům] všechno, jen aby porazili císaře Rudolfa II., nejschopnějšího, a tudíž nejnebezpečnějšího panovníka, jaký se kdy v domě Habsburků zrodil.“ „Císař bez pomoci seskočil z koně a hodil uzdu jednomu ze svých lidí.“ „Brzy si uvědomil, že průchod jim nakonec zjednal sebevědomý zjev velitele skupiny, tedy císaře.“⁹¹

„Císař měl na sobě podobnou zbroj jako vojáci. Vždy dbal spíše na účelnost než na okázalost. Třebaže si potrpěl na přepych a rád se obklopoval krásnými uměleckými objekty, výkon mu byl přednější. Ve svých osmačtyřiceti letech byl na vrcholku mužných sil.“ „Od přírody urostlý, zocelený častým pohybem v sedle a na lovu i válčičti, budil dojem sebevědomého oficíra císařského vojska.“⁹²

Panovník vystupující jako zosobněný ideál vůdce má v době války blízko ke svým vojákům a poddaným, v době míru dbá na rozvoj kultury, vědy a umění, respektuje práva menšin, a co je vůbec nejdůležitější, neodmyslitelně spojuje svůj osud s osudem českého království, či přesněji českého národa.⁹³

Děj *Útoku na oceán* se odehrává roku 1669 a představuje nejvíce propracovaný kontrafaktuální svět ze všech tří zmíněných povídek. V této chvíli se však pro naše potřeby zaměříme pouze na postavu panovníka a omezíme se na fakta nezbytná pro jeho charakterizaci. Zemi panuje král Václav Otakar IV., legitimní nástupce dědičné přemyslovské linie. Nesedí však pouze na trůně českém, neboť je současně král „polský, uherský, saský, braniborský a pruský, vévoda dolnorakouský a slezský, kníže sedmihradské a slavonské a vojvoda Srbské Lužice“.⁹⁴

⁹⁰ *Imperium Bohemorum*, cit. 80, s. 206-207.

⁹¹ Tamtéž, s. 119.

⁹² Tamtéž, s. 118.

⁹³ „Když odejdu, Praha padne a tisíce lidí zemřou,“ praví v jedné chvíli císař. Tamtéž, s. 122.

⁹⁴ Tamtéž, s. 362.

Ať už o panovnicích výše zmíněných vypovídají jejich povahové vlastnosti (Rudolf III.), důstojností jejich vzezření (Rudolf II.), anebo množství titulů, jimiž se honosí (Václav Otakar IV.), jde pokaždé o vizionáře vzbuzující důvěru v následovnicích a obavy v protivnicích, nadané schopností rozpoznat a využít potenciál své země, jejíž zájem kladou nad sebe samé. Progresivní vývoj dějin si tedy ve všech třech povídkách žádá jednoznačně rozpoznatelného vůdce.

Elita národa

Již v souvislosti s povídkou *Terra Australis* jsme zmínili jako zvláště důležitý rys tohoto typu kontrafaktuální historické fikce odvozování alternativního (a pozitivního) vývoje historie od předpokladu spolupráce našich předních historických osobností, zde konkrétně Jana Amose Komenského či Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdružic.

V *Rudolfínském mystériu*, které více tíhne k fantastice, se objevuje aureolou tajemna obestřená postava rabiho Löwa, která rovněž využívá svých mimořádných schopností pro potřeby státu čelícímu v této povídce závažnému vojenskému ohrožení.

Důmyslným dokladem dané tendence je opět povídka *Útok na oceán*, jejíž příběh se dotýká činnosti elitního spolku známého pod zkratkou BVK, Bratrstvo Vyšehradské koleje. Členy bratrstva, přední muže současnosti, vyučovali za jejich mladých let kupříkladu Jan Jesenius, Johannes Kepler či Rabi Löw.⁹⁵ Jan Amos Komenský je ve světě povídky dokonce biskupem, primasem státní starokřesťanské církve (jež je vázána na nejstarší a nejvlastnější tradice země a zaštitěna státem, nikoli institucí římsko-katolické církve s papežem v čele), dokládající všestrannou svébytnost českých zemí a jejich nepodřízenost vůči jakékoli cizí autoritě.

Tradice

Třetím oddílem rozumějme jednoduše principy, na jejichž základě jsou jednotlivé povídkové světy vystavěny. Do této kategorie spadají jednak kontrafakty, které ve svém důsledku způsobily odlišný historický vývoj českých zemí, jednak známé historické skutečnosti. Obojí druh fikčních faktů vytváří ideologické pozadí jednotlivých příběhů.

Terra Australis ponechává v tomto ohledu na trůně Habsburky, avšak tím, že nedochází ke stavovskému povstání a následné třicetileté válce, zůstává Praha nadále sídelním městem císaře a faktickým centrem říše.

⁹⁵ Rabi Löw mimo jiné vládne nespécifikovanému množství golemů, které sám vytvořil.

V *Rudolfínském mystériu* je dominantní ideologické postavení státu podepřeno také jeho fyzickým ohrožením. Neff konstruuje alternativní svět, ve kterém vojenský nápor osmanských Turků nebyl směřován na Vídeň, ale obloukem na Moravu a Čechy.⁹⁶ Navíc, a tento rys je třeba považovat za zvláště důležitý, nepřátelsky a zrádně se vůči českým zemím chovají také západní státy. Novela čtenáře totiž uvádí do situace podobající se takzvané mnichovské zradě v roce 1938 (další doklad mimořádného postavení této události). Praha je nejvýraznějším ostrůvkem posledního odporu proti Turkům, kteří ovládli české země, zatímco v Mnichově, za zády císaře, jeho bratr Matyáš domlouvá s Turky mír, jehož cenou je vydání českého království osmanské říši.⁹⁷ Poslední naději skýtá vytvoření Velkého díla alchymistů, jehož tajemná moc dokáže celý svět učinit dokonalejším a ukončit války. O budoucnosti světa se rozhoduje v Praze.

Rudolf je docela vyjmut z rodové linie a širších mocenských zájmů a pevně svázán s českými zeměmi. Jedinou nadějí na záchranu se pro císaře stává tajuplný Golem, bytost spojená se starobylostí Prahy a její identitou jakožto multikulturního města s mnohovrstevnatou minulostí (postava Golema se objevuje i v sérii *Valhala* Františka Novotného).⁹⁸

Alternativní svět *Útoku na oceán* je nejradikálnější, jelikož se zakládá na celé řadě jednotlivých, byť nespojitých kontrafaktů, zasahujících až do období vlády Přemysla Otakara II. Naopak oba předcházející světy jsou výsledkem protifaktů povětšinou nejmenovaných, popřípadě nikterak nezdůvodněných.

Dějiny českého království jsou v novele poznamenány následujícími událostmi:

- a) Přemysl Otakar II. nezemřel v bitvě na Moravském poli, ale nad svým sokem Rudolfem Habsburským zvítězil.
- b) Atentát na Václava III., který zosnovali Vítkovci, se nezdařil.
- c) Jan Žižka z Trocnova je ctěn jako zakladatel české tajné služby, dopomohl k vítězství v bitvě u Grünwaldu a následnému sblížení Čechů s Poláky.

⁹⁶ Údajně pro její strategický význam. *Imperium Bohemorum*, cit. 80, s. 139.

⁹⁷ „Mehmed III. vděčil za úspěch svého válečného tažení třem elementům, jak věděl každý, kdo byl jen trochu informován. Především to byla zrada křesťanských panovníků, žárlivých na schopnosti a úspěchy Rudolfa II., nejschopnějšího z korunovaných hlav. Všichni do jednoho se proti němu spikli, aby ho zničili.“ Tamtéž, s. 139.

⁹⁸ Příběh Rudolfínského mystéria přímo tematizuje existenci alternativních světů. Setkáváme se tu s trojí Prahou: první je obležena Turky za vlády Rudolfa II. jakožto zasvěcence hermeneutických nauk, druhá nese jméno Peeta a představuje kultivovaný svět obydlený nesmrtelnými bytostmi, třetí, prostá vši nadpřirozenosti, je identická s Prahou naší minulosti. První svět zastupuje disjunktivní modus, druhý modus fantazijní a třetí svět modus nejednoznačný.

d) Na trůn nenastoupili Lucemburkové a Karel IV. byl pouhým moravským markrabětem (jmenoval se Václav Lucemburk I.). Vládce byl za jeho života Václav Otakar I. (odtud Otakarova knihovna).

e) Neprosadil se radikální reformní postoj Jana Husa ani jeho úprava pravopisu.

Důsledkem těchto změn je zachování náboženské, politické a jazykové blízkosti Čechů a Poláků, které umožnilo vznik Trojkrálovství. Tato „říše západních Slovanů a Uhrů pronikla až na pobřeží Jadranu a Baltu, když obsadila Pomořany a Prusko“.⁹⁹ Středoevropská velmoc se opírá o silnou vládnoucí linii Přemyslovců, pro-slovanskou politickou orientaci, jednotnou a státem kontrolovanou církev a hypermoderní finanční politiku. Pakliže ve všech třech případech vystupují české země jako silné (ne-li navenek, pak alespoň prostřednictvím svých reprezentantů), je tomu tak díky převážně shodným základům, na nichž jsou postaveny:

- a) nezpochybňovaná legitimní vláda;
- b) státní suverenita (odvozená od bodu a) nebo založená na sebedefinování prostřednictvím vymezení se vůči ostatním státům);
- c) náboženská suverenita (existence státní církve, nerespektování nadřazeného postavení papeže);
- d) humanismus (projevující se rasovou a náboženskou tolerancí k menšinám, schopností absorbovat a rozvíjet vědecké poznatky a technologie).

Jak už jsme konstatovali, Niall Ferguson v obsáhlém úvodu ke knize *Virtuální historie* poznamenává, že alternativní dějiny jsou „účinnou protilátkou proti determinismu“.¹⁰⁰ Jestliže prvořadým smyslem alternativní historie bylo zbavit historii jistoty a dopomoci náhodě vrátit se tam, odkud byla vyhnána, jsme nuceni konstatovat, že v případě vybraných povídek se alternativní historie stala nástrojem činícím pravý opak.

Tematizována v povídkách není nahodilost historických událostí ani domyšlen důsledek jakékoli změny. Mechanicky navozeny jsou naopak prostřednictvím kontrafaktů pouze takové podmínky, které dovolují zřejmý smysl dějin odhalit či vytvořit. Je přitom vedlejší, zda má vítězný okamžik zápasu o dějiny podobu završení kabalistických nauk (*Rudolfínské mystérium*), případně „sebespasitelský“ vstup mezi námořní velmoci (*Terra Australis, Útok na oceán*).

Je přitom až překvapivé, nakolik jsou povídky poplatné historiografickému dědictví Františka Palackého a jeho *Dějin národa českého v Čechách a v Moravě*. Patrné je to z důrazu

⁹⁹ *Imperium Bohemorum*, cit. 80, s. 255.

¹⁰⁰ FERGUSON, cit. 3, s. 76.

na vztah „my“ a „oni“, na české země žárlivě strážené ostatními státy, které se obávají jejich potenciálu. I z organizace vlády, která je v rukou silného panovníka, zároveň však vykazuje demokratické rysy (panovník využívá nejmoudřejších své země) a zajišťuje obyvatelům země bezprecedentní svobodu.¹⁰¹ Legitimita krále není dána rodovou linií, jako spíše jeho příslušností k národu a ochotě naslouchat lidu. A samozřejmě, svébytná je také víra respektující domácí tradice a nepodřízená primátu Říma.¹⁰² Stejně jako Palackého výklad historie povídky předkládají obraz toho, že vše, co může být v historii zdánlivě postrádáno, se v ní ve skutečnosti nacházelo, ačkoli nikdy nebylo plně rozvinuto. A stejně jako *Dějiny* i povídky „konejší komplex malého národa, jenž je frustrován nedostatečností vlastního politického a kulturního vývoje“.¹⁰³

Lakonicky by se tento přístup k alternativním dějinám mohl vyjádřit jako sen o velikosti a důležitosti, v němž ožívá mýtus Davida proti vši pravděpodobnosti porážejícího Goliáše. V povídkách se zračí podmanivé pokušení propůjčit minulosti vědění dneška a posílit silné osobnosti schopností dohlédnout za obzor desetiletí a staletí. V kapitole *Dějiny* opravené a zachráněné, která je věnována dílům Jana Drnka, výše naznačené vlastnosti a konstrukční principy podrobně rozvedeme.

Povídka *Terra Australis* a další díla kontrafaktuální historické fikce, která zde zastupuje, se vyznačuje politicko-ideologickou konstrukcí fikčního světa, v němž jednotlivec ustupuje celku (státu, monarchii). Právě tento výrazný aspekt spojuje díla zařazená do první kapitoly.

¹⁰¹ Z periferie historického významu se české země stávají centrem dění, jež určí podobu následujících staletí. Svou utopickou vyspělostí předjímají vývoj ostatních zemí a mohou platit za vzor demokracie. Právě na demokratickém zřízení jako bytostně českém zakládal Palacký svůj výklad historie: „Palacký prezentuje staroslovanskou demokracii jako model ideální společnosti se vším všudy. Tento báječný svět se v mnoha ohledech neliší do klasické utopie.“ ČINÁTL, Kamil. *Dějiny a vyprávění*. Praha: Argo, 2011. Historické myšlení, sv. 55. ISBN 978-80-257-0390-8, s. 137.

¹⁰² Nápadná je shoda s ideologickým čtením Palackého u Kamila Činátla: „Čtenář by tak, v duchu ideologických implikací Palackého antihistorie, neměl být římským katolíkem, neboť charakter národní zbožnosti, historicky vyjádřený husitstvím, ostře koliduje s principem dogmatické a hierarchické autority římské církve. V politickém jednání by měl čtenář upřednostňovat národ před svými individuálními a lokálními motivacemi. Národní společenství by mělo být i sociálně vyvážené, bažení po majetku a velké sociální rozdíly spojuje Palacký s germánským principem panství a autority, češství historicky reprezentuje principy rovnosti a svobody.“ Tamtéž, s. 168.

¹⁰³Tamtéž, s. 177.

BÝT OVLÁDÁN DĚJINAMI

Povídka Jana Poláčka *Cesta hrdiny* náleží v souboru *Imperium Bohemorum* svým rozsahem i záběrem k méně nápadným textům. Na rozdíl od doby rudolfínské, která se ukázala být ideálním průsečíkem přirozeného a nadpřirozeného, dobou vzrušujících objevitelských výprav a bojů s Turky stejně jako dobou alchymistických experimentů a nauk hermetismu, zvolil Poláček pro svůj kontrafakt alternativní historii druhé světové války.

Ústřední postavou příběhu je žák základní školy Walter. Jak se záhy dozvíme, původně se jmenoval Martin a své nové jméno získal při takzvaném druhém křtu. Walter se stane čtenářovým průvodcem po fikčním světě povídky a veškeré vědomosti, které o tomto světě nabudeme, se omezí pouze na informace, které Walter již zná nebo které v průběhu děje získá.¹⁰⁴

Pomyslnou učebnici alternativní historie si proto čtenář musí vytvořit sám na základě neúplných, dezinterpretovaných, mnohoznačných a početně omezených faktů, jež se v textu povídky objevují, aniž by přitom mohl aspirovat na úplné pochopení alternativního vývoje historie. V předchozí podkapitole jsme hovořili o postavách, které z pozic, jež zastávaly, a díky vědění, kterým disponovaly, podobu historie aktivně a cíleně ovlivňovaly. Nyní se však musíme spolehnout na perspektivu osoby, která podobným věděním o historii nedisponuje a neoplývá ani performativní mocí, schopností daný stav změnit.

Vyjma informace, že probíhá osmý rok války, neobsahuje text na začátku žádný konkrétní údaj umožňující časovou lokalizaci děje. Protože nás však nic nevede k tomu domnívat se, že počátek (alternativní) války nespočíval v napadení Polska Německem prvního září roku 1939, můžeme děj povídky umístit do roku 1946. Absence data je způsobena tím, že v hodinách dějepisu jsou probírány výhradně záležitosti spjaté s válkou, od jejíhož vypuknutí je odvozován nový letopočet.

Školní rádio jakožto médium určené k šíření oficiálních, rozumějme pravdivých zpráv, informuje o tom, že se „konečné vítězství přiblížilo na dosah“.¹⁰⁵ Ponorkové německé loďstvo operuje v Atlantiku, kde vytváří blokádu, zatímco raketami V-2 odpalovanými z vlečných

¹⁰⁴ Můžeme proto v souladu s F. K. Stanzelem hovořit o personální vyprávěcí situaci, jak ji postuloval v díle *Typické vyprávěcí situace v románu* (1955). V případě *Cesty hrdiny* „centrum perspektivy se nachází v intradiegetické postavě reflektora, z toho důvodu převládá vnitřní perspektiva s vyhraněným perspektivismem“. NÜNNING, cit. 65, s. 851.

¹⁰⁵ *Imperium Bohemorum*, cit. 80, s. 361.

kontejnerů je ostřelován New York. Po boku Němců bojují také japonští spojenci. Na východě se naopak nacházejí kolonie a sběrné tábory pro převýchovu.¹⁰⁶

Ze stavu a doby probíhajícího válečného konfliktu můžeme vyvodit, že Evropa je zcela pod kontrolou nacistů. Spojenecký výsadek na Sicílii a v Normandii buď neproběhl, anebo proběhl neúspěšně, ve prospěch nacistů se naopak vyvinula letecká bitva o Británii. Jak se později dozvíme, k dobytí Londýna došlo roku 1944. Rovněž Sovětský svaz byl Německem poražen a východní Evropa se skutečně stala územím pro vysídlenec. Praha (nyní oficiálně Prag) je v Němci kontrolované Evropě součástí územního celku zvaného Bayern-Böhmen Land.

Ustanovení Protektorátu Čechy a Morava předešel roku 1939 generál Radola Gajda, který se společně s německými studenty ujal 14. března moci a oficiálně v Berlíně připojil české země k nacionalistickému německému hnutí.¹⁰⁷ Vyjma území severní Ameriky, které čelí německo-japonské ofenzivě, je svět pod kontrolou nacionalistických režimů pozvolna uskutečňujících svou transformaci historie.¹⁰⁸

Walter ve škole obdrží nové, německy psané učebnice a z úst vyučujícího se dozvídá, že v dohledné době se němčina stane jediným vyučovacím jazykem. Nová historie je podmíněna novou kulturou a ta zase ikonickými štítonoši jednotlivých uměleckých a vědních oblastí. V textu nacházíme tři fikční ekvivalenty historických osobností, které v nadcházejícím světě nabyly postavení pilířů nové Evropy. Kulturní a historické ukotvení nacistické ideologie jako imanentně německé je podloženo autoritou Alfreda Rosenberga, jehož *Mýtus 20. století* se stal povinnou školní četbou. Výtvarné umění a umění vůbec reprezentuje Wolfgang Willrich, kreslíř nordických typů a výjevů ze zemědělského prostředí, autor populárních pohlednic a plakátů, který se za války proslavil svými portréty nacistických vojevůdců a vyznamenaných vojáků.¹⁰⁹

Jestliže Rosenberg je východiskem pro pochopení původu a historického předurčení a Willrich prototypem nového anti-dekadentního umění, pak Julius Streicher, zmíněný jako autor díla *Jedovaté houby*, reprezentuje aspekt etické výchovy nového člověka. Historický Streicher byl nacistickým politikem, výrazným hlasatelem antisemitismu (vydával nacisticky

¹⁰⁶ Hlášení ředitele školy je zakončeno slovy: „Pro dobrovolníky bude od prvního ledna snížen odvodový limit na ročník třicet čtyři.“ Výcvikové tábory tedy přijímají děti od dvanácti let. *Imperium Bohemorum*, cit. 80, s. 361.

¹⁰⁷ Datum fikční události se ironicky vztahuje k datu 15. března 1939, kdy okupační německá vojska vstoupila na naše území.

¹⁰⁸ Rozhodující činitel, který zajistil nacistům vítězství, jednoznačně určen není, až na odkaz ke dvěma společnostem jménem Thule a Wirst, které zajistily Říši válečnou převahu.

¹⁰⁹ V povídce je reprodukcemi jeho portrétů vyzdobena Walterova třída.

orientované noviny Der Stürmer). Ve světě Poláčkovy povídky je však definován výhradně autorstvím knihy Jedovaté houby, která „měla v řeči těch nejmenších sdělit, kdo je dobrý a kdo zlý“.¹¹⁰

Model vztahu mezi jedinci a historií rozvedený v první podkapitole se nijak nemění, pouze se tento model rozšiřuje o perspektivu „zdola“, o pohled a vnímání toho, který je činností aktivních konatelů zasažen. Nová historie je redukcionistická a elitářská, zakládá vlastní interpretaci dějin a disponuje politickou mocí k prosazení této interpretace nejen na pozici interpretace oficiální, ale rovnou na pozici interpretace jediné.

Tohoto cíle dosahuje udílením nových identit (a rušením identit dosavadních – Walterova rodina získala hrobku po vysídlencích), ustanovováním nových autorit a kontrolou nad informacemi. „Pravda je to, co říká ve svém projevu Vůdce, vše, o čem hovoří v rádiu a píše v novinách. Pravda je vše, co řekne profesor ve škole, co se dozvíš od četníka na ulici, vše, k čemu dospějí v šedé budově komisariátu, kde pracuje tatínek,“ připomíná si v jednom okamžiku Walter.¹¹¹

Pasivní postoj k dějinám nutně vyplývá z jediné a jednoznačné perspektivy, kterou Walter zaujímá, aby vůbec mohl o dějinách uvažovat. Nedostupné síly mu systematicky zabraňují učinit si o stavu dějin jinou, nezávislou představu. V závěru proto dobrovolně (ačkoli pod tlakem okolností) vstupuje do armády, přitakává dějinám a jejich požadavkům. Bezrozporné smýšlení o dějinách spočívající na utopickém cíli dosáhnout konečného vítězství poražením nepřítele neopouští prostor k uvažování alternativního vývoje událostí. Walter se tudíž nachází nejen v područí politické ideologie, kterou jako ideologii nevnímá, jelikož mu není znám žádný jiný systém myšlení, ale také, což je pro naše účely zvláště důležité, v područí rasově-deterministického výkladu dějin.

Právě ona nemožnost myslet jinak, alternativně, je totiž základním nástrojem pro transformaci dějin. *Cestu hrdiny* lze interpretovat jako skutečné varování před jednorozměrným pohledem na dějiny, které je počáteční motivací všech více či méně provokativních snah kontrafaktuální historiografie. Je opakem selektivního přístupu, který prováděli autoři předchozích povídek (zvláště v případě *Útoku na oceán*) při konstruování protifaktových fikčních světů, pro které se upravená historie automaticky stala součástí ideologické strategie. Slovy Jiřího Raka: „Jestliže se tímto způsobem minulost stane

¹¹⁰ *Imperium Bohemorum*, cit. 80, s. 368.

¹¹¹ Tamtéž, s. 367.

organickou součástí ideologie přítomnosti, samozřejmě v ní nemůže být místo pro náhody a konstrukce jiného možného vývoje.“¹¹²

Podobně je tomu i v další povídce souboru, v *Zemi bez křídel* Jany Rečkové. Ve zcela fantastickém světě povídky krátce po pádu komunismu ovládly Československo mimozemské bytosti zvané Oratové, hyperbolizovaná metafora komunistické moci. Vnitřní vývoj země docela ustrnul a tento stav je záměrně udržován. Obyvatelům je znemožněno cestování nejen do zahraničí, ale dokonce mezi jednotlivými okresy. Dodržování stanovených pravidel zajišťují takzvaná čidla, senzory schopné bezprostředně trestat nepovolenou činnost.¹¹³ Ačkoli samy postavy neví, zda jsou skrze senzory skutečně sledovány, strach a nedostatek informací jim zabraňují, aby jejich diktátu neuposlechly.

Omezená perspektiva postav je tedy i v tomto světě výsledkem cílené a řízené činnosti těch, kteří nevědění nebo nedostatečné vědění využívají jako mocenského nástroje k ovládnutí. Mechanismus neustálé kontroly funguje silou setrvačnosti téměř bez jakékoli potřeby represivní prevence. Latentní hrozba se v systému sdíleného nevědění a izolacionismu stává hrozbou faktickou a zajišťuje ochotnou spolupráci všech potenciálně ohrožených. Obdobně skeptický obraz možných dějin (a vyjádření jisté historické zkušenosti) bude reprezentován kapitolou Dějiny zdrojem nebezpečí.

Prozy náležející do této kapitoly přistupují k historii nikoli v její materiální podobě, jak tomu bude u kapitoly první, ale spíše jako ke kulturnímu konstrukt, jak o něm hovoří kupříkladu Umberto Eco. Takové dějiny jsou lidmi utvořeny a neustále se znovuutvářející strukturou, která je však zároveň neustále vystavována nebezpečí, že se stane manipulativním nástrojem různých mocenských skupin.

¹¹² Na téže straně jako by historik hovořil o povídkách zahrnutých do první části kapitoly: „Slavné dějiny jsou zárukou neméně slavné budoucnosti.“ RAK, Jiří et al. *Co kdyby to dopadlo jinak? Křížovatky českých dějin*. Praha: Dokořán, 2007, 183 s. ISBN 978-80-7363-137-6, s. 14.

¹¹³ Dokonce jsou čidla umístěna i na televizorech, přičemž zabarví-li se žlutě, je daný program povinný, pakliže zeleně, nepovinný.

DĚJINY HROU

V obou předchozích podkapitolách jsme se zaobírali povídkami, které spojuje přímé tematizování dějin, mytických i ryze historických, realistických i zcela fantastických. Dějinám je v těchto povídkách přiznána určitá celistvost, kterou lze uchopit a využít ji pro prezentaci konkrétních idejí a myšlenek. Právě prostřednictvím tohoto důrazu na zobecnění je totiž možné odlišit kontrafaktuální historickou fikci od historického románu. Kontrafaktuální historická fikce pracuje s neaktualizovanými dějinami, historický román pak s dějinami aktuálními, rozdíl je patrný z hlediska historie, nikoli z hlediska fikce.

Zřetel k dějinám jako celku, zápas o osud světa a zrcadlení aktuálních dějin jsou z daného důvodu pro kontrafaktuální historickou fikci zcela podstatné. Umožňují jí dosáhnout svébytnosti a nezávislosti na historickém románu. V kontrafaktuální historické fikci se proto zpravidla setkáváme s výraznou etickou rovinou, s varovným či vzdělávacím akcentem.

Z deseti ve sborníku prezentovaných povídek jsme se dosud zmínili o šesti z nich, které jsme zařadili do dvou kategorií. Co však s povídkami zbylými, u nichž se s podobnou rovinou výpovědi o dějinách nesetkáváme, které postrádají onen celostní přístup k nim?

S opatrným poukazem na to, že zbylé povídky se mohou v jednotlivostech klonit na jednu či druhou stranu, patřit spíše k utopii nebo naopak k antiutopii, vymezíme pro ně vlastní kategorii. V textech *Válka z Goky* (Jiří W. Procházka), *Přemci* (Ivona Březinová), *Krev anděla* (Vladimír Šlechta) a *Abbadon-Pierot 47, kde domov můj* (Jan Jam Oščádal) se totiž pozměněná historie nestává prostředkem k více či méně promyšlené výpovědi o historii aktuální, ale slouží k vytvoření atraktivního časoprostorového dějiště ryze vlastního fantastického příběhu, jehož vazba k historii je buď výrazně oslabena, anebo docela absentuje.¹¹⁴ Dějiny mohou být v rámci této hry zesměšňovány (*Přemci*) a parodovány (*Abbadon-Pierot 47*), heroizovány (*Válka z Goky*) a především, v duchu podtitulu celé sbírky, zfantastičt'ovány (*Krev anděla*). Rozdíl pak spočívá v tom, že zatímco u předchozích kategorií bylo fantaskno nástrojem určité manifestace, u těchto povídek je manifestována samotná jejich fantastičnost, respektive fantazijnost, hravost. Nejčastěji se pak právě tyto texty pohybují na hraně námi stanovených identifikačních znaků kontrafaktuální historické fikce.¹¹⁵

¹¹⁴ Posledně jmenovaný text do kontrafaktuální historické fikce přímo neřadíme, stejně jako povídky *Přemci* a *Krev anděla*. Uvádíme je pro ilustraci klasifikačního záměru.

¹¹⁵ V povídkové hříčce *Přemci* vstupujeme do blíže neurčené přítomnosti, v níž českým zemím stále ještě vládnu Přemyslovci, kteří se však po dlouhých staletích panování potýkají se značnou mírou rodové degenerace. *Krev anděla* uvádí čtenáře do post-apokalyptické reality, ve které etnická válka způsobila zánik civilizace v české kotlině a jen nemnoho přeživších se do této nové pustiny uprostřed Evropy odváží. *Abbadon-*

Válka s Goky svým názvem, způsobem vyprávění i jednotlivými motivy vychází z Čapkovy *Války s mloky*. České země nacházíme na konci první poloviny dvacátého století jako ekonomickou velmoc, průmyslové impérium, jehož hranice dalece přesahují soudobé hranice z aktuální historie.¹¹⁶ Idylická podoba českých zemí vytváří pojítka s povídkami první kategorie. Autor dokonce splňuje i druhý předpoklad, uvádí řadu fikčních ekvivalentů historických osobností, které společně řeší závažnou krizi.¹¹⁷

Kontrafaktuální události jsou přiblíženy pouze povšechně. Zdrojem prosperity se pro české země stalo objevení legendami opředených hlavonožců v poušti Gobi, cenného zdroje surovin pro průmyslovou výrobu.¹¹⁸ Chamtivost však Němce přivedla k nebezpečným experimentům za účelem dosažení větších rozměrů červů, kteří se následně docela vymknuli kontrole. Alternativní podoba české historie první poloviny dvacátého století je zde pouhým východiskem pro napínavý boj s monstry, aniž by autor aspiroval na její další rozvedení. Historické osobnosti, které v románu vystupují, využívají svých schopností výhradně k poražení nepřítele. Dějiny se ve své nejprostší podobě pojí s fantastikou, aby poskytly podklad vzrušujícímu dobrodružství, jehož podstatou není pomyslné „co kdyby?“, ale mnohem benevolentnější „proč ne?“.

Z několika výše zmíněných příkladů vyvstává kontrafaktuální historická fikce jako prostor dovolující cokoliv. Dějiny se v něm mění ve stavebnici jednotlivých událostí, hříčku kombinatoriky bez pravidel a bez odpovědnosti, zato s nevyčerpatelnými možnostmi hry. Pokud se konstrukce fikčního světa podřizuje nějakému principu, pak se bude v tomto případě jednat o žánrová pravidla fantasy literatury.

Pierot 47 je dokonce situován do hlubin vesmíru ve vzdálené budoucnosti. Tento poněkud zaumný text, pro svou jazykovou stylizaci recepčně nejnáročnější, předkládá groteskní obraz možné lidské budoucnosti.

¹¹⁶ „Dva roky po všelidovém hlasování v Bavorsku tedy i Drážďany, stejně jako Mnichov v osmatřicátém, vstoupily do prosperující, průmyslově i vojensky nedostizitelné České unie.“ *Imperium Bohemorum*, cit. 80, s. 338.

¹¹⁷ Spisovatel Karel Čapek, paleontolog Josef Augusta, fotograf Josef Sudek, ministr Jan Syrový i vynálezce František Křižík.

¹¹⁸ Hlavonožci produkují jako trus nerostné bohatství.

PŘEDSTAVENÍ KLASIFIKACE

Na základě povídek sborníku *Imperium Bohemorum*, který nám posloužil jednak jako východisko vlastní práce, jednak jako příkladný klasifikační materiál, jsme vyčlenili dvě rámcové kategorie. Každá z nich reprezentuje jednu stranu české kontrafaktuální historické fikce a stane se tak i kompozičním a obsahovým základem následujících tří kapitol, které budou tvořit jádro disertační práce.

1. Kontrafaktuální historická fikce jako nástroj interpretace dějin – fikce v řádu historiografie

První kapitola zastřešuje kontrafaktuální texty, které se soustředí na bifurkační body českých dějin a oproti dějinám aktuálním je pozměňují tak, aby nové dějiny byly z hlediska národní svébytnosti, moci, prosperity a lidského potenciálu pozitivnější. Románové texty zahrnuté do této kapitoly se nejvíce blíží tradiční historické próze, jelikož v nich vystupují především fikční ekvivalenty historických osobností a v co největší míře se chtějí svým realistním modelem podobat světu aktuální historie.¹¹⁹ Současně se jedná o texty s výrazným ideologickým aspektem, které předkládají určitou celostní interpretaci dějin aktuálního světa a následně rozvádí vlastní model možné historie. Kapitola se bude soustředit primárně na vojenskou mystifikaci Jana Drnka *Žáby v mlíku*, ovšem s přihlédnutím k dalšímu, obdobně koncipovanému textu autora *Druhý dech habsburské monarchie*. Pro srovnání se dostane pozornosti také textu Josefa Dobrylovského *Po Mnichovu všechno jinak* a Jiřího Macouna *Lepší dějiny Česka*.

2. Kontrafaktuální historická fikce jako nástroj výpovědi o dějinách – kontrafaktuální fikční svět jako dystopie

- a) Na první kapitolu naváže kapitola druhá věnovaná dílu Jana Poláčka *Spěšný vlak Ch.24.12.*, pozornost bude soustředěna také na složitý text Josefa Nesvadby *Peklo Beneš*. Texty zde analyzované rovněž pracují s bifurkačními body, avšak následný alternativní vývoj dějin předkládají jako negativnější ve srovnání s dějinami aktuálními, anebo přinejmenším jako rozporuplný a eticky problematický. V textech ve větší míře vystupují ryze fikční postavy a vazby na aktuální historii ustupují ve prospěch výraznějšího autorského záměru, který se dotýká zejména nástrah ukrytých ve výkladech dějin a ideologicky motivované manipulaci s nimi.

¹¹⁹ „Jestliže je svět cele a bezvýhradně přirozený, nazveme jej svět realistní.“ DOLEŽEL, cit. 27, s. 21.

Realistní základ fikčního světa je u těchto próz narušen prvky fantastična, které však vychází z konkrétní aktuální historie (psychiatrie, okultismus). Většího prostoru ve vztahu k historii se také dostává parodičnosti a ironii.

3. Kontrafaktuální fikční světy ve fantasy literatuře

Kapitola bude primárně zaměřena na fantastickou románovou sérii *Valhala* (*Dlouhý den Valhaly*, *Další den Valhaly*, *Konečný den Valhaly*) Františka Novotného. Obsáhlá trilogie již neaspiruje na ucelený obraz alternativních dějin vypovídajících o dějinách aktuálních, neobsahuje ani konkrétní „program“ nápravy jako v případě kapitoly první. Vlastní vyprávění kombinující různé vrstvy a typy fantastiky využívá kulturní a politické události a mytické prvky historie jako stavební materiál při rozvíjení vlastní fabule, která sama o sobě z konkrétních historických událostí již nevyhází.

Kontrafaktuální historická fikce jako nástroj interpretace dějin – fikce v řádu historiografie

DĚJINY OPRAVENÉ A ZACHRÁNĚNÉ

První kapitola pojedná o několika prózách české kontrafaktuální historické fikce, které spojuje určitá textová strategie, založená na formální nápodobě historiografických děl. Zvolené texty rovněž spojuje výrazně pozitivní vyznění kontrafaktuálních událostí: vypráví o procesu nápravy aktuální historie, která se v určitých okamžicích udála osudově nesprávným způsobem. Zahrnují zpravidla také nástin možného budoucího vývoje, který nevede k aktuálnímu stavu, ale ke všeobecné spokojenosti obyvatel českých zemí, případně k nastolení trvale pozitivního stavu..

Návrat mýtů a konec historie

V české kontrafaktuální historické fikci se jen několik málo textů zakládá na důsledném rozvinutí zcela konkrétního kontrafaktu, z něž vyplývají všechny kontrafaktuální události následující. Patrně nejvýraznějším zástupcem daného typu kontrafaktuální historické fikce je objemné dílo spisovatele Jana Drnka *Žáby v mlíku* s potitulem *Vojensko-historická mystifikace na téma Mnichov*.¹²⁰ Kniha byla poprvé vydána roku 2007 v nakladatelství Naše vojsko, které později vydalo i její volná pokračování s názvem *Žába a škorpión* (2010) a *Žáby v bouři* (2013), pojednávající o alternativním průběhu druhé světové války.

Stejně období tematizuje také rozsahem skromnější text Josefa Dobrylovského *Po Mnichovu všechno jinak* (2008), ke kterému se budeme pro srovnání a doplnění příležitostně obracet. K textům prezentujícím „jiné“ české dějiny jako výrazně pozitivnější náleží také některé povídky ze sborníku *Imperium Bohemorum* (viz vstupní klasifikační kapitola), a text *Lepší dějiny Česka* Jiřího Macouna z roku 2013, který je k dostání výhradně v elektronické podobě. S ohledem na relativní nepočetnost kontrafaktuální historické fikce je z výčtu děl patrná výraznější fixace autorů na téma druhé světové války, která má v každém jednotlivém textu na podobu českých zemí zcela určující vliv.

Podobně jako tomu bylo u Peroutkova románu *Pozdější život Panny*, také v případě Drnkovy prózy můžeme hovořit o krátkodobé kontrafaktuální epizodě. Text románu lze pomyslně rozdělit na dvě svým rozsahem podobné, nikoli však totožné části. První

¹²⁰ DRNEK, Jan. *Žáby v mlíku. Vojensko-historická mystifikace na téma Mnichov 1938*. Praha: Naše vojsko, 2007. ISBN 978-80-206-0881-9.

zprostředkovává převážně historicky doložené události předcházející reakci Československé republiky na mnichovské ultimátum, část druhá rozvíjí alternativní vývoj historie jako důsledek jeho nepřijetí.

Bifurkačním bodem, který dějiny známé promění v dějiny nikdy nepoznané, je odmítavý postoj české generality vůči přijetí jakýchkoli územních požadavků Německa prezidentem Edvardem Benešem. Jestliže je mírové řešení konfliktu prostřednictvím ústupků vůči agresorovi vyloučeno, zbývá pouze řešení ne-mírové, tedy válka.¹²¹

Objektivita jako východisko falešné legitimizace

Vlastnímu vyprávění předchází rámcující prolog zprostředkovávající rozhovor mezi redaktorem Josefem Vaňkem a autorem Janem Volfem v roce 2018. Z rozhovoru vyplývá, že Volf je zaměstnancem pražského Historiografického ústavu, instituce, která ke zkoumání historie využívá soudobé poznatky přírodních věd. Činnost ústavu je totiž založena na teorii, že podaří-li se zmapovat pohyb veškerých částic, bude možné za pomoci technologií vypočítat také veškerý jejich pohyb minulý. Dle zadaných parametrů jsou proto počítače schopny zobrazit minulé události v podobě blízké filmům.

Jsou-li však parametry zadány nesprávně, případně pokud se nepodaří obsáhnout veškeré částice, jež tvořily vybranou událost, stává se výsledným produktem experimentu alternativní historie. Jan Volf takto získá materiál zobrazující odlišný průběh událostí v období takzvané mnichovské zrady a rozhodne se jej převést do psané podoby.¹²²

Prolog tudíž vytváří fikčně-objektivizující rámec vlastnímu příběhu, který je skrze něj prezentován jako popis vědeckého pokusu, výsledku činnosti na lidech nezávislých přístrojů. Historie je tímto procesem matematizována (založena na počítačem generovaném zobrazení skutečné minulosti) a nutně chybující lidský faktor se svou subjektivitou naopak vyloučen. Dojem objektivit je přitom umocněn také zvolenou formou rozhovoru mezi autorem a redaktorem.

V ideologické struktuře díla má však prolog ještě závažnější důsledky. Předkládá totiž následně popsané alternativní dějiny Československa jako jediné možné. Pakliže je za

¹²¹ V textu Josefa Dobrylovského česká generalita již ve dvacátých letech dokázala předvídat budoucí podobu vedení válečných konfliktů, a proto tajně (avšak se souhlasem Masaryka) investovala prostředky určené na obranu státu nikoli do vybudování systému obranných bunkrů a opevnění, ale do nákupu a vývoje moderní vojenské techniky (děl, tanků, letadel) a náležitého výcviku vojáků. V předvečer Mnichova se pak ukazuje, že je česká armáda „třikrát silnější, než se naši nepřátelé, naši bývalí spojenci i Vy sám [míněn je Beneš] domníváte“. DOBRYLOVSKÝ, Josef. *Po Mnichovu všechno jinak. Alternativní dějiny 2. světové války*. Praha: Tribun EU, 2008. ISBN 978-80-7399-561-4, s. 49.

¹²² „Počítač na základě chybějící hmoty v tělesné chemii generála chybně vyhodnotil jeho náladu a odhodláni. A právě to změnilo celé evropské dějiny.“ DRNEK, cit. 120, s. 13.

výchozí kontrafaktuální událost stanoveno odmítnutí jakýchkoli německých územních požadavků, vše ostatní je nezbytným, vědecky exaktním důsledkem tohoto odmítnutí.

Objektivizační tendence textu vyplývá i z jeho výše popsaného rozložení. Obě části jsou vzájemně podmíněny, přičemž první je založena na selektivním zdůraznění těch podmínek, jež umožňují konstruovat část druhou, alternativní, a ta zpětně čerpá svou legitimitu z části první (existence objektivní možnosti úspěšné obrany). Dílo se tak zacykluje v systému sebekotvrzování a kontrafaktuální událost se ukazuje být nikoli nečekanou a překvapující, nýbrž naopak zcela logickou částí konstruovaného světa.

Historická objektivita jako tvůrčí metoda je posilována rovněž formálními aspekty textu. Ten je členěn do různě obsáhlých oddílů, přičemž v jejich názvech jsou obsaženy pouze informace o tom, na jakém místě, ve který den a v jakou denní či noční dobu se následující události odehrávají. Druhým rysem umocňujícím dojem odbornosti díla je přítomnost číselných odkazů k poznámkovému aparátu, který je v knize umístěn za vlastním textem románu.¹²³

Zároveň však při pozorném čtení nalezneme řadu míst, která objektivitu formálních náležitostí a východisek narušují, případně nenaplnují. Vstupním bodem ideologického čtení románu *Žáby v mlíku* se pro nás stává implikovaný autor,¹²⁴ respektive stopy, které v textu jeho konzervativní a militantní postoj zanechává nad rámec popisu jakožto prvotně vytyčené a dominantní metody, nebo naopak pod rámec zvoleného přístupu (nedostatečné objasnění často klíčových událostí, jakási bílá místa kontrafaktuální historie). Rétorika vyprávění a textová strategie románu nadto prokazatelně demonstruje soubor hodnot vyznávaných empirickým autorem, což z textu činí výrazného zástupce české kontrafaktuální historické fikce (viz zpravodaj Koruny české: <http://www.korunaceska.cz/index.php/cs/monarchisticky-zpravodaj>).¹²⁵

¹²³ Na stranách 37-87 nalezneme kapitolu pojmenovanou Srpen – září 1938 – výhledy a předpoklady. Ta je členěna do jednotlivých oddílů (Sudetenland, Wehrmacht, Československá armáda, Klacek nebo štít?, Československé zbrojovky), které přehledně mapují dosavadní politický vývoj státu, jeho vztah k menšinám, domácí situaci ve zbrojení a výcvik armády stejně jako přípravné práce nepřítele, zvažování válečných strategií apod. Kapitola je z převážné části analýzou faktů a kritickým zhodnocením známých skutečností. Až na citace se v ní neobjevuje přímá řeč historických osobností ani žádný konkrétní výjev z jejich životů. Pasáž má povahu odborného pojednání, k němuž se Drnek snaží evidentně přiblížit.

¹²⁴ V souladu se Seymourem Chatmanem jej chápeme jako kategorii narativní strategie, jako „princip, který vymyslel vyprávěče spolu se vším ostatním v narativu, který namíchal karty právě tímto konkrétním způsobem, způsobil, že právě tyto věci se staly těmito postavám, právě těmito slovy v těchto obrazech“. CHATMAN, Seymour. *Příběh a diskurs. Narativní struktura v literatuře a filmu*. Brno: Host, 2008. Teoretická knihovna, sv. 21. ISBN 978-80-7284-260-2. s. 154.

¹²⁵ Hodnotový systém díla se v úhrnu shoduje také s politickými názory Jana Drnka, jak dokládá například rozhovor pro Parlamentní listy: „Vzdorovat příchodu monarchie je podle mne nesmyslné. Přijde tak jako tak, nebo už v ní žijeme, jen to ještě nevíme. Úkolem českých monarchistů je usilovat o to, aby tato monarchie byla

Velikost minulého

Západní Evropa je prezentována jako dekadentní, politicky oslabená a kulturně vyčerpaná, nedostatečně připravená a neschopná reagovat na aktuální hrozby: „Duch staré Evropy tiše zíral na časy nového pohanství, bezuzdnosti a marastu moderní Francie.“¹²⁶ Klíčoví politikové evropských velmocí vystupují a jsou popisováni jako neprozíraví a zcela pohlcení snahou o udržení vlastního mocenského postavení: „Jak jsou si tihle chlapičci s vášnivou touhou ovládat jiné a vézt se na vlně moci podobní. Hitler byl totéž v jiném vydání.“¹²⁷ Stejnými slabostmi a nekvalitami se vyznačuje také československý prezident Edvard Beneš, u nějž je akcentována jeho tělesná výška (jako příčina nezbytné duševní deformace) a sebestřednost: „Tenhle malý Narcis se pachtil po výhře a po úspěchu [...]“¹²⁸ Nebo na jiném místě: „A ten, který stál na špici toho podrazu, který tahal za všechny nitky, který se choval, jako by vůle lidu vůbec nebyla důležitější než nějaké politologické a sociologické formulky zapšklého akademika [...]“¹²⁹

Zrcadlem odrážejícím a zveličujícím zlořády současnosti se ukazuje být minulost. A tak proti Benešovi staví Drnek Masaryka: „Masarykova politika byla jiného druhu. Pravda, čest, poctivost, pracovitost a morálka.“¹³⁰ Podobně proti současnému českému ateismu klade víru minulosti, chápanou ale především jako součást dědictví a tradice (jak se ukáže později, mají tyto hodnoty u Drnka klíčový význam): „Z glorioly husitství a z mýtu odporu proti Habsburkům povstal nový lidový, politicky živený odpor proti všemu rakouskému, německému, proti Římu, proti církvi a katolicismu, nakonec i proti víře v křesťanského Boha vůbec. Vzkvétal český měšťácký ateismus razící heslo – Proti všem! Náhražkou Boha se stal národ, náhražkou krále prezident, náhražkou dynastie stát a náhražkou historické pravdy pouhá iluze, o to více a o to zarputileji hájená a institucionalizovaná.“¹³¹

jasně definovaná, transparentní a kultivovaná, aby kameny měly pojivo, aby struktura katedrály byla jasná a všem zřejmá, aby moc směřovala k její stavbě, a aby mocní a architekti sloužili stejné stavbě jako kameníci a nosiči, abychom nebyli stádem hnaným k propasti, ale společníky na stavbě a cestě do výšky. Tím podle mne stará monarchie byla a Evropská Unie není. Bez osoby panovníka (zahradníka) se ovšem nebude jednat o monarchii, nýbrž o diktaturu.“ FIALA, Václav. Monarchista odepsal strany i prezidenta. Nedovedou prý ohlídat zájmy státu. *Parlamentní listy* [online]. 14. 7. 2013 14:14 [vid. 2014-11-04]. Dostupné z:

<http://www.parlamentnilisty.cz/arena/rozhovory/Monarchista-odepsal-strany-i-prezidenta-Nedovedou-pry-ohlidat-zajmy-statu-278381>.

¹²⁶ DRNEK, cit. 120, s. 25.

¹²⁷ Tamtéž, s. 31.

¹²⁸ Tamtéž, s. 30.

¹²⁹ Tamtéž, s. 143.

¹³⁰ Tamtéž, s. 37.

¹³¹ Paradoxem je, že ideologická struktura textu do sebe následně začlení kritizované hodnoty první republiky. Tamtéž, s. 69.

Zvláště závěr ukázky je pro nás důležitý, neboť v něm Drnek poukazuje na nesprávný vztah Čechů oné doby k dějinám, ba dokonce na jejich nepochopení dějinné pravdy. Následující děj bude v jistém ohledu znamenat nápravu tohoto stavu, návrat k pravdě.

Existence moderního československého státu se ve světle výše psaného jeví spíše jako úchylka, odchýlení se od tradic dané a prověřené platformy (Rakouské říše, respektive Rakousko-Uherska) pro soužití lidí na soudobém území republiky. Ateismus figuruje jako zhoubný element oslabující národ a v první části knihy se na dané téma objevují komentáře implikovaného autora hned na několika místech: „[...] ateismem nakažení Češi.“; „Republikánské ideje zde nikoho nenadchly [míněno politické působení Čechů na Slovensku při jednáních o vzniku Československa], zvláště když je přinášeli militantní ateisté.“¹³²

Hodnoty minulosti jsou ohroženy současnou politikou nevměšování, opatrných ústupků a hájení mírového řešení konfliktů, jež by mohly ohrozit blahobyt západní Evropy. Současně je ale ve fikčním světě právě minulost zdrojem jediné síly schopné nastoupený vývoj zvrátit. Aby republika mohla přežít, je nutno historii probudit ze zapomnění, do něž upadá, a to nejen historii faktickou, ale také historii mytickou vyvolávající paměť krajiny a aktivizující kolektivní představy národa o sobě samém stejně jako představy nepřitele o něm.

Thomas G. Pavel v knize *Fikční světy* poukazuje na to, že stabilní kultury se vyznačují tendencí k menší neúplnosti fikčních textů.¹³³ Naopak neúplné fikční světy jsou charakteristické pro období konfliktu, přechodu či pluralismu, tedy i pro naši současnost. *Žáby v mlíku* lze nahlížet jako určitou reakci na hodnotové nejistoty současnosti. Jedná se o text s „vysokou referenční hustotou“, v němž deskripce převažuje nad vyprávěním a který usiluje co nejvíce se podobat světu aktuálnímu.¹³⁴ Jan Drnek je typem tvůrce, který na ontologickou roztržičnost své současnosti reaguje návratem do minulosti, které ontologickou jednotu přisuzuje, či přesněji, usiluje svými kontrafaktuálními texty (platí to i pro *Druhý dech habsburské monarchie*) vytvořit lákavou představu alternativního světa, který svou ontologickou pevnost neztratil.

Na podkladě aktuální historie Drnek konstruuje fikci, která je pro něj spojnicí se světem mýtů. Jen mýty totiž dokáží vzdorovat roztržičnosti světa a zachránit dějiny před ztrátou smyslu, směru a cíle. Zvolená metoda však znamená také návrat ke staršímu

¹³² DRNEK, cit. 120, s. 70.

¹³³ PAVEL, G. Thomas. *Fikční světy*. Praha: Academia, 2012. *Možné světy*, sv. 5. ISBN 978-80-200-2120-5. s. 149.

¹³⁴ Tamtéž, s. 141.

dějepisectví velkých příběhů a velké manipulace. Fikce (byť kontrafaktuální) tu jako zprostředkovatel mýtů objasňuje podstatu historických událostí.

Mýtus země, mýtus češství, mýtus války

„Winston [Churchill] si nesmírně přál spatřit zápas toho hrdinného národa Čechů, který Germánům vzdoruje již celá tisíciletí. Vůbec nebyl přesvědčen, že jejich armáda musí prohrát,“ píše Drnek.¹³⁵ Když po vypuknutí války německé velení zjistí, že Československo není podle očekávání vojensky nepřipraveno, čteme: „Začala válka s odvěkým nepřítelem.“¹³⁶

V těchto větách neožívají skutečné dějiny, nýbrž myšlení o dějinách v podobě velmi blízké té, kterou předložil již František Palacký za národního obrození, tedy v době, kdy bylo nezbytné vymezit národní identitu vůči kulturně i politicky dominantní identitě německé. Zvolené výrazy prezentující tento boj jako odvěký nebo trvajícím několik tisíciletí jej navíc transponují do roviny teleologické. Jedině skrze válku se vyjevuje smysl národa, jednotlivců i krajiny jako takové.

Knižní monografie Kamila Činátla *Dějiny a vyprávění*, zaměřená na ideologické implikace Palackého *Dějin národa českého v Čechách a v Moravě*, vykazuje až překvapující shodu s prezentací historie u Jana Drnka. *Žáby v mlíku* totiž nevypráví pouze o konfliktu, k němuž nedošlo, ale chtějí být emblematickou koncentrací všeho národotvorného, co historie skýtá. Ve shodě s Palackým Drnek obnovuje primární dějinnou dichotomii germánství/češství, která je zdrojem událostí i projevem obecnějších principů.¹³⁷ Připomenutí či ozřejmení národní identity je spojeno také s eliminováním negativních vlivů. Zde dokonce Drnek sahá, hovoří-li o nemocné Evropě a demokracii, přímo po Palackého metaforickém jazyku: „Takové přirovnání k epidemické nákaze, duchovní horečce, poblouznění či dokonce nejhnusnějšímu vředu snadno konkrétní historické jevy diskvalifikuje a vyloučí je z dějin národa jako nezdravé, zdraví národního živlu ohrožující.“¹³⁸ Obdobně přejímá i symbol kalichu či husitské písně (Ktož jsú boží bojovníci). Propojení s husitstvím staví do popředí historickou interpretaci hnutí jako primárně obrany země.¹³⁹ Nyní se historický okamžik

¹³⁵ DRNEK, cit. 120, s. 202.

¹³⁶ Tamtéž, s. 291.

¹³⁷ O Palackého pojetí dějin Činátl píše: „Z politického hlediska tkví význam v českých dějinách se svářícího češství a němectví především ve střetu dvou zcela odlišných forem společenského řádu, germánského panství na jedné straně a staroslovanské demokracie na straně druhé.“ ČINÁTL, cit. 101, s. 176.

¹³⁸ ČINÁTL, cit. 101, s. 49.

¹³⁹ S odkazy na husitství se probouzí válečnický duch Čechů. Povstává tam, kde pouhá duchovní síla (svornost národa a jeho vlády) již nedostačuje: „Žižka se v dějinách stává zhmotnělým výrazem válečné síly Slovanů, která se rodí v dějinné situaci ohrožení, ve chvíli, kdy se Husův boj duchovní komplementárně doplňuje skutečnou obrannou válkou.“ Tamtéž, s. 69.

opakuje, dějiny dopřávají Čechoslovákům druhou šanci, aby naplnili nejhlubší smysl své existence; být majákem Evropy ukazujícím cestu budoucího vývoje.

A jestliže Palacký staví husitství jako vzor obranné války, jejíž úspěch zajistily duchovní hodnoty (pravda bojujících), tolik potřebná svornost a podřízenost jedince celku, Drnek tyto podmínky ve své fikci opakuje a před samotnou válkou s Německem věnuje mnoho prostoru úplnému sjednocení země (krajiny s jejími obyvateli, minulosti s přítomností, rozdílných sociálních, národnostních a politických skupin). *Žáby v mlíku* se tak stávají novodobou literární manifestací Palackého filozofie dějin, snem o „kráse“ možné historie, neboť stejně jako *Dějiny* „zpochybňují přítomnost, ve jménu původního stavu věcí volají po změně, po převratu ve smyslu návratu k historickým kořenům“.¹⁴⁰ Právě tomuto procesu se na příkladu jednotlivých kategorií budeme věnovat dříve, než přikročíme k celkové interpretaci díla.

Krajina

Nepřátelé musí při svém úsilí o dobytí našeho území nutně překonat pohraniční horská pásma, jež ze tří čtvrtin obklopují celou zemi.¹⁴¹ Jelikož válka vypukne dne 1. října, tedy se začátkem podzimu a pod hrozbou blížící se zimy, jedná s o horstva nepřívětivá, obtížně prostupná a nebezpečná: „Nyní jsou polní lazarety plné a tisíce [německých] vojáků se děsí byť jen pohlédnout na ty zamračené hory.“¹⁴²

Hraniční horstva nabývají významu hradeb impozantní výše a členitosti, obsazených neviditelnými obránci, jimž znalost krajiny umožňuje s ní splynout v jednotný celek: „Všechno zde, v této zemi, vypadalo jako v pohádkách o začarovaném lese zlého kouzelníka. Mlha, zákeřné přepady, miny a granáty, zákeřná střelba ze zálohy, dělostřelecké a minometné přepady, proti nimž nebylo obrany. A hory byly ještě hluboké a vysoké a po dobytí jednoho hřebenu bude nutno dobývat další a vyšší...“¹⁴³ Útočník čelící rozsáhlým ztrátám již na první záchytné linii fronty snadno nabývá přesvědčení, že v horách číhá nadlidská síla, která zahubí každého vetřelce.

Krajina v rovině reálné i mytické naplňuje svůj prastarý účel bránit zemi a obnovuje její slavný pevnostní charakter se všemi příběhy předchozích staletí, jak výstižně dokládají výroky generála Von Bocka: „Zakládá se tu na jakýsi mýtus neporazitelnosti Tschechei.

¹⁴⁰ DRNEK, cit. 120, s. 136.

¹⁴¹ Odkryté jižní území s nedobudovanou nebo jen provizorní pevnostní ochranou je zase možné zatopit a tím postup nepřítele ztížit či na určitý čas docela zastavit.

¹⁴² DRNEK, cit. 120, s. 326.

¹⁴³ Tamtéž, s. 309.

Začíná to probouzením starých středověkých mýtů a zkušeností;¹⁴⁴ či plukovníka Hossbacha: „Toto celé byla pevnost s plně obsazenými předprsněmi.“¹⁴⁵ Zmíněné promluvy navíc opětovně umocňují pomyslně nadčasovou povahu vedené války, jež ve fikčním světě díla postupně nabývá téměř mytické povahy.¹⁴⁶

Národ

Tváří v tvář existenčnímu ohrožení státu povolují hráze času, aby se všechny národotvorné proudy minulosti spojily v ideologický kruh obrany, v němž se mísí selektované dějinné události, způsoby myšlení, zakladatelské činy, následováníhodné osobnosti a jejich odkazy. Pevnost za hradbami horských pásem se stává rovněž pevností myšlení a duchovní síly.

Zatímco nepřítel svým tlakem sceluje národ zvenčí, spodní proudy kolektivní paměti, legend a mýtů, ideálů a víry jej stmelují zevnitř. Jan Drnek důsledně staví na součinnosti a propojenosti obou těchto tlaků, z nichž žádný by sám o sobě nebyl dostatečným k tomu, aby český a slovenský národ mohl vstoupit do zlatého věku své existence.

Jedním ze zdrojů posilujících v boji proti nepříteli je husitství: „Před půlnocí se z rozhlasu, kromě procítěně zahrané státní hymny, ozval poprvé temný husitský chorál Kdož sú boží bojovníci,“ a německým vojákům, kteří jej slyšeli, přitom přebíhal mráz po zádech.¹⁴⁷ „Miroslav úžasem otevřel ústa a zíral na velký husitský kalich svítící bíle na čelním pancíři tanku, jako by spatřil svatého Mikuláše.“¹⁴⁸

Jestliže husitství budeme považovat za výraz a vzor víry ve vlastní pravdu a ve spravedlivost našeho boje, aluze na krále Přemysla Otakara II. jsou připomínkou zemí českých jakožto svébytné střeoevropské velmoci. V závěru díla je ostatně fakticky i symbolicky toto postavení znovu potvrzeno vítěznou generální bitvou, kterou česká armáda v čele se zvláštním útočným sborem Přemysl Otakar svede na Moravském poli. Ostatně, samotní příslušníci generality ji pojmají jako určitou odvetu za někdejší tragickou bitvu.

Výlučnost zemí Koruny české je potvrzována i myšlením nepřátel. Kupříkladu o Hitlerovi je řečeno, že „by byl v kterémkoli okamžiku ochoten spojit se s tím druhým, kromě

¹⁴⁴ DRNEK, cit. 120, s. 344.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. s. 441.

¹⁴⁶ Drnek uplatňuje představu sdíleného historického prostoru, jak jej vymezila dějepisná tradice: „Stačí zdůraznit podobnost s obdobnou historickou situací a působivé obrazy minulosti se samy připomenou a imaginace národních katastrof znovu vstoupí do vyprávění s plnou silou svého tragického účinku.“ ČINÁTL, cit. 101, s. 93-94.

¹⁴⁷ DRNEK, cit. 120, s. 270.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 428.

Tschechei, samozřejmě. Ty nenáviděl více než komunisty.“¹⁴⁹ Československo je charakterizováno jako „strašné“ a „nepoddajné“, jako země, v níž se může přihodit cokoli.

Zvláště Hitlerův postoj a z něj vyplývající rozhodnutí je pro nás klíčový. Jestliže jsou české země úhlavním nepřítelem vůdce, jenž fakticky vládne celé Říši, pak to zároveň znamená, že Hitler přijímá tutéž historickou perspektivu, o jaké jsme mluvili výše, chápe tedy válku jako střet nikoli pouze vojenský, ale neméně jako střet ideologický a teleologický. Pokořením Československa by jeho pojetí světa založené na právu uzurpující moci a historickém předurčení zvítězilo nad českým pojetím světa založeným na mírovém spolusoužití. Destruktivní a produktivní princip se zrcadlí v lidském potenciálu obou národů.

Proces sjednocení země k obraně je pozvolný a komplikovaný střety mezi mnoha zájmovými skupinami. Jednou učiněné rozhodnutí bránit se však dosavadní nesourodost a liknavost rázem proměňuje v pevnou svornost všech společenských vrstev, národností a politických stran. Odmítnutí kapitulace generálním štábem totiž není iniciativou pouze velitelů československé armády, ale výrazem vůle lidu široce prezentované demonstracemi, tiskem a především příkladnou mobilizací.

Naopak německá veřejnost je dezinformována, aby neměla o vítězství v zamýšlené válce nejmenších pochyb, a německé armádní velení je Hitlerem nuceno ignorovat nepřipravenost vojska pro vedení dlouhodobějšího válečného konfliktu. Vítězství nad Československem, drtivé a rychlé, se má stát dokladem legitimacy Hitlerova vůdcovství.

Z předešlého zřetelně vysvítá rozdíl dvojího pohybu uvnitř společnosti. V případě Československa generalita a pod jejím nátlakem i vláda následují vůli lidu, jež je spontánní a vyvěrá z intimních vazeb mezi jednotlivcem a jeho zemí, německá společnost se naopak podřizuje plně vůli jedince a přejímá jeho interpretaci německých, respektive proněmeckých světových dějin.

Z osobního vztahu k zemi a z osobní motivace k boji vyplývá rovněž individuální odpovědnost jedince a z této odpovědnosti schopnost hledat a nalézat třeba i nestandardní řešení, improvizovat a plasticky se přizpůsobovat specifickým vlastnostem krajiny a povahy boje. Odpovědnosti a motivace zbavený německý voják, u kterého až na generalitu takřka absentuje osobnostní rozměr, je naopak vždy pouze řízeným nástrojem bez schopnosti vyrovnat se s pozměněnými podmínkami boje.

¹⁴⁹ DRNEK, cit. 120, s. 443.

Výše naznačený rozdíl je otevřeně tematizován v rozhovoru mezi Karlem Čapkem a H. G. Wellsem. Čapek na jednom místě říká: „Němci čerpají sílu z národních odlidštěných idejí, česká síla jde ze země, z lásky, z masa a krve.“¹⁵⁰ Zatímco český voják bojuje z vlastní vůle a z konkrétních důvodů, u Němců je tomu pro „jakousi povinnost“ a ze strachu „před osobním existenciálním traumatem“.¹⁵¹

Jelikož byl už v minulosti český národ zaprodán západem Vestfálským mírem, odmítá nadřazenost idejí a svou ztajenou sílu pozvedá jen v čase beznaděje a pro hodnoty života samého. Čech svůj život neinterpretuje a nehledá v něm projevy osudu, nýbrž jej prožívá, z čehož vyplývá jadrnost a přímočarost mnoha osob českých vojáků. Němec je zmanipulovatelný, ba dokonce je u něj podřizování se ideologiím částečně dobrovolné, neboť mu dovoluje nalézt místo ve společnosti a v řádu světa. Čech podobně ovlivnitelný není, pevně se přidržuje sebe samého a svého zkušenostního okolí. Z historie proto vyzdvihuje zvláště ta období, která se vyznačovala úsilím o sebeurčení národa, náboženskou a osobní svobodu (české království za vlády Přemyslovců, husitství, národní obrození a první léta samostatné republiky).¹⁵²

Může se to snad jevit na první pohled poněkud přehnaným, ale rozdíl mezi oběma zeměmi a jejich obyvateli je rozdílem mezi životem a smrtí. U německé armády je Drnkem akcentována mechaničnost precizního, avšak omezeného, opakujícího se a předvídatelného pohybu, jenž implikuje obraz destruktivního stroje. Česká armáda se naopak vyznačuje schopností překvapit, transformovat se, riskovat a z nezbytnosti reagovat až pudově. Vítězství nad nepřítelem je tudíž zároveň vítězstvím vitální síly nad hrozbou zkázy, obrozením života skrze zkoušku, v níž hrozila jeho ztráta. V cyklickém dějinném pohybu Drnkova fikčního světa je tato zkouška jednou z podob stále se opakujícího mýtu stvoření, zániku a znovustvoření. Republika prochází očistným ohněm smrti a procitá do nového života ve společenství „dospělých“ evropských mocností.¹⁵³

Žáby v mlíku představují svět alternativní a převážně budovaný na zákonitostech přirozeného světa s ohledem na dostupné historické prameny. Navzdory tomu se však ve skutečnosti jedná o svět mytologický, o veliký žalozpěv nad iniciačním rituálem, který tato země ke vlastní škodě nikdy neprodělala. Konkrétní podoba iniciace je však nepoměrně

¹⁵⁰ DRNEK, cit. 120, s. 266.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 265.

¹⁵² Beneš k vojákům: „Jste potomci Táboritů, Bratříků a všech dávných Božích bojovníků.“ Tamtéž, s. 459.

¹⁵³ „Pozoruhodný národ. Skutečně. Nejprve byli v úplné a beznadějně izolaci a nakonec budou diktovat největším mocnostem evropskou politiku.“ DRNEK, cit. 120, 453.

složitější a vítězství je pouhým završením řady jiných procesů, jimiž se budeme zabírat později.

Vojsko

V první řadě je opakovaně potvrzována připravenost vojska pro vedení novodobého válečného konfliktu na všech úrovních. Oslovení „bratře“, které se nejprve objevuje mezi generály a posléze i mezi prostými vojáky, probouzí vzpomínky na slavnou legionářskou minulost, ale také přispívá k osobnější rovině vztahů. Navzdory hierarchii vojenských hodností je tak udržována společenská rovnost mezi všemi, kteří bojují, založená nikoli na institucionálních vazbách, ale na intimní pospolitosti.¹⁵⁴

Zdánlivá malost Československa, viděná nepřitelem jako vlastnost nezbytně určující jeho celkový charakter (malost armády, malost odvahy), je obratně využita k momentu vojenského překvapení a současně je funkčním protipólem odosobněného německého pojetí války.¹⁵⁵

Lidskému i strategickému významu této oběti Němci nejsou s to porozumět, což u nich vede k posílení mylných představ o síle československého vojska. Z téhož důvodu je neúspěšná jakákoli snaha Němců podlomit odhodlání obránců, ať již aktivitou na frontě, nebo bombardováním civilních cílů: „Němci se snažili zasáhnout Československo přímo do srdce. To se jim sice do značné míry podařilo, ale zamýšlený účinek, totiž paralyzování odporu, se zvrhl v pravý opak. Nyní byl téměř každý Čech odhodlán zabít Němce za všech okolností a při každé příležitosti.“¹⁵⁶

I tyto přednosti mají své kořeny v naší historii. Český průlom na území Rakouska je vztažen k výpravám českých králů i k husitským rejsům, z tradice husitských písní pramení také sebevědomý zpěv českého vojska pochodujícího rakouským územím. Životnější je však nepoměrně mladší působení legionářů na území nynějšího Sovětského svazu.

Významnost této skutečnosti dokládají myšlenky německého tankisty Maxe Vernera: „Té armádě veleli generálové, kteří před dvaceti lety obsadili a ovládli celou Sibiř

¹⁵⁴ „Spojovala je horečná vášně zabít před smrtí ještě co nejvíce Němců a zničit co nejvíce jejich techniky. Jejich velitelé smýšleli stejně a této vášnivě touze podřizovali vše. Vojenský dril a předpisy zde neznamenal mnoho. Zbyla pouze důvěra, respekt k velitelům, dobrovolnost, houževnatost, spolupráce a přátelství k muži po levici i po pravici, neboť nebylo nikoho jiného, koho by bylo možno milovat.“ DRNEK, cit. 120, s. 380.

¹⁵⁵ „Tschechei se rvali jako lvi a i v těch řídkých případech, kdy se tankům podařilo prorazit, pěšáci neuprchli, ale dál zdržovali německou pěchotu.“ Tamtéž, s. 321.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 457-458.

s neskutečně menším vojskem, než jaké měli k dispozici nyní, a drželi ty strašlivé prostory proti mnohonásobně větší přesile, než jaká proti nim postupovala dnes.“¹⁵⁷

České generalitě je nepřitelem přiznána schopnost bojovat za nevýhodných podmínek proti přesile a přitom si udržet kontrolu nad hájeným územím, dokonce se přizpůsobit potřebám moderní mobilní války, kterou preferují Němci a s jejíž pomocí chtějí v budoucnu ovládnout Evropu.

Místy můžeme sledovat projevy až jakési mytizace legionářských generálů, kteří se jako blaničtí rytíři v hodině nejvyšší ujímají chřadnoucí země, aby ji vítězstvím zachovali.¹⁵⁸ Zvláště v tomto ohledu vyniká charakteristika generála Gajdy z úst generála Krejčího: „Já osobně znám jediného muže, který je schopen během čtyř dnů reorganizovat sbor o pěti divizích, ujmout se velení, přesunout jednotky na výchozí postavení, pátý den zaútočit a hnát nepřítele bez přestávky 200 kilometrů. Při tom všem se postarat o přísun zásob a munice, řídit operace tak, aby se jednotky nepřekrývaly a nemíchaly, udržet si přehled o situaci, vynořit se tam, kde ho nikdo nečeká a nakopat Fricům zadky tak, že si to budou ještě dlouho pamatovat.“¹⁵⁹

Obdobně i v textu Josefa Dobrylovského dokáže československá armáda pod vedením znovu dosazeného generála Radola Gajdy proniknout za nepřátelskou linii, obsadit Drážďany a získat pod svou kontrolu část německých území. V obou dílech tedy Československo zvrátí vnucenou defenzivní válku ve válku ofenzivní, kterou zasadí Německu nečekaný materiální a především psychologický šok.

Stát

„Československo také potřebovalo očištnou a stmelovací válku za národní existenci,“¹⁶⁰ píše Drnek krátce před otevřeným vypuknutím konfliktu. V předvečer války je naše země už docela jinou zemí, než jakou byla na počátku kritického záříjového měsíce. Prezident Beneš sice prosazuje politiku přijetí mnichovského diktátu, pod nátlakem generality

¹⁵⁷ DRNEK, cit. 120, s. 201.

¹⁵⁸ Drnek jejich adoraci přímo obchází historií, neboť v čase záříjové krize se armáda stavěla k situaci rozpačitě a za podmínek, kdy hrozil konflikt také s Polskem a Maďarskem, prohlásilo armádní velení boj za beznadějný. Na tuto skutečnost poukazuje i Pavel Šrámek ve svém příspěvku *Rozcestí slepých uliček* ve sborníku *Historie na rozcestí*. Podobně Drnek pomíjí důležitost prvního britsko-francouzského návrhu ze dne 20. září, který vláda Milana Hodži přijala a dala tím najevo ochotu ustupovat Hitlerovým požadavkům. Manipulativní a selektivní postoj Drnkovy prózy k dějinám ostatně Šrámek v úvodu svého příspěvku krátce hodnotí: „Tato práce, končící československým vítězstvím, však svým charakterem patří spíše do oblasti science fiction.“ ŠRÁMEK, cit. 48, s. 63.

¹⁵⁹ Nakonec Gajda obrátí blitzkrieg proti Němcům samotným. DRNEK, cit. 120, s. 405.

¹⁶⁰ DRNEK, cit. 120, s. 269.

svůj postoj však přehodnocuje: „Bez vás nic nezmohu a vy beze mne také ne. Musíme spolupracovat.“¹⁶¹

Navíc okamžitě přichází s politickým plánem na záchranu republiky, která, a to je v knize mnohokrát řečeno, se nemůže spolehnout výhradně na vlastní vojenské síly: „Máme jedinou naději a ta je založena právě v tom, že nás Poláci napadnou.“¹⁶² Pokud nás totiž Polsko napadne, bude samo napadeno Ruskem, do jehož mocenské sféry spadá. Aby zabránili Sovětskému svazu posunout jeho hranice k Říši, budou Němci Polsku nuceni vojensky pomáhat a tím rozdělit své síly. Konflikt se tak přesune na polské území, jež by namísto nás mohlo padnout za oběť rozpínivosti obou národů.¹⁶³

Realizace plánu, který má Německo přimět k uzavření míru s Československem, předpokládá udržení obrany země po nezbytně dlouhé období. Splnění tohoto úkolu armádou je podmíněno stabilní politickou situací uvnitř země, jednotnou vládou a příkladným působením politických reprezentantů. Armáda proto ve spolupráci s prezidentem iniciuje sestavení nové vlády: „Vláda, kterou nyní, ještě dnes, ihned a zde na místě musíme znovu jmenovat, bude částečně vojenská, neboť má vládnout po dobu války. Částečně bude vládou odborníků a budou v ní zastoupeny všechny významné politické síly v zemi.“¹⁶⁴

Ministerským předsedou válečné vlády je jmenován politicky neutrální Ladislav Rašín, ministrem propagandy Klement Gottwald a vedle Slováků se jejím členem stává také zástupce sudetských Němců. Silová ministerstva dostává pod svou kontrolu armáda, vcelku je však vláda sestavena z čelných představitelů všech dominantních politických stran a podpořena základnou kvalifikovaných odborníků.

Nadto je sestavení zvláštní vlády nikoli pouze aktem vojensko-politického kalkulu, nýbrž vyplývá ze samotné vůle lidu, která, jak jsme výše zmínili, je ve fikčním světě knihy zdrojem legitimizace odporu proti německé agresi. Veřejnost odmítající kapitulaci získává mocenské zastání v armádě a ta prostřednictvím prezidenta dociluje sestavení proti-

¹⁶¹DRNEK, cit. 120, s. 195.

¹⁶²Tamtéž, s. 195.

¹⁶³ U Dobrylovského se v čele státu ocitá generál Syrový, zatímco Beneš je coby vlastizrádce zbaven svých pravomocí a internován. Obranný plán je založen na předpokladu, že se diplomacii podaří přesvědčit Sovětský svaz k napadení Východního Pruska, což přiměje Německo rozdělit své síly do té doby zaměřené pouze na dobytí Československa. Navíc, vojenskými smlouvami vázaný Sovětský svaz poskytne Československu pomoc ve formě letadel, bombardérů i kvalifikovaných pilotů.

¹⁶⁴ DRNEK, cit. 120, s. 204.

kapitulační vlády.¹⁶⁵ Před vypuknutím války se tak politická situace země stabilizuje a vůle politických představitelů se sjednocuje s vůlí lidu a armády.

Aby však mohla výše popsaná jednota nastat, musí být učiněny konkrétní politické kroky, které bezrozporné sjednocení národa dovolí. Jedním z prvních činů vlády je proto návrh nového ústavního zákona (28. září), kterým se Československo změní na skutečnou federaci národů. Postavení Čechů a Slováků se plně zrovnoprávní (jednotná vláda, jeden prezident, jednotná zahraniční a obranná politika, zároveň bude mít každá země svůj parlament a svou vládu), v případě ostatních menšin vzniknou autonomní národnostní oblasti (německá, polská, rusínská a maďarská).

Příslib nápravy dosavadních křivd je aktem vstupu republiky mezi vyspělé demokracie a delegováním odpovědnosti za její zachování na všechny obyvatele územního celku bez ohledu na jejich konkrétní národnostní příslušnost. Opakovaně je v knize zdůrazněn pozitivní důsledek tohoto politického opatření, které je důležitým pro vnitřní vývoj státu i podmínkou jeho obranyschopnosti (Dr. Krofta, ministr zahraničních věcí, k britskému vyslanci Newtonovi): „Podařilo se vám, vaší vládě a taktéž francouzské diplomacii, vynikajícím způsobem sjednotit tuto věčně rozhádanou zemi a zahnat ji do zákopu. Budeme se bit, fašisté, národovci, Židé, komunisté i benešovci, jako jeden muž.“¹⁶⁶

Lékař Evropy

Československo ve stavu nejvyšší nouze prochází metamorfózou v moderní životaschopnou zemi, zatímco Francie se nadále spoléhá na zastaralé metody vedení války a Anglie na neplodnou politiku appeasementu.

K odporu stmelené Československo rozpoznává svou vlastní sílu a projevuje schopnost zacílit ji potřebným směrem. Plánovaná oběť velmocenských zájmů se ujímá iniciativy v boji proti nacismu a zahajuje dokonce proces utváření nové Evropy, neboť řečeno s Benešem: „Kdybychom to neučinili, Hitler by zítra pohltit zbytek kontinentu a bylo by to rychlé, ničivé a úplné vítězství diktatury.“¹⁶⁷

Vůdčí postavení Československa v Evropě, jeho náhle objevenou dějnotvornou úlohu zřetelně vyslovuje generál Luža: „My jsme to, kdo musí nyní Evropě otevřít oči a Londýn

¹⁶⁵ Generál Krejčí: „Tam v Praze v podhradí čeká již celý zástup zkušených politiků ze všech našich partají, takových politiků, které dnes národ nosí ulicemi na ramenou. A s nimi spousta odborníků a vysoce vzdělaných úředníků.“ DRNEK, cit. 120, s. 194.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 206.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 205.

i Paříž si to budou ještě po staletí připomínat s hanbou. Ten historický úkol oslabit říši připadl nám.“¹⁶⁸

Československu připadla úloha spasitele, jenž má Evropu vyvést z její slepoty. Vedle mýtů iniciačních ožívá v knize mýtus předurčení, mýtus o vyvoleném, který je nadán schopností dohlédnout dále než ostatní a ze své pozice tlumočit širší význam probíhajících dějů. Zároveň se tak znovu potvrzuje, že boj proti Německu je bojem se zlem, jehož pramenem a zosobněním je Hitler. Jakmile totiž Hitler umírá, Německo se opět stává jedním z mnoha států potýkajících se s vnitřními problémy. Svým úspěšným odporem Československo nejenže Evropu zachraňuje před totalitní diktaturou, ale dokonce ozdravuje vnitřně politickou situaci ve Francii a v Británii, tedy ve dvou klíčových zemích západní Evropy.¹⁶⁹ Vlády kalkulující s přijetím mnichovského diktátu jsou nuceny odstoupit a na jejich místo se dostávají vlády nově sestavené, akceschopnější a citlivější vůči celoevropské politické situaci. Benešem zamýšlené vysídlení všech sudetských Němců je vrchním velitelem generálem Krejčím odmítnuto. Krejčí přitom argumentuje tím, že by armáda, chápejme lid, záměr nepodpořila.¹⁷⁰ A v neposlední řadě, probíhající výzkum štěpení jádra činí uranovou rudu zdrojem budoucího bohatství republiky a jejího privilegovaného postavení, neboť Československo patří k největším světovým nalezištím uranu.

Odpor Československa vede k izolaci Itálie a nepřímo k zažehnutí války hrozící mezi západní Evropou a Sovětským svazem, který se nakonec spokojí s částí Polska. Evropské státy se hodlají nadále zavázat k vzájemné obraně a ekonomické spolupráci. Čas válek pro Evropu pominul a začíná nová doba prosperity plynoucí ze vzájemné mírové spolupráce, kterou signalizuje plánovaný vznik „jiné“ severoatlantické aliance NATO a Evropské unie.

Shrneme-li předcházející, získáme obraz poválečné země, která je uchráněna vlivu totalitárních režimů a „vyléčena“ z vlastních společenských neduhů. Bude navíc těžit z vlastnictví náhle nejcennější látky na světě, což ji samo o sobě činí klíčovou pro politické zájmy východu i západu.¹⁷¹ Těmito kroky je i do budoucna zajištěna rovnoprávnost Československa vůči západní Evropě, ba co víc, Československo se stává pro západní Evropu tolik potřebným silným středoevropským státem, který bude svým vlivem kontrolovat celé

¹⁶⁸ DRNEK, cit. 120, s. 192.

¹⁶⁹ Ozdravným procesem ostatně projde i prezident Beneš.

¹⁷⁰ Hrozba poválečné obliby Sovětského svazu a z toho plynoucího zvýšení volebních preferencí komunistů je rovněž zažehnána. Beneš totiž na základě důkazů o zločinech spáchaných na sovětském velvyslanectví v Praze přinutí Gottwalda, aby se jeho strana veřejně distancovala od ruské kominterny. Jako alternativu rozvine Beneš představu komunismu založeného na domácích humanistických a občanských základech, komunismu s lidskou tváří.

¹⁷¹ Churchill: „Československo musí zůstat svobodnou demokratickou zemí.“ Tamtéž, s. 390.

Podunají. Více než výstižné jsou myšlenky nového německého předsedy vlády Horace Schachta: „Tschechei jako národ dospěli a složili maturitu. Osvědčili se. Jsou příliš tvrdí, na těch by si Evropa vylámala zuby, a i potom by ji tlačili v žaludku.“¹⁷²

Alternativní historie dospívá ke svému konci a ke svému konci dospívá i historie samotná. Z počátečního chaosu povstal řád, zlatý věk, k němuž směřovaly mnohé ukazatele naší minulosti. V jediném ne/rozhodnutí nalézá Drnek rozdíl mezi (morální a historickou) zkázkou a utopií. *Žáby v mlíku* ve svém závěru předkládají utopii, tedy ideální stav, jenž nadále nemusí být vylepšován. Kontrafaktuální historická fikce tak nabývá podoby určitého „zrcadla“ národu či státu, návodu k nejvhodnějšímu řešení zdánlivě bezvýchodné situace, do níž se Československo roku 1938 dostalo. Jeho podstatnou složkou je didaktičnost, která nespočívá v ukazování aktuální historie, ale v důrazu na vnitřní smysl historie a hodnoty, které z něj vyplývají.

Svět naplněných předpokladů

Objektivní popis přístroji zobrazené minulosti je sám o sobě de-objektivizován nutnou selekcí, jež zabraňuje tomu, aby se popis stal nekonečným, a dále autorovými implikacemi, které popis doplňují o složku interpretační a svět událostí tak přeměňují na svět ideologický. Na jednu stranu jsme podrobně seznámeni s obsahy rozhovorů odehrávajících se v různých zemích a sestavených tak, aby vytvářely jednotný obraz soudobé Evropy, na straně druhé jsou však na mnoha místech, a těchto míst ve větší vzdálenosti od kontrafaktuální události přibývá, podrobnosti a souvislosti neodhaleny, často s vágním odkazem na neexistenci záznamů (což je v rozporu s vědeckou metodou rekonstrukce živé historie nezprostředkované omezenými prameny, ale přímo zobrazené rekonstrukcí pohybu elementárních částic).

Zdánlivá nedostupnost relevantních a ověřitelných materiálů je zakrývána prostředky epistémické modality. Často se můžeme setkat s větami typu „O přítomnosti dalších divizí v oblasti pravděpodobně informován nebyl;“¹⁷³ či: „Německý generální štáb byl zřejmě sveden klamným dojmem [...]“¹⁷⁴ Jak si vyložit v díle tak rozsáhlém a prokazujícím se nebývale širokým záběrem podobná nezaplněná a matoucí místa?

Středobodem fikčního světa románu *Žáby v mlíku* je Československo a jeho spravedlivý boj proti nepřítelům. Aby se tento boj mohl stát bojem vítězným, musí být naplněna celá řada předpokladů, o něž se česká politika i armáda opírají a na jejichž základě

¹⁷² DRNEK, cit. 120, s. 486.

¹⁷³ Tamtéž, s. 406.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 407.

volí zcela konkrétní kroky. A právě zde nacházíme základní konstrukční princip celého románu, princip naplněných předpokladů. Jsou-li totiž předpoklady obránců nezbytně správné, musí být předpoklady nepřátel nutně nesprávné:

- a) Československo předpokládá, že Němci nemají úplný přehled o pevnostních systémech ani o lokalizaci a početní dispozici české armády, což vede k selhání prvních pokusů o průnik na naše území.
- b) Stejně tak je předpokládáno, že Němci od nás neočekávají jinou nežli obrannou válku. Předpoklad se potvrzuje, když při české ofenzívě dojde k rychlému a snadnému obsazení části špatně chráněného rakouského území.
- c) Československo kalkuluje s nedostatečnou připraveností německé armády pro vedení dlouhodobé poziční války. Správnost tohoto úsudku v kombinaci s předpokladem b) vede k předčasnému uzavření válečného konfliktu za podmínek výhodných pro Československo.
- d) Generál Fiala prohlásí před generální bitvou na Moravském poli: „Když to půjde dobře, možná ohrozíme i Vídeň. Ale to by muselo jít opravdu všechno moc dobře.“¹⁷⁵ V následující vojenské operaci je Vídeň téměř okamžitě vojensky obsazena.
- e) Pokud se má Československo úspěšně ubránit, je nezbytné, aby Sovětský svaz napadl Polsko a tím rozdrobil německé síly. Navzdory zřejmým signálům, jež nasvědčují, že Polsko je do války vmanipulováno, generál Bortonowski zahájí útok na české území a přivede tak zemi do válečného konfliktu se Sovětským svazem.

Všechny zmíněné předpoklady se mohou naplnit pouze tehdy, pokud si nepřátelé, kterých se týkají, nebudou schopni vytvořit předpoklady alternativní, anebo takové, které by v sobě zahrnovaly předpoklady československé. Existence jedné či druhé varianty by však zkomplikovala, anebo zcela znemožnila ideologické naplnění románu, jemuž jsou události podřízeny. Pakliže nacházíme v díle nezaplňená, nevysvětlená či nedostatečně vysvětlená místa, je tomu tak proto, že mají odpovídat předpokladům učiněným představiteli Československa. Dané předpoklady spočívají právě v tom, že protivník nezváží všechny varianty, nepovšimne si slabin či nesprávně vyhodnotí své možnosti, jako v případě útoku na jižní Moravu:

¹⁷⁵ DRNEK, cit. 120, s. 405.

- a) Vrchní generál Krejčí: „Díky bezpříkladným obětem Vojcechovského západní armády musela v německých štábech vzniknout představa přeceňující naše celkové nasazení na západě. Určitě nemají tušení, že jsme schopni nalíčit past.“¹⁷⁶
- b) Generál Miklík o předpokladu, že se Němci pokusí o průlom na jižní Moravě: „Udělalí chybu! [...] Oni udělají chybu! Hitler nebude chtít ukončit tuto válku smírem. To by pro něj bylo jako porážka. To nepřipustí.“¹⁷⁷
- c) Provedení úspěšné vojenské operace na jižní Moravě je uskutečnitelné, jen pokud „štáb XIV. von Listovy armády nevyvodil z nastalé situace žádné důsledky“.¹⁷⁸ Navíc na německé straně „[N]ikdo netušil, že v okolí Bratislavy se již soustřeďuje nově ustanovený armádní sbor čítající celkem 5 divizí“.¹⁷⁹

Výchozí podmínky jsou transparentně nastaveny tak, aby vedly k vítězství Československa a tím i k potvrzení jeho předurčenosti. Důsledně uplatňovaný princip naplněných předpokladů se proto ukazuje být klíčovým konstrukčním prvkem ideologického světa románu *Žáby v mlíku*.

Věčná říše

Román *Druhý dech habsburské monarchie* vyšel roku 2007, a přestože se dotýká událostí první světové války, je dalším dokladem a rozvedením Drnkovy kontrafaktuálně-mytizační metody.¹⁸⁰ Výše jsme se zmínili o naplněných předpokladech jako o jednom ze základních principů, jež v knize *Žáby v mlíku* určují vývoj kontrafaktuální historie. *Druhý dech habsburské monarchie* doloží, jak jsou ony předpoklady vytvářeny a jak je dosahováno jejich absolutní platnosti. Následující analyticko-interpretací text proto chápeme jako doplnění a rozvedení předchozího.

Mystifikace je orámována předmluvou autorského subjektu vysvětlující fiktivní okolnosti jejího sepsání. V rámci prologu jsou uvedeny základní informace o autorově přítomnosti. Je rok 2000, Praha má čtyři miliony obyvatel a představuje hlavní město zemí Koruny české, kterým vládne císař Otta I. Habsburský a jež jsou součástí Evropské křesťanské aliance (ECA).

¹⁷⁶ DRNEK, cit. 120, s. 369.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 370.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 409.

¹⁷⁹ Tamtéž, s.406.

¹⁸⁰ DRNEK, Jan. *Druhý dech habsburské monarchie. Vojensko-historická mystifikace o tom, jak český národ pomohl zachránit monarchii a českoslovenští legionáři zachránili svět před bolševismem*. Třebíč: Akcent, 2007. ISBN 80-7268-446-9.

Vlastní děj románu se vrací až ke smrti Františka Josefa I. a sleduje dvě hlavní linie. První linie, které je věnována první část knihy nazvaná *Viribus Unitis* (Spojenými silami), popisuje reorganizaci a následnou proměnu Rakousko-Uherska Karlem I. Habsburským, linie druhá pak líčí zahraniční odboj, činnost ČSNR pod vedením profesora Masaryka a jeho vliv na evropské dějiny.

Síla vědění

Klíčová jsou pro nás obě výše zmíněná jména. Drnek přivádí na scénu svých alternativních dějin především takové historické osoby, které ze své pozice mohly dějiny aktivně ovlivňovat. Pokud se však má potencialita těchto osob naplnit, je nezbytná proměna jejich „osobního epistemického souboru“.¹⁸¹ Román se vyznačuje pozoruhodnou úlohou epistemické modality. Právě vědění, respektive nevědění, určuje výsadní postavení určitých postav nejen ve vlastní mocenské hierarchii fikčního světa, ale také ve struktuře vyprávění. Vědoucí postavy určují, co se bude dít, nevědoucí reagují v očekávaných intencích. Právě Masaryk a císař Karel I. se vyznačují nejrozsáhlejším souborem vědomostí a intelektuálních dovedností, které jim dovolují určit, co je nezbytné vykonat. Odkud však tyto vědomosti čerpají? Obě osobnosti sdílejí historické znalosti autorovy současnosti. Dokáží tudíž spolehlivě určit důsledky všech možných výsledků první světové války a následně prosadit takový výsledek, který bude pro ně nejvýhodnější.

Výše zmíněné schopnosti a charakterové vlastnosti však umožňují i něco mnohem smělejšího: historii aktivně přetvářet, zabránit jejímu vývoji směrem k historii aktuální. Jedním z imanentních rysů Drnkových mystifikací se ukazuje být experimentování s epistemickou modalitou za účelem nápravy regresivního historického vývoje. Ukažme si ve zkratce, jak se tyto procesy v textu realizují na příkladu obou osobností.

¹⁸¹ DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica. Fikce a možné světy*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0735-2, s. 132.

Karel I.

Zatímco Karel I. Habsburský coby historická osobnost jen pozvolna a složitě dospíval k představě soustátí, ve kterém by všem národnostním menšinám byla přiznána značně rozšířená práva, v Drnkově fikci jej zastihujeme při umírajícím císaři Františku Josefovi I. už na podzim roku 1916 jako člověka plně zorientovaného ve stávající evropské politické situaci.¹⁸² Karel I. má dokonce v základních obrysech promyšlen plán na proměnu celého Rakousko-Uherska.

Po smrti svého prastrýce a uvedení na trůn začne záměr bezodkladně a energicky realizovat (energické, jasné a rozhodné chování je pro vybrané nositele progresivního historického vývoje u Drnka zcela typické: „Císař Karel nasadil ohromující tempo.“¹⁸³). Jako postava se nevyvíjí, navzdory mladému věku (29 let) je apriori politicky nejzkušenější, nejprozíravější a nejlépe informovanou osobností celého fikčního světa (informace, na jejichž základě se rozhoduje, jsou nezmanipulované, pravdivé a úplné, neboť jejich legitimitu má na svědomí přímo vypravěč: „Tento císař byl vizionář a viděl daleko kupředu.“¹⁸⁴).

Navíc se Karel I. vyznačuje osobními kvalitami, téměř charismatickými schopnostmi, jaké byly ve středověku přisuzovány králům divotvůrcům a starozákonním náboženským vůdcům, neboť se lidé v jeho blízkosti cítí klidní a bezpeční, jsou jím okouzleni, uhranuti a ochotní jej následovat. Ostatní entity obdobnou prozíravostí nevynikají, jejich předpoklady se ukazují jako neúplné či dokonce naprosto mylné.¹⁸⁵

Císařovým předním cílem je ukončit dualistické uspořádání říše a nahradit jej novým uspořádáním, soustátím založeným na čtyřech sloupech monarchie – rakouském císařství a českém, uherském a jihoslovanském království. Všem menšinám má být přiznána výrazná autonomie. Jednotlivé země mají nadále být spojeny pouze hospodářstvím, zahraniční politikou, armádou a samozřejmě také přísahou domu Habsburků (téměř totožné sjednocující politické kroky se objevují i v textu *Žáby v mlíku*).

Svou činností zasahuje císař nejrůznější složky státní správy i veřejného života: Podporuje český finanční trh, bankovníctví a průmysl, dokonce iniciuje vydání nových čítanek, jež mají usmířit dospívající děti Čechů a Němců. Po reorganizaci armády začne s Anglií a Francií jednat o separátním míru, neboť se mu z ekonomických a hospodářských důvodů jeví porážka Centrálních mocností jako nevyhnutelná.

¹⁸² „Karel se v problému velmi dobře orientoval.“ DRNEK, cit. 180, s. 29.

¹⁸³ Tamtéž, s. 31.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 39.

¹⁸⁵ O Trockém: „Jeho předpoklady se ukázaly být mylné.“ Tamtéž, s. 362.

Své potenciální politické soupeře dokáže Karel I. obratně pacifikovat, a to právě s využitím svých „neobyčejných“ schopností. Opakovaně rozprostírá před zraky odpůrců nevyhnutelné dějinné důsledky jejich postojů a potenciálních rozhodnutí, aby ukázal, jak neblahé a dokonce destruktivní nezbytně budou. Následně císař obvykle představí vlastní vizi, zcela logickou a založenou na předpokladech, které jsou i odpůrci nuceni přijmout jako správné. Nakonec je panovníkova vize akceptována jako jediná skutečně všestranně prospěšná a perspektivy ostatních musí být revidovány.

Císař je díky svým schopnostem zároveň s to rozpoznat, koho smí pověřit vykonáním některé z částí svého plánu (jmenování ministerského předsedy Spitzmüllera, generálů) a nakolik může danou osobu zasvětit do jeho podrobností. Vševědoucí císařova perspektiva určuje nižší perspektivy ostatních postav, vyjma osobnosti Masarykovy, která jediná je císaři svými schopnostmi rovna. Pakliže některá osoba, kupříkladu hrabě Czernin, není přesto ochotná s císařem spolupracovat, je tomu z důvodů nepříliš specifikovaných a spíše iracionálních.¹⁸⁶

Karel I. jako osobnost aktuální historie zůstal jako český král Karel III. nekorunovaným, avšak jednou z klíčových kontrafaktuálních událostí prózy je právě Karlovo rozhodnutí nechat se korunovat i v Praze. Tímto krokem je vyzdvižen význam Čechů pro celou Říši, při samotné korunovaci je navíc přečten inaugurační diplom, který obsahuje příslib narovnání pro země Koruny české (svobodu tisku, nedělitelnost dědičného území a češtinu jako úřední jazyk). V průběhu děje se tak nejproblematictější národ monarchie stává jeho nejvíce prosperující a císaři nejvěrnější částí, naopak rakouští Němci se ujímají role zarputilých nepřátel císaře (který se v Čechách cítí „jako doma“) a jeho reformního úsilí. Všechny dosavadní spory pozvolna utichají a problematické skupiny jsou pacifikovány kompromisy.¹⁸⁷

Habsburská monarchie se za pozměněných podmínek stává z vězení národů jejich domovem, a právě tento obraz pilně pracujících Čechů, které výrazná osobnost vladaře naplňuje vnitřním zklidněním a jejich konání obohacuje vyšším smyslem, vypravěč zpočátku implicitně a nakonec docela otevřeně podsouvá čtenáři. Samotná informační hutnost textu, jeho rozsah (bezmála čtyři sta stran) a doplňující materiály (mapy, tabulky, chronologické výčty klíčových událostí) přitom vytvářejí účinný dojem plně promyšleného textu, který má své pevné zakotvení v historii.

¹⁸⁶ Protože císař byl „jediným mužem v celé říši, který si dovedl představit následky“. DRNEK, cit. 180, s. 171.

¹⁸⁷ K dohodě dospějí představitelé sociální demokracie i velkokapitálu: „Čechy se díky Škodovce mohou stát nejbohatším státem ze všech budoucích spolkových států Rakouska,“ říká baron Karel Škoda. Tamtéž, s. 80.

Masaryk

Právě na obrat v dosud rozkladném vývoji dualistické monarchie jsou nuceni reagovat představitelé Československé národní rady (dále jen ČSNR), především Masaryk, jehož nečekané události zastihnou v Rusku, kde se právě odvíjejí první chaotické etapy revoluce. Zatímco Beneš a domácí zástupci odbojové organizace Maffie (Karel Kramář, Alois Rašín, oba odsouzení k trestu smrti za Františka Josefa I. a amnestování za Karla I.) jsou ve změněných podmínkách náhle bezradní, Masaryk dokáže dohlédnout krajní důsledky všech eventuálních rozhodnutí a dospět k jediné a poslední naději odboje, k nutnosti vytvořit organizovanou armádu z řad zahraničních zajatců a dezertérů.

Českoslovenští vojáci se vyznamenali u Zborova i u Bachmače a v Rusku se z jejich řad formuje již druhá divize, stále však nepředstavují oficiálně uznávanou armádu bojující po boku dohodových vojsk a nejsou ani podřízeni samotné ČSNR. Vysloužili si ovšem všeobecný respekt jako „nejnebezpečnější válečníci v této části světa“¹⁸⁸ a představují potenciál, který se Masaryk rozhodne využít. Potom, co Karel I. uzavře mírové smlouvy bez anexí a kontribucí s Ukrajinou i Ruskem a mírovou smlouvu s Ruskem uzavře i Německo, dozraje čas také pro československé divize.

Němci uzavřeným mírem získají kontrolu nad Ukrajinou, Pobaltím i Finskem, čímž bude prolomena hospodářská blokáda Německa. Z ruských zajateckých táborů se navíc na oslabenou západní frontu vrátí přibližně 200 000 mužů s bojovými zkušenostmi. Poznání, k němuž Masaryk dospěje, je skutečnost, že pouze Čechoslováci dokáží zadržet německé zajatce na území Ruska a významnou měrou tak přispět k vítězství Dohody.

Masaryk tedy podstupuje obdobnou cestu jako Karel I. Na císařovu úspěšnou snahu zachránit pro budoucnost monarchii, která ohrožuje význam ČSNR, odpovídá důslednou analýzou situace a nalezením nového a jediného vhodného cíle, kterým stmelí československé vojáky a vyslouží si pozornost a ústupky zemí Dohody.¹⁸⁹

Masaryk dokonce stejnou analytickou metodou jako císař Karel prosadí plán přesunout československé divize na Sibiř a kontrolou magistrály zabránit německým zajatcům v jejich návratu na frontu. Podobně jako Karel I. tedy i Masaryk koná nevídané a zcela neočekávané akce, dokáže krajně nepříznivou situaci zvrátit ve prospěch své věci a aktivně utvářet dějiny.

¹⁸⁸ DRNEK, cit. 180, s. 155.

¹⁸⁹ „Společný boj je stmeluje a dělá z nich bratry, kteří pak položí život jeden za druhého, za vlast, za vítězství.“ Tamtéž, s. 165.

Kvality Čechoslováků bojujících proti bolševismu jsou navíc umocňovány pro Drnka typickou mytizací historie. Narůstající moc bolševiků je prezentována jako bujení ryzího zla, jež hrozí pohlcením a rozvrácením celého civilizovaného západního světa: „Oni jsou zárodkem silné a kruté říše zla, která se blíží, a jestliže zvítězí, bude zde ještě za sto let.“¹⁹⁰ Boj legionářů s bolševiky se tudíž posouvá z politické roviny do roviny historicko-mytické a stává se klíčovou událostí pro formování moderních světových dějin. A pakliže bolševici představují kolektivní zlo, jsou legionáři personifikací kolektivního dobra.

Hrdinnému boji československých divizí v Rusku je věnována zvláště druhá část knihy, nazvaná *Masters of Siberia*. Boje, jejichž první část vyvrcholí ovládnutím celé sibiřské magistrály a klíčových dopravních, průmyslových a hospodářských center Sibiře, vykazují tytéž strukturální znaky a motivy jako odpor proti Hitlerovu Německu v knize *Žáby v mlíku*.

I ve *Druhém dechu* se uplatňuje princip naplněných předpokladů: Jakýkoli plán připravený velením je následně bez závažnějších komplikací vojáky realizován, eventuální protiakce ze strany nepřítele jsou totiž eliminovány už v zárodku jeho neschopností zaujmout vhodnou perspektivu. Proto se ještě „nikdo na straně sovětů nezamyslel nad tím, že Čechoslováci zachycují a čtou také telegramy rudých.“¹⁹¹ Nikdo z ruského vojenského i politického velení není schopen vytvořit si komplexní a realistický náhled na situaci, či přesněji, nepříteli je dovoleno učinit si náhled pouze takový, který vyhovuje záměrům legií.

Úsilí Čechoslováků a dobrovolníků způsobí, že dohodové státy změni svůj postoj vůči nim a začnou je oficiálně podporovat, pokud budou s to zadržet německé zajatce a podpořit exilovou ruskou vládu.¹⁹² Bojovými kvalitami se však vyznačují i českoslovenští vojáci bojující na italské frontě za Rakousko-Uhersko. Především v klíčové rakouské ofenzívě na řece Piavě jako první překročí řeku (zvláště 35. plzeňský pluk) a výraznou měrou se zaslouží o rakouské vítězství, neboť Itálie si rakouské převahy na frontě „zřejmě dosud nebyla vědoma“.¹⁹³

Dokonce by vítězství na italské frontě Rakousku umožnilo podpořit Německo na západní frontě a zvrátit celý průběh války. Císař Karel však podobný krok neučiní a projevem vůle k míru jednak utiší domácí hlasy volající po konci války, jednak stvrdí politický rozchod mezi Rakouskem a Německem. Nyní dozrál čas, aby se obě dvě linie, do jisté míry paralelní, a jejich strůjci (mesiášové) setkali.

¹⁹⁰ DRNEK, cit. 180, s. 194.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 227.

¹⁹² Premiér Clemenceau: „Za necelý měsíc rozbili hlavní síly rudých na Sibiři a už několik týdnů drží uzavřený východ ze Sibiře.“ Tamtéž, s. 246.

¹⁹³ Tamtéž, s. 250.

Říše dobra

Působení československých legií v Rusku je zcela blahodárné. Bolševikové identifikováni jako zlo jsou bití, ruský státní poklad zajištěn při dobytí Kazaně, car i s většinou rodiny zachráněn v Jekatěrinburgu.¹⁹⁴ Lidé v osvobozovaných oblastech povstávají, a buď se k československému vojsku přidávají, nebo vyvíjejí vlastní protibolševické aktivity.

Karel I. svými činy během přibližně dvou let dospěl k čestnému míru, transformaci monarchie, zavedení nové ústavy a vyřešení problémů ve všech oblastech (vyjma – prozatím – pohraničních území obývaných sudetskými Němci).¹⁹⁵ A Masaryk, aby se společně s vojskem a jinými českými činiteli mohl vrátit do republiky, rozhodne se vydobýt pro všechny amnestii a vděk celého světa, zachránit dobytím Moskvy historii před bolševismem.

Při dobytí Carycinu je přitom zabit komisař Stalin a 28. října, tedy v aktuální historii v den vzniku samostatné československé republiky, je legionáři dobytá Moskva a definitivně poražena bolševická strana.¹⁹⁶ V této nové historii data zůstávají zachována, ale události jsou přepisovány. 28. října 1918 je ve Vídni poslaneckou sněmovnou podepsána a vyhlášena nová ústava, kterou v existenci vstupuje nikoli samostatné Československo, nýbrž mnohem „demokratičtější“ habsburská Podunajská monarchie, v níž se slovanské národy stávají vedle Uher nejsilnějším pilířem monarchie.¹⁹⁷ V jediný sváteční den je dokonáno zrození nového světa.

V textu je tento vývoj představován jako logický, ba dokonce vyplývající ze samotného národního charakteru Čechů. Radola Gajda charakterizuje svůj národ takto: „Češi ze své podstaty nikdy nebyli a nejsou demokrati. Mají vrozený smysl pro kontinuitu a disciplínu. A nešťastnější je Čech tehdy, když může někomu, nebo něčemu velkému sloužit a obětovat se.“¹⁹⁸ Jeho slova potvrzuje i samotný císař Karel, který Čechy označuje jako monarchisty, byť pokoušené „demokratickými a rovnostářskými myšlenkami“.¹⁹⁹

¹⁹⁴ DRNEK, cit. 180, s. 269.

¹⁹⁵ „Císař definitivně a jedním tahem vyřešil uherský problém, a to po všech stránkách, jak sociálního, tak nacionálního charakteru [...]“ Tamtéž, s. 341.

¹⁹⁶ Při říjnových bojích u Penzy je zabit Jaroslav Hašek. Jeho notes s texty o vojákovi Švejkovi je následně vhozen do ohně a označen za „bolševické žvásty“. Vojáci Haškovo díla a osobnost charakterizují jako potenciálně nakažlivé pro český národ.

¹⁹⁷ DRNEK, cit. 180, s. 359.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 94.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 356.

Setrvání Čechů v říši je všestranně výhodné.²⁰⁰ Získali svou vládu i parlament a mohou kdykoli vypovědět smlouvu o narovnání a tím se osamostatnit. Říše zajišťuje Koruně české ochranu před mocnějšími okolními státy, především ale skrze tradici naplňuje existenci českých zemí historickým smyslem, který nespočívá v dosažení samostatnosti a naplnění demokratických principů, nýbrž v poslušnosti a trpělivé práci pro vyšší celek říše a habsburský císařský dvůr.²⁰¹

Při setkání s císařem jeho charismatickou autoritu a unikátní jasnozřivost uznává i samotný Masaryk, jemuž je císařem prorokováno, tedy fakticky přisouzeno, místo premiéra nové vlády: „Kdybych mohl v takové uspořádání politických poměrů doufat již ve čtrnáctém roce, nikdy bych byl neodešel do zahraničí.“²⁰² Oba muži vykonali neobyčejné dílo, které, ačkoli bylo zpočátku protichůdné, nakonec se spojilo a svůj účinek spojením znásobilo. České země si totiž potlačením bolševismu zajistily vděk ruského lidu a představitelů ruské vlády, díky čemuž se do budoucna stane Rusko významným obchodním i vojenským partnerem Podunajské monarchie.

Stejně tak si čeští legionáři zavázali země západní Evropy, které zachránily před německými jednotkami nacházejícími se na ruském území. To vše díky dvěma osobnostem obdařeným věděním dalece přesahujícími dobové realie, které eliminovaly veškeré stávající i budoucí vnitřní i vnější politické, ekonomické a společenské problémy středoevropského soustátí.²⁰³

Obrodu přežijí jen nejlepší ideje a tradice minulosti, spojené v jediný celek s moderní dobou a jejími nároky, zaštitěné habsburským domem. Jestliže *Žáby v mlíku* zachránily Československo před fyzickou eliminací, *Druhý dech habsburské monarchie* jeho existenci doplňuje o duchovní smysl a pevné místo v historickém řádu světa. Ostatně, politická příslušnost ke Koruně České (monarchistické straně Čech, Moravy a Slezska) a katolický konzervatismus prostupuje i dalšími texty Jana Drnka. Kupříkladu humorně-detektivní příběh *Zlaté hovno* (2013) založený na premise, že šlechta není pouze společenskou vrstvou, ale také

²⁰⁰ Nově přijatá ústava navíc zaručí zemím Koruny české více demokratických svobod, než kolik by jim mohla zajistit ústava samostatné republiky. Při oslavách schválení ústavy se proto na uniformách vojáků a četníků objevují červenobílé mašle vedle odznaků rakouských orlic a bezprostředně po sobě je zpívána neoficiální česká hymna a oficiální hymna císařská.

²⁰¹ Zde se nejotevřeněji odrážejí ideové postoje empirického autora.

²⁰² DRNEK, cit. 180, s. 386.

²⁰³ Karel svou obratnou politikou dá vzniknout polskému království pod vládou arcivévody Štěpána a při mírových jednáních ve Versailles dokonce získá pro české země kdysi ztracená území Horní Lužice, Kladsko a Horního Slezska.

biologicky odlišnou skupinou jedinců, je toho zjevným dokladem.²⁰⁴ Četné pasáže otevřeně slouží manifestování politických, společenských a historických (a koneckonců i duchovních) názorů protagonisty, detektiva hájícího zájmy Karla IV. Habsbursko-Lotrinského, jehož považuje za právoplatného českého krále a svrchovaného panovníka. Text se dotýká parlamentních voleb z roku 2011 i následné prezidentské volby. Jeho výraznou složkou je kritika „češství“ a domácích politických poměrů: „Žijeme v zakletém království, ve kterém jakýsi černokněžník způsobil, aby si lidé mysleli, že černá je bílá a naopak, že vpravo je vlevo a naopak, že mokrá je suchá a naopak.“²⁰⁵ Současně je apologií monarchistické strany Koruna Česká a vysvětlením její (ne)ideologie a politických cílů.²⁰⁶

K podobně utěšenému stavu dospěje ve své prozaické kontrafaktuální pseudo-historiografii *Lepší dějiny Česka* také Jiří Macoun.²⁰⁷ Ve shodě s Drnkem buduje svůj text jako vědeckou práci, která události zdánlivě nehodnotí a nespekuluje o nich, ale přináší věrohodná fakta. 21. září 1938 proniknou na pražském hradě k prezidentu Benešovi členové radikální politické skupiny a hlavu státu defenestrují. Beneš utrpěným zraněním podlehne a moci se následujícího dne chopí generál Arnošt Slezák, který ustanoví pětičlenné direktorium zastupující vládu. K boji odhodlaný autoritativní režim změní postoj Adolfa Hitlera k Československu, které se následně na konferenci v Karlových Varech 28. září stane mírovým partnerem Německa. V alternativní druhé světové válce zaujme Československo jako totalitní stát místo nejdůležitějšího spojence nacistické Říše a po válce sdílí jeho osudy známé z aktuální historie.

Za jménem Arnošta Slezáka lze lehce rozpoznat kontroverzní historickou osobnost Emanuela Moravce. Podobně Macoun zmiňuje prorežimního básníka Petra Slepíčku, jehož předobrazem je spisovatel Pavel Kohout (Slepíčka projde v pozdějších letech revizí vlastní tvorby a politického přesvědčení).²⁰⁸ *Lepší dějiny Česka* sahají od roku 1938 do roku 2008.

²⁰⁴ Příčinou odlišnosti je appendix, který u některých geneticky obdařených jedinců produkuje vzácné látky způsobující dlouhověkost či odolnost a patrně také zajišťující výjimečné intelektuální kvality.

²⁰⁵ DRNEK, Jan. *Zlaté hovno. Sebraná hlášení c. k. dvorního vyšetřovatele k případu*. Praha: Naše vojsko, 2013. ISBN 978-80-206-1365-3, s. 50.

²⁰⁶ Opírá se o historickou legitimitu založenou na romantickém a naivním pojetí dějin: „Rakousko-Uhersko je slavný příběh, dneska už skoro pohádka, ale ten příběh je uzavřený.“ Na téže straně je ovšem předložen také dlouhodobý plán: „Chceme moderní monarchii. Ale zase ne takovou, jaká je například ve Španělsku nebo v Belgii, kde je král jenom ozdoba na reprezentaci. Chceme konstituční monarchii. Panovník musí mít skutečnou moc.“ Tamtéž, s. 80.

²⁰⁷ MACOUN, Jiří. *Lepší dějiny Česka. Kdyby zavraždili Beneše. Kdyby se Česko-Slovensko spojilo s Říší. Kdyby brouk z Tatry dobyl svět*. 2013 [pouze v elektronické podobě]. ISBN 978-80-7486-014-0. Dostupné z: <http://media.alza.cz/lepsi-dejiny-ceska-d409842.htm>.

²⁰⁸ Ahistorické postavy jsou dokladem příslušnosti textu k beletrii, navzdory jeho částečně experimentální formě (dominuje strohý popis bez dialogů, text je doprovázen fotografickou dokumentací s popisy, dokonce i medailonky).

Rozsahem nevýrazný text je omezen na sdělování událostí často bez jakéhokoli vysvětlení. Politické a následně i hospodářské a kulturní změny se dějí překotně a řada historických vlivů a osobností je zcela opomenuta, což ještě zvyrazňuje účelové vedení textu k jeho idylickému vyústění.

Je přitom zjevným paradoxem (patrným u Drnka i Dobrylovského), že v úvodu je věnován výrazný prostor vylíčení historické situace předcházející kontrafaktuální události: „Jak se již stalo v naší populárně historiografické literatuře zvykem, začíná i tato publikace ozřejmovat spleť událostí vedoucích k vytvoření samostatného Česka od bouřlivého září roku 1938, protože obdobně strhující vývoj historické zápletky by stěží mohl vyjít z hlavy i toho nejnadanějšího scénáristy.“²⁰⁹ Vlastní alternativní dějiny jsou ovšem nanejvýš zjednodušený a my můžeme pozorovat podivný rys, kterého je Macoun nejvýraznějším příkladem, a sice jakési banalizace dějin, která je zdůvodňována omezeními vyplývajícími z vědecké povahy textu (a paradoxním odmítáním kontrafaktuality): „Odhady možného vývoje ovšem nejsou polem působnosti historiků. Ti mohou předkládat veřejnosti jen pohled časem zpět. Doba minulá se jen přičiněním badatelů stává zdrojem poznání. Nic víc od historických prací nelze očekávat a už vůbec je nepřipustné spekulovat o tom, jaká by byla naše současnost, kdyby se naše dějiny z jakéhokoli důvodu ubíraly odlišným směrem.“²¹⁰

Jiří Macoun označuje v próze Masarykovu a Benešovu republiku jako především zkorumpované a nesourodé společenství národů, které vzniklo na lživých základech a nemělo předpokladů k delšímu trvání.²¹¹ Pozitivní obrat v historickém vývoji zahájí teprve totalitní státní zřízení, které přes své nedostatky položí základy následného ekonomického vzepětí státu po druhé světové válce. Utopie, do níž nás Macoun uvádí, je utopií ekonomickou. Blahobyt je zde prezentován jako výhradní zdroj nejen dobrých politických a společenských poměrů, ale podílí se také na sportovních úspěších Česka (Slovensko po válce případně do sféry vlivu SSSR) a úrovni jeho umělecké tvorby či urbanistickém rozvoji.²¹² Státní vyznamenání jsou pak udílěna osobám úspěšných podnikatelů a ekonomů.²¹³

Česko se zařadí mezi přední evropské státy, stane se spoluzakladatelem Evropského společenství uhlí a oceli (1952) a Evropského hospodářského společenství (1958). Pozitivní vývoj vyvrcholí pomyslně podepsáním Brněnské smlouvy v roce 1991, kterou fakticky

²⁰⁹ MACOUN, cit. 207, s. 45.

²¹⁰ Tamtéž, s. 135.

²¹¹ „Stát, který byl původně vytvořen z vůle T. G. Masaryka a E. Beneše, zanikl především pro chyby, kterých se čechoslovakisté dopustili tím, že uměle a nepřírozeně spojili do jedné země území hospodářsky, národnostně, kulturně a vývojově nesourodé.“ Tamtéž, s. 92.

²¹² Úspěch na MS ve fotbale roku 1970, architektura Jana Kaplického.

²¹³ Václav Klaus je za knihu Penězopračky roku 1978 oceněn Nobelovou cenou.

vznikne Evropská unie. Po Drnkově utopii historického, válečnického a státotvorného ducha máme před sebou dějinný triumf ekonomie a materiálního blahobytu. Ideje Havlovy revolty studentů se neujmou a neuspějí ani levicové vlády. Nepravdivé a destruktivní ideály minulosti jsou konečně a vítězně nahrazeny prostými cíli každodenní práce zaměřené na viditelný prospěch. Se všeobecným blahobytem se dokonce pojí morální kvality – nad Českem vzejde duch kapitálu, aby vládl všem společenským vztahům.²¹⁴

Velká náprava

Na předešlých stranách jsme se zaobírali dvěma díly spisovatele Jana Drnka, který je patrně nejpłodnější českým autorem v oblasti kontrafaktuální historické fikce (ačkoli on sám preferuje označení mystifikace). Primární pozornost byla věnována knize *Žáby v mlíku*, sekundární textu *Druhý dech habsburské monarchie*.

Oba svým rozsahem výrazné tituly se vyznačují shodnými konstrukčními principy, tématy i motivy. Z tohoto důvodu je lze považovat za dostatečné ukazatele Drnkova pojetí alternativních dějin a principů, na nichž své kontrafaktuální světy staví.

Texty jsou uvozeny rámcovým vyprávěním, které je prezentuje jako založené na objektivních východiscích a vědeckých principech. Dojem objektivitý předkládané alternativní historie je podporován také poznámkovým aparátem, medailonky historických osobností a jinými materiály, které jsou umístěny za samotným textem.

Zároveň však oba texty obsahují mnoho výroků, které nelze připsat než implikovanému autorovi. Implikovaný autor historická fakta interpretuje a dává textu zřejmý ideologický rámeč, patrný i z jejich celkové struktury.

Ukázalo se totiž, že z historických faktů a skutečností jsou zdůrazněny jen takové, které kontrafaktuální události dovolují a osvětlují. Samotná alternativní historie pak zpětně ukazuje, že historická východiska byla zcela legitimní, čímž potvrzuje jejich objektivní platnost. V textech je čtenář konfrontován s obratnou manipulací s historií, jejíž alternativní podoba je zdánlivě rozvíjena na základě jasně stanovených východisek, ve skutečnosti však slouží k manifestaci jednoznačných ideologických konstruktů.

²¹⁴ Dějiny jsou prezentovány jako sled událostí a činů (a)historických osobností. Kontrafaktuální historická fikce se tu nejvíce přibližuje tradičním „vyprávěcím“ politickým dějinám, jež dominovaly 19. století. Je ostatně pozoruhodné, nakolik pro *Lepší dějiny Česka* platí následující výrok Jacquese Le Goffa o úzce politicky orientované historiografii: „Nebezpečím však je vulgární podoba politických dějin, která bují a zamořuje vědecké dějiny v nejrůznějších popularizujících publikacích a časopisech. Kolik historiků hospodářských nebo kulturních dějin se spokojuje s vytvářením hospodářských nebo kulturních politických dějin, jinými slovy dějin hospodářské politiky nebo kulturní politiky.“ LE GOFF, Jacques. *Středověká imaginace*. Praha: Argo, 1998. Historické myšlení, sv. 5. ISBN 80-7203-074-4, s. 312.

V Drnkově podání se ukazuje historická situace (1916-18, 1938) českých zemí jako kritická a ohrožující jejich existenci či podobu pro celá následující desetiletí. Následný kontrafaktuální vývoj událostí spěje k nápravě situace, a to nikoli jen ve smyslu překonání aktuální hrozby, ale ve smyslu nastolení ideálního stavu, v němž se české země stanou důležitým elementem na poli evropské politiky a plnohodnotným vyspělým státem.

Aktuální historie je nepřímou prezentována jako regresivní, alternativní historie předkládá nápravu „špatné historie“, je eliminací nesprávných rozhodnutí a činů, ozdravením mentálního stavu obyvatel českých zemí a ozřejmením jejich historického smyslu a poslání. Aby výše psaného bylo dosaženo, musí se sjednotit celá země a všechny její složky (politika, kultura, společnost, historie a dokonce i mýty a krajina). Historické události jsou tak vsazeny do širšího rámce, podřízeny zvolené historické perspektivě a celkově mytickému pojetí dějin.

V teleologické rovině obou textů pouze válka vyjevuje smysl (osud) českého národa a zpětně i smysl jeho dějin. Češi bojující s bolševiky a nacisty jsou zároveň personifikovaným dobrem čelícím zlu, vítězství sjednocené země je iniciačním rituálem (vstupem do dospělosti) a její boj je bojem vyvoleného, ukazatelem správného směru pro ostatní evropské velmoci.

K dosažení daného cíle používá Drnek dva základní konstrukční principy. Jedním z nich je princip naplněných předpokladů, který spočívá v tom, že se předpoklady, na nichž Češi staví svá rozhodnutí a konkrétní kroky, ukazují vždy jako správné. Naopak nepřítel své chování zakládá na předpokladech částečně či zcela nesprávných. Výlučnost předpokladů vytvářených Čechy je dána jejich schopností (historicky) alternativního myšlení, které je nepříteli odepřeno.

Druhým významným konstrukčním rysem je princip rozšířené perspektivy, modifikovaného epistemického řádu fikčního světa. Vybraným osobnostem je propůjčena perspektiva odpovídající znalostem a pozici autora textu. Díky této znalosti jsou určití nositelé progresivního vývoje schopni dohlédnout nejkrajnější důsledky jakéhokoli rozhodnutí a aktivně ovlivňovat dějiny tak, aby se nemohly ubírat nesprávným směrem (tedy k dějinám aktuálním).

Jako celek jsou oba texty popisem cesty od chaosu k řádu, od hrozby zkázy k nastolení utopie. Ústí v konečné a veskrze pozitivní završení českých dějin. Představují návrat k historickému determinismu, tedy k dějinám svázaným výchozími podmínkami (zde změnou v chování armádního velení), které určují veškeré následující události. Ostatně, rámec

historiografického experimentu je založen i na determinismu fyzikálním.²¹⁵ Určení polohy všech částic dovoluje zmapovat jejich veškerý předchozí pohyb. Kvantové jevy neurčitosti jsou vyloučeny a spolu s nimi i nahodilost v historii.

²¹⁵ Pouze v klasické fyzice je teoreticky přípustné sledovat dráhy pohybu částic a vzájemně je od sebe rozlišit. Kvantová mechanika podobné zmapování reality zapovídá.

Kontrafaktuální historická fikce jako nástroj výpovědi o dějinách - kontrafaktuální fikční svět jako dystopie

DĚJINY ZDROJEM NEBEZPEČÍ

Druhá kapitola pojedná v kontrastu k první o fikčních světech, ve kterých kontrafaktuální události měly pro české země zcela negativní anebo převážně negativní důsledky. Zvolené texty spojuje chápání historie jako zdroje nebezpečí, ideologické manipulace a ztráty sebe sama. Jejich součástí je varovný apel před přílišnou důvěrou v dějiny a před snahami dějiny přizpůsobovat konkrétním záměrům. Skeptickým pohledem na lidskou kulturu ve vztahu k politickým systémům se díla přibližují tradici dystopických románů. Svou roli zde nepochybně sehrává historická a u některých autorů i osobní zkušenost s totalitními režimy.

Nová historie na pilířích okultismu, milenarismu a mesianismu

Klasifikační kapitola Trojí perspektiva české kontrafaktuální historické fikce vycházela ze sborníku kontrafaktuálních povídek *Imperium Bohemorum*. Jedním z analyzovaných textů byla kratší povídka Jana Poláčka *Cesta hrdiny*, která mezi ostatními povídkami vynikala chmurným líčením „neuskutečněných“ dějin, ale také upozaděnou fantastikou a volbou dětské perspektivy, kterou byl příběh nazírán.

Poláček povídku následně rozpracoval do podoby románu, který pod názvem *Spěšný vlak Ch.24.12.* vyšel v roce 2010 v nakladatelství Argo.²¹⁶ Samotná povídka *Cesta hrdiny* přitom byla do románu v upravené a doplněné podobě zakomponována. Přestože jsme se jí samotnou už obšírněji zabývali, některé informace pro ucelení na následujících stranách stručně zopakujeme.

Pro lepší porozumění radikální odlišnosti Poláčkovy metody přístupu k dějinám budeme využívat i možnosti komparace *Spěšného vlaku* s prózou *Žáby v mlíku* Jana Drnka, na niž byla zaměřena převážná část předchozí podkapitoly. Druhá část této kapitoly se bude zaobírat románem Josefa Nesvadby *Peklo Beneš*, textem, který svou bilanční povahou a

²¹⁶ POLÁČEK, Jan. *Spěšný vlak Ch.24.12.* Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0264-2.

radikálním přístupem vyniká jako nejvýraznější zástupce této kategorie kontrafaktuální historické fikce.

Převrácená perspektiva

Středobodem románu *Spěšný vlak Ch.24.12.* je postava Waltera Fleischera, původem Čecha Martina Řezníčka, jehož nejbližší rodina svá jména kdysi poněmčila při takzvaném druhém křtu, aktu znovuzrození se do nového světa nahrazujícího svět předchozí.

Jak už víme z textu povídky *Cesta hrdiny*, nacisté získali ve druhé světové válce převahu a roku 1946, kdy se děj odehrává, vedli ve spolupráci s Japonskem úspěšnou ofenzívu proti Spojeným státům americkým. V románu se pak posunujeme o sedm let dopředu, tedy do roku 1953, kdy je Walterovi dvacet let. Následný děj se odehrává ve dvou časových rovinách. Jedna je přítomná a vypovídá o Walterově situaci v poválečném světě, druhá je retrospektivní a fragmentarizovaná, zachycuje klíčové okamžiky Walterova života od třinácti let do přítomnosti. Druhá linie tedy konstruuje fikční historii postavy (a spolu s ní i historii světa, který obývá) a propojuje původní povídku s aktuální historickou, společenskou a politickou situací románu.

V románu *Žáby v mlíku* i v textu *Po Mnichovu všechno jinak* vystupovaly především fikční ekvivalenty historických osobností: prezidenta, ministrů, generálů či umělců. Skrze jejich perspektivu jsme sledovali proměnu dějin. Jednalo se o perspektivu „zasvěcenou“, o entity nacházející se v centru kritického dějinného pohybu, který měly moc ovlivňovat.

Naopak *Spěšný vlak Ch.24.12.* nás z centra rozhodování o budoucí podobě světa zavádí na periferii a ponechává odkázané na perspektivu jediné postavy, zmíněného Waltera Fleischera. Ten momentálně vykonává povolání metaře v technických službách města Chrud, kam je příběh situován (mělo by se jednat o fikční ekvivalent města Chrudim). Byť se tedy nacházíme ve světě, který zcela ovládají německé a japonské totalitní režimy, nahlížíme tento svět pouze z okraje, a to jak geografického – nevýznamné městečko Chrud, tak sociálního – ústřední postavou je osamělý metař.

Veškeré informace, které o světě získáme, jsou proto buď informacemi, které Walter již má a připomíná si je (kupříkladu formou reminiscencí), anebo informacemi, které získá v průběhu děje jako nové. Do kontaktu se Walter dostává především s postavami obdobně situovanými, tedy disponujícími značně omezenými vědomostmi o pravé povaze obývaného světa. Jeho totalitní povaha se pochopitelně projevuje navíc v tom, že dostupná média (rozhlas a noviny) prezentují pouze informace oficiálně schválené a jakýkoli hodnověrný alternativní zdroj informací zcela absentuje (nepočítaje kusé zvěsti kolující mezi lidmi).

Mocenský aparát je důmyslně postaven na principu kontroly informací, což znamená, že i státní zaměstnanci (dříve vojáci, nyní zvláště úředníci) ví jen tolik, kolik je nezbytné pro výkon jejich povolání či splnění aktuálního úkolu. Dobře patrné je to z vlastní Walterovy vojenské kariéry. Ačkoli se zúčastnil klíčové operace války, shození štěpných pum na New York a Washington, byl vždy informován jen úsečně a o nejnútnejším, opakovaně s odkazem na to, že více vědět nemusí.

V celkové struktuře díla jsou informace samy o sobě velmi cenné, přísně kontrolované a obtížně dostupné. Samotná kontrola informací je totiž jedním z nejvíce efektivních nástrojů režimu pro ovládání světa. Kontrafaktuální fikční historii si proto musí čtenáři sami vytvářet skládáním a usouvztažňováním jednotlivých a nezřídka jen kusých informací, informace chybějící pak odhadovat či dedukovat na základě těch dostupných. Na rekonstrukci kompletní fikční historie jsme nuceni rezignovat, neboť jako se nemohou ve stávajícím světě plně zorientovat postavy, tak je to znemožněno i čtenáři. Můžeme proto hovořit o světě s výraznými omezeními deontické modality.²¹⁷ Postavy obývají realitu, kde je každý jednotlivec sledován a posuzován. Situace je o to složitější, že nikdo nemůže vědět, kdy se jeho přítomné či minulé konání stane nežádoucí. Nebezpečí se tak potenciálně skrývá v jakémkoli konání, a proto všechny postavy chtějí žít pokud možno „neviditelně“. Příběhem dokonce prostupuje výrazné deontické napětí, neboť v průběhu vyprávění dochází ke zdánlivě nenápadným zaváděním nových norem a k rušení norem stávajících. Walterův závěrečný útek se v daném systému deontických vztahů stává překročením systému příkazů a povinností (do transportu se dostává úplatkem, navíc v době, kdy mu úřady nařídily nastoupit do sanatoria na pozorování) a Walter samotný deontickým cizincem.²¹⁸

Situovanost hrdiny uvnitř fikčního světa jako zdánlivě nepodstatného článku systému, který se náhle ocitá mimo jeho úplnou kontrolu, přibližuje *Spěšný vlak* antiutopickým románům jako *1984*, především ale připomíná Harrisův román *Otčina*.

Roztříštěný svět

Nemožnost získat ucelený pohled na aktuální stav fikčního světa se odráží v nemožnosti dosáhnout jakékoli ucelenosti, a to na všech rovinách díla. V daném rysu prózy

²¹⁷ „Modality deontického systému (D-operátory) určují vzhled fikčních světů především v podobě zakazujících nebo předpisujících norem; tyto normy stanoví, které akce jsou zakázané, povinné a dovolené.“ DOLEŽEL, cit. 181, s. 127.

²¹⁸ „Deontický cizinec je osoba, která se vyjme z působnosti kodexu svého světa a sleduje své vlastní zásady.“ Tamtéž, s. 129.

proto nacházíme jeden z principů formujících nejen alternativní svět *Spěšného vlaku Ch.24.12.*, ale i celkovou výstavbu textu.

Na první straně zastihujeme Waltera v jeho posteli. Je ráno, ale ještě nezačalo svítat. Situace je popsána následovně: „Vychutnával ticho – ani nemrknul –, nehybnýma očima objímal mapu prasklin v bílém vápenném nátěru. Nezapojoval fantazii, aby v nich hledal skrytý význam, jen vegetoval v teple a samotě a ukolébával se vnitřní prázdnotou.“²¹⁹ Hrdina příběhu je tu prezentován v poloze pro něj typické, jako pozorovatel, nikoli jako interpret. Walter svět popisuje, ovšem nesnaží se jej vyložit. Popis viděného, slyšeného a hmatatelného je dostupný, smysl existence, duchovní stav světa a jiné abstraktní konstrukce jsou však nedostupné, nelze je přesvědčivě a s jistotou jakkoli uchopit. Walter se od počátku nachází v pozici svědka, jako zprostředkující entita, která je průvodcem kontrafaktuálním světem, zmanipulovanou realitou, a snad proto ona sama jakoukoli manipulaci odmítá, je záměrně průchozím tunelem, spojnicí mezi čtenářem a realitou jiného roku 1953.²²⁰

Na začátku jsme také přímými účastníky aktu stvoření světa, který bude následným dějištěm příběhu. Nepokrytě je tak implikována jeho neskutečnost (divadelní inscenovanost): „Začínalo svítat – světlo se sbíralo od horizontu a vytvořilo nad ním bílý pás jitra. [...] Bezmyšlenkovitě koukal z okna ven, do světla vytvářejícího arénu. Každíčký předmět byl částí nasvícené kulisy, nad níž dál trvala noc.“²²¹ Opět je přítom Walterova recepce světa charakterizována jako bezmyšlenkovitá. Periferní pozice hrdiny je doložena i jeho „neviditelností“, nezajímavostí pro okolí, které si obyčejného sešlého metaře nevšímá a automaticky jej ponechává stranou: „Nikdo se po něm neotočil a nikdo nestál tak, aby mohl sledovat jeho odraz třeba v okenním skle či ve výkladní tabuli.“²²²

Jan Drnek v knize *Žáby v mlíku* rovněž sahá primárně po popisu. Popis je ovšem doplňován vsuvkami implikovaného autora a rozsáhlými promluvami a úvahami postav, které všechny bez ustání ozřejmují popisované události výkladem jejich smyslu. Každá z postav zná (nebo se domnívá, že zná) své současné místo v dané realitě (na bojišti, ve vládě), ale předkládá i širší porozumění probíhajícím dějům. Z výše psaného je patrné, že Drnek vytváří světy větší ucelenosti, na které se podílejí i všechny fikční entity, jež ho obývají. Jedná se o světy mající zjevný vyšší řád a smysl, přičemž obojí je dostupné rozumovému uchopení.

²¹⁹ POLÁČEK, cit. 216, s. 9.

²²⁰ Při soukromém rozhovoru Róza hovoří o smrti a životě, o touze po normalitě, o nebi, naopak Walter hovoří jen o teple, o svém pokoji, o lampě s motivem hvězd a podobně. Přidrhuje se věcí prostých, hmatatelných. V myšlenkách touží pouze po vztahu s Rózou.

²²¹ POLÁČEK, cit. 216, s. 9.

²²² Tamtéž, s. 15.

Ve *Spěšném vlaku* Ch.24.12. už na rovině popisu jakákoli možnost dosáhnout ucelenosti pohledu selhává. Samotný popis je založen na zvýrazňování několika dominantních rysů, které zůstávají osamoceny. Výběr detailů přitom akcentuje zvláště ošklivost, rozkladnost, deformovanost, stáří a nemoc. U Waltera jsou zmíněny jeho řídké bílé vlasy, drobnými jizvami poseté tělo a chatrná tělesná konstituce. Obdobně jsou charakterizovány i jiné postavy. Mladá dívka Róza (kůže otláčená od těžkých brýlí), Gruppenführer Paul Hausser (pot, pach starého oděvu), nádražní kantýnská (kulatá s melancholickým výrazem) nebo řidič popelářského vozu, pan Rapl (tetování ruky a la kostlivec, dojem větší sešlosti, než kolik by odpovídalo jeho věku).

Podobně i při popisu prostředí jsou vyzdvihovány zástupné detaily, které ukazují jeho celkovou povahu. Dům rodičů, který Walter spolu se Steinovou obývá, náležel původně vysídlencům. Je roztržštěn do řady předmětů a jiných objektů: Praskliny na stropě, zašlý porcelán a zanedbaná toaletní mísa, zrcadlo na chodbě, ve kterém se měl ve zvyku prohlížet Walterův otec před odchodem na komisariát. Venku se nachází osamělá lavička pod baldachýnem, u kantýny na nádraží je zašlý mosazný zvonek a v novogotickém šlechtickém sídle se nachází útulek pro přestárlé.

Předměty jsou vytrženy ze svého přirozeného stavu, pozbyly původního účelu, ztratily lesk a čistotu. Jejich uživatelé jsou často mrtví či neznámí, ale paměť těchto předmětů, jejich „historično“, v nich zůstává. Příkladná je vzpomínka na vetešníka, který prodává šaty po zemřelých. Věci jsou tedy nazírány nejen z hlediska přítomnosti, ale neustále poukazují i na svou minulost, na to, čím byly a přestaly být, komu patřily, ale již nepatří. Na rovině popisu se tak odráží vnitřní stav světa.

Svět minulosti se dostává do napětí se světem přítomným ve dvou polohách: Jednak se přítomnost zmítaná rozkladem jeví o to výrazněji jako narušení původního řádu. Jednak minulost vyvíjí tlak na přítomnost, v rovině osobní i celospolečenské. V osobní rovině je Walter nucen žít v kulisách (domě, městě), jež mu přichystali jiní, ve stínu zemřelých (otec) a umírajících (matka). Na celospolečenské úrovni se rozbíhá proces poválečného očišťování režimu ode všeho neetického, co bylo v jeho jménu údajně vykonáno. Pro obě odlišné roviny je minulost shodně zdrojem nebezpečí, psychických obtíží a fyzického ohrožení.

Život ve službě zemřelým

Walter Fleischer byl původně Martinem Řezníčkem. Otec nechal jeho, své a manželčino jméno poněmčít, když se stal městským katem a tím vstoupil mezi vyšší třídu

Chrudu. Poněmčení svého jména unikl tragicky zemřelý starší bratr Pavel, popravený za dezerci z fronty. Jeho ostatky jsou uloženy na místě pro bezectné, za zdí městského hřbitova.

Walterův otec, raněný synovou „zradou“, zakázal jakékoli připomínání Pavlovy existence: „My teď musíme být, víc než kdokoli jiný, ostatním příkladem, požadoval po nich. Odsoudit, co Pavel udělal. Vzdát se ho.“²²³ Na rodinné úrovni platí totéž, co na úrovni Říše. Otec, absolutní vládce, od dětství důsledně určoval, jaká témata mohou a jaká nesmí být probírána, co existuje a co nikoli. Slabá matka se tomuto diktátu bez odporu podvolila a Walter se proto od dětství pohyboval v úzkém prostoru obklopeném tabu, ve vnitřním zmatku daném nemožností porozumět rodinným vztahům a událostem, které rodinu ovlivňovaly.

Otcem mu bylo určeno stát se ideálním synem, silným mužem vyhovujícím nejvyšším nárokům Říše, vychovaným ke službě vlasti a k nápravě hanbou pošramocené pověsti Fleischerů: „Z tebe slaboch nebude. Tebe vychovám já, abys byl tvrdý. Abys obstál. Abys vrátil Fleischerům ztracenou čest.“²²⁴ Walterova neschopnost a neochota dosáhnout otcem vytčených cílů způsobovala mezi nimi neustálé napětí. Absolutistická výchova otce na jedné straně a vzor pasivního trpitélského postoje matky na straně druhé se promítá i do současného stavu Walterova života.

Po skončení války došlo také na modernizaci poprav. Gilotina obsluhovaná Walterovým otcem měla být nahrazena elektrickým křeslem. Jelikož elektřina spadala do Walterovy odbornosti, otec mu vymohl místo nového popravčího. Při formálním přijímacím pohovoru však Walter nabízené místo odmítl, což společně se ztrátou bývalého postavení přivedlo otce k sebevraždě.²²⁵ O nějaký čas později postihla matku mrtvice. Chvíli zůstala s Walterem doma, poté však byla z nařízení úřadu přestěhována do pečovatelského ústavu. Při nedělní návštěvě vysvítá, že matka sice občas procítá k plnému vědomí, většinu času ale přebývá ve vnitřním světě snů, vzpomínek, obav a strachů.²²⁶

Ačkoli Walterův otec usiluje změnou jména a vyloučením jeho bratra ze vzpomínek o rozchod s minulostí, stává se právě minulost, hrozba ztráty postavení, opakování staré hanby a návratu mezi obyčejné lidi impulsem k sebevraždě. Matka upoutaná na lůžko, která dovedla pouze přisvědčovat, je živou personifikací otcovy vůle: „Byla druhým otcovým

²²³ POLÁČEK, cit. 216, s. 87.

²²⁴ Tamtéž, s. 86.

²²⁵ Absurdita katovské cti upomíná na prózu Ladislava Fukse *Spalovač mrtvol*.

²²⁶ Z lůžka promlouvá k Walterovi: „Potřebuju převlíct postel. Mám ji celou mokrou... Ale dojdí napřed pro kafe a uvař ho. Šálek vezmi zlacený z konfiskátu, co obstaral tatínek. Nabídni jí ho, aby se na mě nezlobila.“ POLÁČEK, cit. 216, s. 32.

hlasem. Vykladačkou mrtvého opakující do omrzení staré pravdy – neživé, a tím přeměněné v zákon.“²²⁷ Představuje schránku zbavenou vlastních postojů a názorů, důsledek destruktivního vlivu despotického otce, který skrze ni promlouvá i ze záhrobí. Walterovi, jehož dosud nejvýraznějším gestem odporu vůči otci se stalo odmítnutí nabízeného místa popravčího, za což byl potrestán přiřazením k městským počišťovacím službám, je takto zesnulým rodičem vymezován vlastní životní prostor. Ten se rozkládá na pomyslné linii dvou míst – domu a hrobky.

Vila, kterou Walter s paní Steinovou obývá, nenáležela jeho rodině vždy. Řezníčkům připadla až s nástupem otce na nové místo popravčího. Původní obyvatel byl vystěhován, zůstaly po něm však mnohé věci, zvláště obrázky a fotografie neznámých lidí. Jedna vrstva minulosti, která byla následně odstraněna a překryta vrstvou novou.²²⁸ Ačkoli viditelné stopy po minulých obyvatelích zmizely, dům svou historii pro Waltera nikdy docela neztratil: „Obrázky zmizely, říkal si, kostlivci ale zůstali ve skříních dodnes.“²²⁹ Proto v něm také zůstalo vědomí, že se nejedná o jeho vlastní dům, ale o místo, k jehož obývání byl odsouzen a od nějž se mu dosud nedaří odloučit se.

Vila Fleischerů „chátrala, ve zdech měla trhlinky a z proraženého okapu chlístala za deště na fasádu voda. Ořechy v zahradě divoce povyroستly, větve ve větru ťukaly o střechu a v bezvětří se jí šustivě dotýkaly“.²³⁰ Jedná se o „ponurý otcovský dům“ (na jednom místě přirovnaný dokonce k domu Usherů z povídky Edgara Allana Poa), neboť otec „[B]yl v domě všudypřítomný – ve všem, co zde kde bylo, i tím, na jakém místě a jak to bylo uloženo.“²³¹ Dům se nachází v nehybném, rozkladném stavu. Není obýván živými lidmi, ale je pravou transponovanou hrobkou, pomníkem otci sestaveným z jeho osobních věcí a jiných objektů, jež otce zpřítomňují – kupříkladu zmíněný porcelán.

Totéž platí i o hrobce, kterou Fleischerovi získali rovněž po vysídleních. Hrobka byla vyčištěna a původní jména z mramorového náhrobku odstraněna. Jelikož bratr jako dezertér a otec jako sebevrah zůstávají pohřbeni za hranicí hřbitova, je hrobka prázdná, stejně jako je

²²⁷ POLÁČEK, cit. 216, s. 31.

²²⁸ O obrázcích ve starém domě se píše: „Bylo jich tolik, že zůstal zaraženě stát a koukal na ně s otevřenou pusou. Zdi, jen s malými mezerami, pokrývaly malé i velké fotografie v rámečcích pod sklem. Tváře mužů, žen a dětí... zvířata, kočky a psi, koně s povozem a staré nákladní auto s gumovými obručemi namísto pneumatik. Na druhý den je společně sundávali a házeli do papírové krabice položené na podlaze. Občas třesklo sklo.“ Tamtéž, s. 81.

²²⁹ Tamtéž, s. 81.

²³⁰ Tamtéž, s. 80.

²³¹ Tamtéž, s. 11.

prázdná i rodinná vila.²³² Walter obývá dům, který jeho rodina získala na úkor jiných, a je mu určeno místo odpočinku, které bylo původně určeno jiným. A zatímco rozpadající se dům odráží ve struktuře díla fyzický i psychický stav hrdiny a jeho rodiny – zdravotní problémy a rozklad rodinných vazeb, je hrobka ve své prázdnotě (uložena do ní byla jen uniforma strýčka Jindřicha) a okázalosti dokladem nenaplněného příslibu budoucnosti, kterou naplánoval otec. Dospět až k hrobce znamená rovněž symbolicky přijmout své místo v panujícím řádu světa, schválit nové dějiny: „Walterovi připadalo, že nepatří jen Fleischerům, ale snad celému rodu, celému pokolení, celému národu. Všem, kteří nemohli být uloženi v hrobu, protože skončili kdesi na bojišti, anebo tam, kde jeho bratr a později i otec.“²³³

Proto, když v závěru nechá Walter do rodové hrobky uložit tělo Steinové, kterou zlomila nečekaná nemoc, i ostatky svého bratra a otce, v myšlenkovém systému díla tím překonává tlak rodinných vazeb (do hrobu je uložena nepříbuzná) i tlak nové historie (důstojně je pohřben i dezertér, člověk vyloučený z nové společnosti). Hrobka přestává být místem oslavy zasloužilých členů režimu (kata a válečného hrdiny) a stává se opět místem odpočinku a smíření.

Objekty obsahující historično ponoukají Waltera k neustálému vzpomínání, ke sloužení soukromých zádušních mší, udržujících mrtvé v kontaktu s živými-sloužícími. Teprve pohřbení ostatků a odchod z domu je nápravou a završením obřadu loučení se s předky a zesnulými příbuznými, osvobozením se od života ve službě zemřelým a možností plně rozhodovat o životě vlastním.²³⁴ Zvláště patrné je to ve scéně, kdy se Walter na úřadu vzdá svého německého jména a navrátí se ke jménu původnímu, znovu se stane Martinem Řezníčkem. Znovupojmenování postavy již dlouho neužívaným jménem je také cyklickým návratem k dětství, k době před kariéřním postupem otce a nastěhováním se do vily po nepřátelích Říše. V dětství (a nesobecké lásce k matce) se ukrývá nezkalená ryzost a cesta k překlenutí zvráceného, rozumějme narušeného vývoje rodinných vztahů. Zapovězená minulost paradoxně skýtá záchranu.

Na osobní rovině, kterou jsme právě sledovali, je patrný pohyb od dětství ke skutečné dospělosti. Ve třinácti letech nacházíme Waltera jako šikanovaného chlapce, jemuž je otcem předurčen budoucí osud. V dospělosti jej zastihujeme jako bytost živořící v troskách otcových

²³² Walter o hrobce: „Mám z ní špatný pocit,“ řekl nakonec, „myslím si, že bysme se jí měli zbavit.“ Mluvil o té hrobce jako o strašidelném zámku – o prokleté kryptě, k níž se není radno přiblížit.“ POLÁČEK, cit. 216, s. 30.

²³³ Tamtéž, s. 30.

²³⁴ Walter: „Uvědomil si, že v té nenáviděné hrobce zítra pohřbí celou svou mrtvou minulost.“ Tamtéž, s. 229.

plánů, rozkročenou mezi přítomností a tíživými vzpomínkami. Na konci však Walter minulost „ponurého otcovského domu“ ze sebe snímá a tlející hrobku opouští. V tomto ohledu je jeho dramatický útek na východ útekem z osobního otroctví, do něhož jej spoutal otec-tyran a sama pasivitou spoutaná matka. V promyšlené struktuře textu však obdobný pohyb uskutečňuje Walter/Martin také na rovině společenské.

Život ve službě Moci

Jak už bylo řečeno, Walter se ve škole potýkal se šikanou ze strany robustního a krutého spolužáka Seppa Reintera, jehož otec pracoval na komisariátu, stejně jako otec Walterův, zastával však hodnostně vyšší funkci. Sepp byl navíc ve třídě jediný poloviční Němec, což mu samo o sobě zajišťovalo výsadní postavení.

Z nelehké situace najde Walter krajní řešení. Když vyslechne rozhovor mezi Steinovou a matkou o tajemném letáku, který Steinová našla ve schránce neobývaného domu, sám se na místo vypraví a leták, byť jiný, tam objeví. Ve třídě pak v nestřežené chvíli, z náhlého vnuknutí, strachu a nahromaděné zloby vloží leták do Seppovy tašky, což vede k následnému vyšetřování. Večer se Walter ke svému činu dozná otci a sám trvá na tom, že vstoupí do výcvikového střediska Vril, kde bude připraven k nasazení ve stále ještě probíhajícím válečném konfliktu. Vztah s otcem je pošramocený, neboť otec považuje Waltera za slabocha, který není vlasti k ničemu. Introvertní a na svůj věk relativně sečtělý Walter svým nečekaným požadavkem vyjde vstříc jednak přáním otce, jednak potřebám vládnoucí Moci. Jak jsme se totiž předtím dozvěděli z vysílání školního rozhlasu, „bude odvodový limit od prvního ledna snížen na ročník třicet tři“.²³⁵ Jelikož se nacházíme v roce 1946 a Walterovi je třináct let, může již v tomto věku dobrovolně vstoupit do armády.

Narukování do výcvikového střediska je ze strany dospívajícího Waltera aktem naprostého podvolení se vnějším tlakům, požadavkům rodiny i Říše. Jak by se také mohl rozhodnout jinak, když jsou právě instituce rodiny a Říše (vzhledem k povaze otcovy práce o to více propojené) jedinými zdroji informací a představ o světě, jimiž Walter disponuje. Tento stav dokládá i následující pasáž ze vzpomínky na události onoho roku: „Pravda je to, co říká ve svém projevu Vůdce, vše, o čem hovoří v rádiu a píše v novinách. Pravda je vše, co řekne profesor ve škole, co se dozvíš od četníka na ulici, vše, k čemu dospějí v šedé budově

²³⁵ POLÁČEK, cit. 216, s. 51.

komisariátu, kde pracuje tatínek. Všechno jsou to pravdy, které musí být všem zřejmé, prostě musí – to nejsou takové ty šílené pravdy, kterým nikdo nikdy neuvěří.“²³⁶

Pravda nemusí (a nesmí) být hledána a objeována, není relativní a nelze o ní spekulovat. Co je pravdivé, je obyvatelstvu veřejně ohlašováno, srozumitelně a jednoznačně předáváno oficiálními cestami. Vláda, média, vzdělávací ústav a komisariát jsou orgány vlastníci a distribuující pravdu mezi obyvatele Říše. V takto uspořádaném fikčním světě je pravda zcela konkrétně zhmotněna, institucionalizována a apriori neoddělitelně spojena s oficiální mocí. Vše, co není schváleno výše zmíněnými orgány nebo se od jejich podání odlišuje, nemůže být tudíž pravdivé. Jestliže Walter vyrůstal a žije v prostředí takto striktně určujícím, co je skutečné a co nikoli, každou odchylku od oficiálního výkladu musí nutně vyhodnotit jako vlastní selhání, nedokonalost, neschopnost, zmatení mysli nebo smyslů.

Ostatně, když se Walter cestou do školy „odvážně“ zmocní letáku a je konfrontován s jeho obsahem, naprosto mu není schopen porozumět. Na „dřevitém papíru“ stojí: „SATANE, TVÉ JMÉNO JE FÜHRER / ŘÍŠE JE ZEMÍ ZLA. / SPOJENEC TEMNÝCH SIL / THULE A VIRST JSOU SPOLEČENSTVÍ SPŘÍSAHANCŮ / ĎÁBLA A NOVÉ ZBRANĚ JSOU DRÁPY DEROUČÍ SE / NA SVĚT Z TEMNOT PEKLA.“²³⁷

Jediné, co Walter dokáže z tajemného dopisu významově dešifrovat, jsou pojmy Vril a Thule, o kterých se dočetl v novinách, slyšel v rozhlase a byl poučen ve škole. Na státních orgánech nezávislé zdroje informací však postrádá a nemá nikoho, komu by svůj objev mohl předložit k vyložení. Walter se tak sice setká s něčím, co je v nesouladu s oficiálními informačními kanály, ale obsah nalezeného pro něj nadále zůstává nepřístupným a nesrozumitelným. Logickým vyústěním událostí je proto výše avizované bezvýhradné ztotožnění se s režimem.²³⁸ Walter nemůže než podvolit se, dovolit, aby si jej Moc přetvořila k obrazu svému a dle svých potřeb, začlenit se do řad národa, který „není sborem učenců, ale masou, která přemýšlí co nejméně“.²³⁹

V lyceu, výcvikovém táboře, byl Walter pro své přirozené dispozice přidělen k elektronikům. Jednalo se o důležitou funkci při obsluze tajné zbraně Říše, diskového letounu vril, který zajistil klíčovou válečnou převahu.²⁴⁰ Po skončení výcviku byl v roce 1951 vybrán pro tajnou operaci s cílem definitivně ukončit válku. Podstata mise spočívala

²³⁶ POLÁČEK, cit. 216, s. 60.

²³⁷ Tamtéž, s. 75-76.

²³⁸ Z Walterových úvah o vlastní minulosti: „Třeba si jeho – a jemu podobné – vybírali tenkrát právě pro jejich poslušnost k autoritám.“ Tamtéž, s. 135.

²³⁹ Ze vzpomínky na starší Hitlerův výrok. Tamtéž, s. 44.

²⁴⁰ O povaze tohoto zařízení a jeho významu budeme obsírněji hovořit až v následující části.

v řízeném svržení bomb dosud nevídané síly na dva vybrané cíle ve Spojených státech amerických. Jeden letoun byl vyslán nad Washington, druhý i s Walterem nad New York. Svržení štěpných pum ukončilo válku a Walter jako vycizelovaný nástroj pět let připravovaný k užívání završil své ztotožnění se s Mocí. O to výrazněji, že Říše svou legitimitu opírá o mystiku, magii a mytologii (ovšem ve zcela odlišném pojetí, než s jakým jsme se setkali u Drnka).

Odmítnutí místa městského kata je proto zvláště významné jako první projev nesouladu mezi vnějšími tlaky a stavem Walterova nitra. Zatímco v předchozích událostech se podvoloval požadavkům na něj kladeným, pojednou se s Mocí rozchází, a to navzdory hrozbě následné represe. Z aktéra se stává svědek a z herce (v duchu divadelní symboliky úvodu) divák.

Na konci roku 1953, v současnosti, se však dějinný tlak znovu dává do pohybu. A to pro svět knihy příznačně ve dvou směrech. V neděli 20. prosince potkává Walter na mši v kostele Gruppenführera Paula Haussera. Když Hausser zjistí, že Walter sloužil u Luftwaffe a je obeznámen s létajícím strojem vril, projeví o jeho dovednosti zájem. Hausser je nespokojený se současným stavem společnosti a vládnoucími kruhy, které se odvracejí od veteránů k jiným oblastem zájmu a vysloužilce nechávají živořit. Dokonce otevřeně naznačuje možnost radikální změny, která by politický vývoj zvrátila: „Lidi se začali stydět za ty, co jim vyhráli válku. Nemám pravdu?“ „Je načase nastolit bývalé pořádky a ocenit staré válečníky, jak se patří.“²⁴¹

Když se vývojem událostí dostane Walter do situace, v níž potřebuje značný obnos peněz, aby mohl své matce zařídit propuštění z ústavu do domácí péče, vzpomene si na Hausserovu nabídku a kontaktuje ho. Ještě téhož večera je autem odvezen do lesa nedaleko Prahy, kde se ukrývá jeden z letounů vril. Haussera obklopuje skupina dalších nespokojenců, radikálů považujících nynější stav a ústupky režimu za projev jeho ochablosti.²⁴²

Z řečeného vysvítá, že muži zastupovaní Hausserem plánují využít stroj, který byl vyslán do vzdálené hvězdné soustavy, ale nečekaně se vrátil, pro spáchání atentátu na samotného Hitlera, patrně při jeho návratu z Tibetu. Přede dvěma lety Walter dopomohl nacistickému režimu ustanovit konečnou světovládu. Nyní je opět vyzván, aby zasáhl do dějin a tuto světovládu z rukou jedněch přenesl do rukou druhých. Stejně jako tehdy se však jedná

²⁴¹ POLÁČEK, cit. 216, s. 20-21.

²⁴² Jeden z těchto mužů dokonce hovoří o potřebě nové války a spojení Německa nazývá „pronárody“ příživujícími se na jeho vítězství.

o zájmy nikoli jeho vlastní, ale o zájmy zcela neznámých lidí, kteří opět slibují za prokázané služby náležitou odměnu.

Walterovou hlavní motivací je získat potřebný finanční obnos na úplatek pro zdravotnický personál a uchránit tak matku před jinak nevyhnutelnou deportací na východ. Jelikož se mu od Haussera potřebnou částku získat nepodaří, rozhodne se s matkou odcestovat na východ sám, aby na ni dohlížel, aniž by však Haussera o změnách informoval. V jejich posledním rozhovoru se Gruppenführer zmiňuje o tom, že auto pro Waltera pošle opět pozítří večer na obvyklé místo. Času ubývá, přípravy je nutno uspěchat, avšak klíčový element, elektronik vrilu, nebude moci a nehodlá nadále sloužit spikleneckým plánům. „Velké dějiny“ ustupují na pomyslných vahách vztahu s matkou. Zda kvůli Walterovu odchodu na východ ztroskotají plány na mocenský převrat, se již nedozvíme.

Nový zájem o Waltera přichází také ze strany úřadů. Bez jasného udání důvodu je předvolán na pondělní odpoledne. Vzhledem k probíhajícím čistkám se oprávněně obává, zda i jeho nebudou chtít obvinít z válečných zločinů. Na úřadě, vertikálně uspořádaném, jehož okázalost klesá se stoupajícími a čím dál nižšími patry (upomíná na úřední budovu z románu *Proces* Franze Kafky), se však Walter dozvídá, že důvod jeho předvolání spočívá v něčem docela jiném. Jako jediný z obou posádek totiž přežil shození bomb na New York a Washington.²⁴³

Říše, hledající svého vysněného Übermenschen, nadčlověka, obrátila zrak na českého vysloužilce, který přežil to, co jiní přežít nedokázali. „My vás sledujeme, Fleischere. My o vás víme úplně všechno,“ oznamuje úředník Walterovi.²⁴⁴ Během následného rozhovoru ještě zdůrazní, že je Walter pro Říši „velmi cenný muž“, „pravý hrdina“ a „jediný, kdo přežil“.²⁴⁵ Přehlížený veterán se ocitá v pozici nepostradatelného. Svět, jehož vládnoucí kruhy jsou obyvatelům Chrodu nedostupné a snad i nepochopitelné, a jeho následný vývoj přitom docela závisí na dvacetiletém rachitickém chlapci. Bude s jeho pomocí ustanovena nová bojovnější Moc, anebo dopomůže stávající Moci odhalit tajemství své odolnosti, možný klíč k vytvoření nové rasy?

Walter však není a nechce být tvůrcem, ostatně tuto roli mu nikdo nenabízí. Je po něm požadováno pouze to, aby se znovu podvolil a obnovil svou instrumentálnost, uvolnil v sobě sílu zkázy či zrodu (jeho ruka je ostatně zdobena runou znamenající zánik). Strach o matku,

²⁴³ Zemřeli také členové posádky tří průzkumných vrílů, kteří měli zdokumentovat následky výbuchu a poškození dopadové oblasti.

²⁴⁴ POLÁČEK, cit. 216, s. 156.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 157.

kteřá by za jeho hospitalizace v nemocnici mohla být odvezena na východ, však Waltera vede k volbě třetí varianty: Útěku před historií. Na jednu stranu Walter v závěru opouští místo svého osobního utrpení, zároveň však uniká i před historií řízenou Mocí, která si ho již dříve propůjčila a nyní jej hodlala opět využít jako prostředníka nového dějinného pohybu, směrem k válce či možné genetické revoluci.²⁴⁶

Proč hovořit nikoli o Říši, politické reprezentaci či nacismu, ale o Moci? Struktura státu je pro Waltera nejasná. O vnitřních sporech a pnutích má jen kusé zprávy. Systém, v jehož struktuře je mu dáno žít, cíleně usiluje o to, aby nebyl ve všech jednotlivostech identifikován. Úředník je při výslechu uniformní, dveře do jeho podkrovní pracovny zaměnitelné s mnoha dalšími. Vlastní pozice v Říši je nejasná, nejasné je i dění v jejím centru a nejasné jsou také alarmující zprávy, které přicházejí z neznámých a neověřitelných zdrojů (kupříkladu o osudu lidí přesunutých na východ). Jediným, co řídí svět okolo Waltera, je ona nepojmenovatelná Moc, síla v držení zcela konkrétních, avšak neznámých a nepoznatelných jedinců, která přímo i mimoděk participuje na životech všech ostatních (Walter se nejednou rozhlíží, zda nezahledne muže v černých pláštích a kloboucích) a schraňuje o každém jednotlivci informace (úředník zdůrazňuje, že je Walter sledován, ví, že s ním bydlí paní Steinová). Odchod na východ je vymaněním se z mechanismu založeného na součinnosti sledovaných a sledujících, trestaných a trestajících, využívaných a využívajících. Mechanismem nazýváme tento mocenský systém proto, že jednou uveden v pohyb funguje samočinně a bez konce a každý jednatel může obsadit tu či onu pozici – i dosud přehlíženému Walterovi je nabízeno výsadní postavení.

Radikálnější rozhodnutí s Drnkovým nazíráním dějin si lze sotva představit. V jeho „vojenské mystifikaci“ lidé znají svá místa a své úkoly. Nepochybují o smyslu existence a vědí, kdo ve svých rukou třímá moc (v Německu Hitler, v Československu lid), která je nadto pouhým nástrojem k prosazování vyšších principů, ať už ideologicky jakkoli deformovaných. *Spěšný vlak* představuje svět krajní nejistoty, kde žádný předpoklad nemá vyšší relevanci než ostatní. Ani naprosté světové vítězství nezajišťuje sjednocení světa. Každý akt agrese produkuje nový svár a jakákoli Moc touží po zvětšení hranic svého panství (nacistické cesty k jiným hvězdným systémům, nová válka spiklenců), neboť ona sama je cílem a smyslem všeho dění.

²⁴⁶ Ještě na nádraží se pokusí Moc prostřednictvím Seppa Reinera zasáhnout a zastavit Walterův odjezd, nestihne mu v tom však zabránit.

Hledání bifurkačního bodu

Děj *Spěšného vlaku* se odehrává v prosinci roku 1953. Od konce druhé světové války uplynuly přibližně dva roky. Za jakých okolností válka skončila (shození jaderných bomb na americká velkoměsta), jsme obšírněji popsali výše. Jelikož postrádáme ucelený přehled událostí, které jsou v rozporu s aktuálními dějinami, jsme nuceni si kontrafaktuální encyklopedii tohoto světa sestavit sami, případně se na základě dostupných informací domýšlet i těch, které text explicitně neobsahuje. Jelikož je *Spěšný vlak* kontrafaktuálním historickým románem, jednu z významových rovin tvoří také historie aktuální.

Próza Drnkova či Dobrylovského spočívala v rozvedení krátkodobé kontrafaktuální epizody, což také souviselo z „plauzibilní“²⁴⁷ povahou jejich protifaktů. Oba vycházeli z dostupných pramenů, aby alternativnímu vedení válečného konfliktu na podzim roku 1938 dodali na hodnověrnosti. Nyní však hovoříme o textu založeném na metodě, „která konstruuje celé protifaktové světy“.²⁴⁸ Byť se samotný příběh odehraje v rozmezí pěti dnů, zasahuje do vzdálené minulosti a předkládá nám, jak si následně ukážeme, současnou podobu světa jako výsledek dlouhodobých následků celé řady kontrafaktuálních událostí s různorodou mírou významnosti a dosažnosti.

Jak už víme, datum začátku druhé světové války odpovídá aktuální historii. České země však v této době nebyly okupovány jako Protektorát Čechy a Morava, neboť Radola Gajda v čele německých studentů uskutečnil v zemi puč a 14. března 1939 v Berlíně podepsal dokumenty, na jejichž základě se české země připojily k Říši jakožto její spojenci. V Gajdovi získaly naše země svého vlastního vůdce, ačkoli v současnosti se o něm poslední dobou nehovoří a na veřejnosti se neobjevuje.²⁴⁹ Následný průběh válečného konfliktu se opět odehrával v souladu se známými dějinami až do roku 1941.

Popelář Rapl, který sloužil na východě, se při jednom rozhovoru zmíní o tom, že kdyby při operaci Tajfun (plán německého velení pro útok na Moskvu) přišly mrazy dříve, ofenziva by ztroskotala a válka se protáhla. Ponecháme-li stranou bojové kvality armád, ve fikčním světě knihy se Němcům díky příhodnějším přírodním podmínkám (mírnějšímu počasí a pozdějšímu nástupu zimy) podařilo dobýt centrum Sovětského svazu a získat taktickou

²⁴⁷ Termín je přezvat z Doleželovy klasifikace protifaktů na základě jejich pravděpodobnosti v aktuálním světě. DOLEŽEL, cit. 20, s. 155.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 119.

²⁴⁹ Což je dalším dokladem anonymity a neprůhlednosti mocenského aparátu. Nikdo neví, co se s Radolou Gajdou stalo, a nikdo se v této záležitosti neodvážá obrátit na úřady.

převahu pro následné vojenské operace. Dle Sládkovy typologie se tedy jedná o kontrafakt vyplývající z odlišné podoby „přírodních událostí“,²⁵⁰ kterým je tu prisouzena zásadní úloha.

Skutečným zlomem ve vývoji druhé světové války se však stalo objevení a využití energie zvané vril. Energie vrilu umožnila vývoj a následnou výrobu nových létajících strojů. Roku 1943 byl vytvořen v továrně v Aradu v Brandenburgu první letoun Erefzet eins doktora Schumanna. Zisk technologicky nejvyspělejší zbraně Němcům následně dovolil ovládnout vzdušný prostor nepřátelských území a porazit tak i dosud vzdorující Velkou Británii. Její hlavní město Londýn bylo dobyt až roku 1944.

S tajemstvím obestřenu energií vrilu se dostáváme na pole fantastiky. Využijeme-li klasifikace Nancy H. Traillové, lze *Spěšný vlak Ch.24.12.* zařadit do takzvaného disjunktivního modu. Ten se zakládá na souběžné a nezávislé koexistenci přirozené a nadpřirozené oblasti.²⁵¹ Energie vril má totiž svůj původ v jiné dimenzi, se kterou nacisté navazují kontakty a cíleně využívají její magické podstaty a síly v kombinaci s lidskou technologií. Zdálo by se tedy, že skutečným bifurkačním bodem, zlomovou událostí určující jinou podobu padesátých let dvacátého století, bylo válečné nasazení magie na straně Říše. Ve skutečnosti ale propojení nacistické ideologie s jinými dimenzemi je natolik úzké, že nelze zůstat u pouhého konstatování existence a využívání nadpřirozené síly. Abychom plně porozuměli pozměněným dějinám a našli v nich zlom rozhodující o jejich další podobě, musíme se vypravit daleko před druhou světovou válku, na pole parapsychologie, okultismu, zakládání tajných společenství, eugeniky a hledání prastarých nordických ras.

Svět, v němž nacisté mají pravdu

Za dějinami oficiálními, politickými, společenskými, hospodářskými či kulturními bývají hledány a nalézány ještě dějiny jiné, spodní, často potemnělé, vzrušující a plné spekulací, konspiračních úvah, úžasu a také fantastiky. Jejich náplní je poukazovat na neznámé souvislosti a přehodnocovat význam událostí samotných i jejich příčin. Vzpomeňme z historie nedávné teroristické útoky v New Yorku, smrt princezny Diany při dopravní nehodě v roce 1997, případně atentát spáchaný na amerického prezidenta Johna Fitzgeralda Kennedyho v Dallasu roku 1963. Všechny tyto události vedle oficiálního šetření provázely

²⁵⁰ SLÁDEK, cit. 1, s. 145.

²⁵¹ Zároveň je třeba zdůraznit, že tato klasifikace není neprostopupná a připouští, že v konkrétních textech se může v různé míře mísit i hned několik fantastických modů. V takovém případě lze u námi analyzovaného textu hovořit také o modu paranormálním, neboť existence zászvěti a jiných dimenzí je obecně přijímanou skutečností: „V této radikální transformaci nejsou již nadpřirozené a přirozené vzájemně vyloučeny. Jejich opozice se ztrácí, ‚nadpřirozené‘ je pouze nálepka pro podivné jevy latentně existující uvnitř přirozené oblasti.“ TRAILLOVÁ, cit. 60, s. 31.

také zcela odlišné výklady, často rozpracované do podoby hraných filmů a dokumentárních rekonstrukcí, případně více či méně spekulativních publikací. Velké události jako by lidstvo vybízely, ba dokonce provokovaly k hledání jejich vyššího smyslu, vztahu k dějinám a osudu světa.

Stejně tak i druhá světová válka a zvláště takzvaná Třetí říše (termín vlastní ideologické propagandě nacistů, který měl evokovat představu o významu a velikosti Německa coby novodobého nástupce Svaté říše římské) je oblíbeným předmětem podobných úvah. Ačkoli se naznačené interpretace (vliv okultních skupin na Adolfa Hitlera, nacistické kontakty s mimozemskými civilizacemi) mohou oprávněně jevit jako nedůvěryhodné a nevědecké, právě do této oblasti se musíme, byť ostražitě, nyní vypravit. Ze spodních pramenů tajných historií se totiž slévá fikční svět *Spěšného vlaku Ch.24.12*.

Poláčkova konstrukční metoda spočívá v tom, že dějiny převrátil, zaměnil oficiální dějiny přirozeného světa za dějiny nadpřirozené. Parapsychologii, magii a alternativním dimenzím přiřkl fikční existenci a zlegitimizoval všechny představy a plány nejen nacionalistických okultistů a mystiků, ale také ostatních rasových vědců a technologů. Byť tato skutečnost není v knize akcentována a magii lze považovat zdánlivě za cosi vedlejšího, ve skutečnosti jsme se ocitli ve světě, jehož nynější podoba je výsledkem objevu magie a nadpřirozených dimenzí odpovídajících nikoli křesťanství, nýbrž germánské mytologii. Hovoříme-li proto o kontrafaktuálním světě *Spěšného vlaku Ch.24.12.*, hovoříme o světě, v němž nacisté mají kontrolu nad epistemickou modalitou a dějiny odpovídají jejich předpokladům, tedy epistemickému řádu.²⁵²

Bifurkačním bodem se v textu ukazuje být magický obřad zorganizovaný roku 1919 společenstvím Thulle Gesellschaft. Během něj došlo k vůbec prvnímu zformování ducha z bílé ektoplazmy skrze médium (ruskou selku). Nejprve se zjevil princ von Thurn-Taxis, poté ještě hraběnka von Westarp. První zjevení předpovědělo, že nový vůdce získá kopí osudu (svaté či Longinovo) a s jeho pomocí dobude svět.²⁵³ Duch hraběnky hovořil o příchodu nového Mesiáše, avšak její proroctví bylo později prohlášeno za částečně zmatečné, a oficiálně se proto zveřejnilo jen v cenzurované podobě.²⁵⁴

²⁵² „Kodexové epistemické modalitě jsou vyjádřeny ve společenských reprezentacích, jako jsou vědecké poznání, ideologie, náboženství, kulturní mýty.“ DOLEŽEL, cit. 181, s. 132.

²⁵³ „Legenda praví: Ten, kdo je vlastníkem kopí a je srozuměn s jeho mocí, má ve svých rukou osud tohoto světa k jeho dobru či zlu.“ POLÁČEK, cit. 216, s. 166.

²⁵⁴ Walter se s původním zněním seznámil prostřednictvím letáku: „Falešní Mesiášové dělali zázraky jen podřadné a ty, co jim přihlíželi, bylo v jejich jednoduchosti snadné svést. Pravý Mesiáš ale vykoná takové věci, které se budou vzpírat chápání všech, a proto se nakonec obrátí proti němu.“ Tamtéž, s. 166-167.

Společnost Thule Gesellschaft (ve znaku měla hákový kříž překřížený dvěma kopími) byla založena roku 1918 a u jejího zrodu stál muž, který se proslavil s oblibou citovaným, avšak pouze údajným výrokem, že zasel to, co Führer sklídl. Jmenoval se Alfred Rudolf Glaner, oficiálně však vystupoval pod svým pseudo-aristokratickým jménem Rudolf von Sebottendorf. Ještě před ustanovením společnosti Thule náležel k nacionalistickému Řádu Germánů, jehož specifickou odnoží se Thule stalo.²⁵⁵ Inicioval vznik krajně antisemitského časopisu *Völkischer Beobachter* (od roku 1921 hlavní nacistické periodikum), který je zmiňován i u Poláčka (kamelot ho v pondělí ráno nabízí na ulici), ale setkáme se s ním například i v kontrafaktuálním románu *Otčina* Roberta Harrise.²⁵⁶ Sebottendorf rovněž přisoudil levotočivému hákovému kříži symbolický význam stoupajícího slunce (od 21. prosince do 21. června): Reprezentoval návrat k dějinám jakožto opakujícím se slunečním cyklům. Právě slunovrat ve *Spěšném vlaku* představuje nejvýraznější oficiální svátek a mimořádný (rozumějme magický) den.²⁵⁷

V románu se dokonce dozvídáme, jak byl objeven Hitler: „A pak velmistr Eckhard objevil v hostinci Alte Rosenbad skutečného Mesiáše, jehož oba zpytovaní předpověděli – pravého Vůdce a přivedl ho do čela naší strany.“²⁵⁸ Dietrich Eckart je autory publikací o „tajných dějinách“ označován jako možný či údajný Hitlerův učitel ve smyslu zasvěcení do tajných nauk. Pomineme-li podobné spekulace, jež jsou historiografií razantně odmítány, zůstává skutečností, že byl ve spojení se spolkem Thule (měl výraznou měrou přispět k jeho zpolitizování) a Hitler mu dedikoval *Mein Kampf* (napsaný ve vězení v letech 1923-1924). Přiřítán je mu rovněž výrok „[J]děte za Hitlerem, bude tančit, ale hudbu jsem napsal já.“²⁵⁹ U obou zmíněných osobností a na příkladu jejich výroků se tedy setkáváme s názorem, že za politickou kariérou Adolfa Hitlera a vzestupem nacistické moci v Německu stály vlivy tajných společenství, jejich zakladatelů a členů. Právě tento výklad Poláček legitimizuje a ve fikčním světě *Spěšného vlaku* činí z tajných skupin a nacionalistických pseudo-vědců zakladatele oné v nadpisu kapitoly avizované „nové historie“. V aktuální historii se od dvacátých let Hitlerovy vztahy s tajnými spolky ochlazovaly a poté, co se stal říšským

²⁵⁵ Podobné germánské lóže byly zakládány také v reakci na existenci mezinárodních tajných spolků, k jejichž členům náleželi i židé. HAGL, Siegfried. *Okultní kancléř. Hitler a nacismus jako esoterický fenomén*. Brno: Integrál, 2008. ISBN 978-80-87176-00-9, s. 68.

²⁵⁶ Skutečný Alfred Rudolf Glaner musel před nacisty nakonec uprchnout do Turecka. VALODE, Philippe. *Hitler a tajné společnosti*. Praha: Knižní klub, 2010. ISBN 978-80-242-2846-4, s. 30-33.

²⁵⁷ Stoupající slunce bylo současně znamením vítězství. HAGL, cit. 255, s. 70.

²⁵⁸ POLÁČEK, cit. 216, s. 166.

²⁵⁹ V jiných zdrojích je tento výrok formulován různě, obsahově však shodně. VALODE, cit. 256, s. 39.

kancléřem, docházelo dokonce k zastavování jejich činnosti. Kořeny tohoto vývoje sahají však ještě hlouběji.

Thule/Hyperborea bylo pojmenování ostrova (kontinentu), odkud podle nacistických teorií mohla vzejít starobylá árijská rasa.²⁶⁰ Ostrov představoval paralelu k Atlantidě. Hyperborea byla lokalizována na severu a charakterizována jako země hojnosti obklopená ledovými hradbami.²⁶¹ Živelná katastrofa ji však zničila a přeživší se údajně dostali až do pouště Gobi a oblasti Himaláje, ale i na jiná místa.²⁶² Nalezení jakýchkoli stop dokazujících existenci Árijců či nordické rasy a jejich případnou spojitost s Němci proto údajně patřilo k cílům nacistické výpravy do Tibetu (i do jiných zemí) ve třicátých letech dvacátého století.²⁶³ Současně měly vědecké expedice prokázat, zda germánská rasa vzešla z Tibetu a zda jsou proto Tibeťané s Germány geneticky spřízněni.²⁶⁴ Ačkoli podniknuté cesty nepřinesly kýžené výsledky, vedly alespoň k podepsání dokumentu o přátelství mezi Tibetem a Německem.²⁶⁵ Skutečností zůstává, že právě termíny nordický a nordická rasa šířeji pronikly do nacistické propagandy.²⁶⁶ Bylo to svého druhu spojení se zlatým věkem, s něčím původním a oproti současnosti dokonalým, snad i ospravedlňujícím činy vykonané v zájmu rasy.

K archeologickému i jinému bádání byla zvláště určena instituce Ahnenerbe, Studiengesellschaft für Geistesurgeschichte (Dědictví předků, společnost pro studium prvotních

²⁶⁰ Obě země byly v antice rozlišovány, postupem času však splynuly v jednu. Měly se nacházet na severu, v severním Atlantiku, na hranici či za hranici tehdy známého světa. Odtud pojmenování Hyperborea: „Hyperborejce (,ty, kdo žijí za Boreou‘, což byla personifikace severního větru) považovali lidé ve starověku za národ žijící v daleké zemi na sever od Řecka.“ ECO, Umberto. *Dějiny legendárních zemí a míst*. Praha: Argo, 2013. ISBN 978-80-257-0908-5, s. 224.

²⁶¹ Idealistické představy o této říši odpovídají stereotypům, pomocí kterých byly v evropské historii charakterizovány všechny prostory vykazující ideální podmínky pro pohodlný život člověka: hojnost potravy, mírné počasí, uzavřenost před okolním světem, přírodní krásy apod. Vedle křesťanského ráje byly s těmito vlastnostmi spojovány rajske ostrovy či Ostrovy blažených, království kněze Jana, El Dorado, ostrov sv. Brendana či legendami opředený ostrov Brasil. Všechny utopické mikrosvěty mají základ v mýtech o zlatém věku, prapůvodním stavu světa, který byl v jednotlivých kulturách z rozličných důvodů narušen. DELUMEAE, Jean. *Dějiny ráje. Zahrada rozkoše*. Praha: Argo, 2003. Každodenní život, sv. 15. ISBN 80-7203-460-X, s. 105-118.

²⁶² Zde se ke slovu dostávají první nacionalistické a rasové teorie 18. a 19. století, které tajemným obestřeným sever antiky identifikovaly jako „vlast prvotního jazyka i rasy“: „Zkrátka kolébkou civilizace prý byl sever a odtud se mateřské rasy šířily k jihu – a podle některých přitom zdegenerovaly. Odtud také víra v hyperborejský původ árijské rasy, která jediná zůstala nezkažená.“ ECO, cit. 260, s. 225.

²⁶³ Tibet byl častým objektem zájmu esoteriků: „Ať již se jedná o esoterické mistry opředené pověstmi, o ovládání okultních praktik, o jasnozření, psychokinezi, zrušení tíže nebo o transmutaci prvků – všechno platilo v Tibetu za možné...“ HAGL, cit. 255, s. 76.

²⁶⁴ Také Blavatská předpokládala existenci výjimečné rasy obývající území na sever od Himaláje, která v minulosti pronikla do Egypta a svými mimořádnými znalostmi a dovednostmi ovlivnila vývoj středomořské a evropské kultury.

²⁶⁵ VALODE, cit. 256, s. 33-35.

²⁶⁶ HAGL, cit. 255, s. 161.

myšlenek dávných předků), založená roku 1935 Heinrichem Himmlerem. Její specializace zahrnovala studium ras, kabaly, biblických a jiných textů, ve kterých se hledaly stopy potvrzující rasové teorie a představy o původním uspořádání světa.²⁶⁷ Jejím účelem tedy, viděno prizmatem naší oblasti zájmu, bylo legitimizování alternativní historie, v níž Němci zaujíмали ústřední roli a byli vyvoleni k vyšším cílům (Ahnenerbe se jako stále fungující organizace objevuje i u Poláčka). Vlastní archeologické aktivity společnosti a její vliv na vysokoškolské katedry archeologie měly posloužit záměru prezentovat Germány jako nejstarší a nejvíce rozvinutou kulturu lidské historie. Tyto a podobné představy vyvěraly hned z několika zdrojů, které nalezneme už ve druhé polovině 19. století.

Úspěch Darwinovy evoluční teorie neotřásl jen představou lidstva o svém výsadním postavení v hierarchii tvorstva, ale otevřel rozličným reinterpetacím i lidské dějiny, dosud nazírané z křesťanské perspektivy, podle níž se odvíjejí lineárně, od geneze k apokalypse a za postupného prosazování evangelických pravd.²⁶⁸ V 19. století se v některých kruzích objevují čím dál vlivnější teorie spiritismu a teozofie. Významně na sebe upozornila původem ruská emigrantka Helena Blavatská, autorka obsáhlé publikace *Tajná nauka* z roku 1888, která je kompletním přepisem historie, na jejímž počátku se nachází pradávna rasa Atlantánů, oproti člověku vývojově vyšší. Nepodložené a vykonstruované myšlenky *Tajné nauky* rozvinul okultista Guido Karl Anton von List, který vešel ve známost rovněž jako prorok.²⁶⁹ Do alternativních dějin Blavatské zasáhl tím, že germanizoval teze o původní nadřazené rase a identifikoval Germány s potomky někdejších Atlantánů/Hyperborejců (zaobíral se rovněž výkladem systému run – dílo *Die Runnen*).²⁷⁰ Na předchozího navázal Adolf Lanz, neboli Jörg Lanz von Liebenfels. Jako člen Řádu nových rytířů (Ordo Novi Templi, založen již 1907) odkazujících na templáře a vydavatel časopisu Ostara (pojmenovaného po germánském svátku jarní rovnodennosti/severské bohyni plodnosti) podněcoval šíření nacionalistických a rasistických idejí.²⁷¹ Nižší rasy dle jeho výkladu vzešly ze spojení vysoké rasy a zvířat,

²⁶⁷ VALODE, cit. 256, s. 59.

²⁶⁸ Zpochybnění křesťanského výkladu stvoření světa přinesly rovněž významné objevy v oblasti geologie.

²⁶⁹ Jedno z jeho citovaných proroctví vyslovené po první světové válce hovoří o pomstě, kterou v budoucnosti poražené Německo vykoná na spojencích.

²⁷⁰ ROLAND, Paul. *Nacisté a okultismus. Temné síly ve službách Třetí říše*. Praha : Svojtka & Co., 2008. ISBN 978-80-7352-792-1, s. 17.

²⁷¹ „Konvent tohoto řádu zasedal v romantické krajině ve Strudengau poblíž Ybbsu ve zřícenině hradu Werfenstein, kterou Lanz získal do vlastnictví. Na tomto hradě byla pravděpodobně v r. 1907 vztyčena první vlajka s hákovým křížem.“ HAGL, cit. 255, s. 46.

proto je zapotřebí narušenou rovnováhu a řád znovu obnovit.²⁷² V jeho díle se objevuje návrh na deportaci a následnou likvidaci nižších ras (k tomu měl posloužit údajně Madagaskar).

Ačkoli ne všechna tato jména jsou v románu zmíněna (ale zato mnohá jiná, jejichž nefikční ekvivalenty náležely k tajným společnostem a Thule – Julius Streicher, Heinrich Himmler, Alfred Rosenberg, Dietrich Eckart, výše zmínění Gustav Franz Marie von Thurn-Taxis a hraběnka Heila von Westarp – oba byli skutečně roku 1919 zavražděni), přesto lze oprávněně tvrdit, že Poláček konstruuje fikční svět, jehož úhelným kamenem je dílo Blavatské a dále jej formovaly „objevy“ nacionálně orientovaných mystiků, rasových vědců a podobných osobností. Navíc, existence zászvěti, tajemné síly vril a prakticky využívané magie doplňuje specifickou epistemickou modalitu románu také pozměněnou aletickou modalitou, neboť se přirozený fyzikální řád aktuálního světa prolíná s nadpřirozeným řádem světa onoho. Vzájemný vztah obou světů je založen na tom, že nacisté dokáží podříditi zászvěti své vůli, přinutit jej silou a oběťmi, aby vydalo člověku svou moc.

Scestné perspektivě nacistického pohledu na dějiny je přisouzena pravdivostní hodnota (svět ve svém fyzickém rozměru odpovídá předpokladům) a dosavadní výklad dějin se naopak ukazuje jako nepravdivý: Hyperborea existovala a záhy dojdou zveřejnění nové objevy dokazující existenci „nordicko-atlantské rasy“.²⁷³ Nové dějiny překlenují regresivní vývoj předchozích staletí pod dominantní ideologií křesťanství oslabujícího germánskou rasu, jinak všestranně dominantní. Obnaženy jsou mytologické kořeny civilizace a na původní místo navraceny kultické obřady a magické rituály, avšak v podobě nikoli jen symbolické, nýbrž doslovné. Neinscenuje Jan Drnek v *Žábách v mlíku* obdobný návrat k údajným „nejčistším“ pramenům národa, byť bez využití nadpřirozena?

Převrácená historie

Poláček kontrafaktuální svět *Spěšného vlaku* staví nejen na legitimizaci nacionalistických konstrukcí historie výše zmíněných okultistů, ale dokonce do krajnosti dovádí představu jejich skutečného a dlouhodobějšího působení na lidskou společnost.

Nacistická ideologie představovala návrat k pohanství, v němž nacházela hodnoty korespondující s jejími vlastními cíli a představami. Obnova pohanství měla mnoho podob, jednou z nich bylo i zavedení okázalých oslav slunovratů, které měly vytvořit alternativu ke

²⁷² „Prostřednictvím sodomie vznikly nižší rasy ‚čandalů‘, ‚opicoidů‘ a ‚krysoidů‘, nad nimiž musela vládnout čistá rasa árijeů. Lanz jde tak daleko, že pojímá bohy jako ‚starší kmenovou formu lidské rasy‘.“ HAGL, cit. 255, s. 47.

²⁷³ POLÁČEK, cit. 216, s. 129.

křesťanským svátkům, zvláště Vánocům a Velikonocům.²⁷⁴ Děj *Spěšného vlaku* začíná dnem slunovratu a končí v den Narození Páně. Jeho časoprostor je vymezen novým a starým zimním svátkem a už jen samotná tato skutečnost dokazuje, že nacismus ve světě *Spěšného vlaku* nepředstavuje pouhou ideologii, ale přímo věrouku, jež má vlastní učení o původu a smyslu světa (*Mýtus 20. století*), duchovní (okultní „vědce“) a mučedníky (padlé ve válce).

Ačkoli Walter v úvodu navštíví kostel, je křesťanský ritus pozměněn. V centru se již nenachází Kristus na kříži, ale holý kříž. Mši vedou „proškolení pastýři“ v souladu s „novým církevním zákonem“.²⁷⁵ Píseň organizace Nové mládeže výstižně dokládá proces implementování nacismu na křesťanský ritus: „Jsme veselá mládež Führerova, / a nepotřebujeme žádné křesťanské pravdy, / neboť Vůdce, náš Vůdce, / bude navždy naším přímlyvcem.“²⁷⁶ Adolf Hitler je umístěn do centra náboženských představ, je nahlížen jako Mesiáš, přímlyvce a zdroj veškerého potřebného poznání („nepotřebujeme žádné křesťanské pravdy“).

Spěšný vlak Ch.24.12. navazuje na milenaristické a mesianistické představy, které ve své knize *Tisíc let štěstí* obsáhle popisuje francouzský historik Jean Delumeau.²⁷⁷ Události posledních let objevující se v románu odpovídají představám o přechodném období vlády antikrista, chaosu a bojů, po němž bude nastolena vláda ducha či vláda Kristova, tisíciletá říše, která potrvá až do posledního soudu. V tomto smyslu je *Spěšný vlak* dokonce jakousi parodií milenaristických a mesianistických očekávání, groteskním vyvrcholením světových dějin. Svět je sjednocen nikoli pod milosrdenstvím božím, ale pod vládou nacistů a germánských mýtů, mesiášem pak není Ježíš Kristus, ani „andělský papež“, „král spasitel“ či zmrtvýchvstalý František z Assisi, ale Adolf Hitler.²⁷⁸ Aby se tisíciletá říše mohla zrodit, je ovšem třeba dějinám pomoci, uspísit přirozený proces skrze vyvolené. Hitler (Německo, germánská rasa) se v tomto převráceném světě stává prorokem ohlašujícím a uskutečňujícím prastarý milenaristický sen: „I on hovořil o Německu, ve kterém po dobu následujícího tisíciletí nepropukne žádná revoluce.“²⁷⁹

Víra v mesiášskou vládu a její tisícileté trvání se opírá o vlivnou a často citovanou Janovu apokalypsu. Její nejednoznačný text praví, že „drak“ bude spoután, oživnou mučedníci a spolu s vyvolenými a Kristem se ujmou vlády na tisíc let. Jedná se o takzvané

²⁷⁴ Jejich typickou součástí byly průvody se zapálenými pochodněmi, takzvanými fakulemi.

²⁷⁵ POLÁČEK, cit. 216, s. 16.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 16.

²⁷⁷ DELUMEAU, Jean. *Tisíc let štěstí*. Praha: Argo, 2010. Každodenní život, sv. 44. ISBN 978-80-257-0237-6.

²⁷⁸ Dle všeho bylo podobné splývání křesťanských náboženských představ a ideologie nacismu v Německu skutečně cíleně podporováno.

²⁷⁹ DELUMEAU, cit. 277, s. 382.

první vzkříšení. Právě tato pasáž se v budoucnosti stala předmětem četných interpretací a byla využívána k obhajobě řady radikálních chiliastických hnutí.²⁸⁰ V převrácené historii *Spěšného vlaku* jsou nacisté těmi, kdož na svá bedra vezmou přerod celého světa a cestou radikální odluky od předchozích dějin hodlají vytvořit „pozemský ráj“, byť doba přerodu může být dlouhá a naplněná konflikty.²⁸¹ Svět je převrácen ve svůj groteskně zveličený opak a stává se jakousi lodí bláznů putující do zatracení, kde jsou všechny dosavadní hodnoty zcela zaměněny za své protějšky.

Pro Waltera má však návštěva kostela jiný význam. Představuje místo zklidnění a meditace, především ale zachovává uměleckou tvorbu starých mistrů (Bach, Beethoven, Bruckner). Oficiálně je totiž propagována zejména hudba obsahově odpovídající novému říšskému náboženství, která měla ohromit, povzbudit k boji či dojmout.²⁸² Ve *Spěšném vlaku* se ocitá kostel na pozici jediného prostoru zachovávajícího klasické umění a prvky předchozího hodnotového uspořádání světa. Jeho vnější alternativou je sbírka *Setba samoty*, kterou v závěru Walterovi daruje před jeho cestou na východ mladá dívka Róza. Básně Bohuslava Reynka inklinují ke křesťanskému spiritualismu a oplývají motivy rodného kraje a domova. Walterovi, který opouští jediné místo svého dosavadního života (pomineme-li čas strávený v lyceu vrtilu) a vydává se na cestu do neznáma (sám si není a nemůže být jistý, co se na východě odehrává), věnuje Róza upomínku na jeho vlastní kořeny a hodnoty předcházející nově ustanovené historii, kultuře a náboženství. Křesťanství, v jeho smířlivé a niterné podobě, se skrze umění dostává do nepřímého kontrastu s novodobým a vítězným pohanstvím.²⁸³

Pokud je v textu zmíněno dílo či jméno jiného umělce, jedná se zpravidla o fikční ekvivalenty dnes již zapomenutých a často zkompromitovaných osobností, jejichž dobový věhlas byl spojen s pracemi na oficiálních zakázkách nacistického Německa, případně jejich díla doznala reinterpretační z hlediska potřeb vládnoucího režimu.²⁸⁴ Zmíněna je Leni

²⁸⁰ DELUMEAU, cit. 277, s. 21-22.

²⁸¹ Aniž bych hodlal klást tyto a podobné vize do bezprostřední souvislosti s Poláčkovým románem, je nutno akceptovat historický a kulturní vliv milenaristických a mesianistických představ, které sahají od počátků křesťanství až po současnost (viz očekávání spojená s koncem roku 2012 a završením jednoho cyklu mayského kalendáře).

²⁸² „Hudba naplňovala lidské vědomí a vyhrávala všude – rasově čistá hudba – od olympiády v roce 1936, aby v počátcích, v roce nula, svou monumentalitou ohromila pololidi... davy omámeně pochodovaly za doprovodu strhujících skladeb Richarda Strausse a potom v dojetí plakaly za zpěvu písně *Horst Wessel*... Zněla uhrančivá *Carmina Burana*, smíšená s němčinou a latinou, podmanivý rytmus určený pro boj i tance, nevypuditelný z vědomí.“ POLÁČEK, cit. 216, s. 17.

²⁸³ Tady bychom ještě mohli zmínit, že rodinná vila Fleischerů se nachází na ulici Aloise Jiráka, poněmčené na ulici Hlúdwiga Jiraska.

²⁸⁴ Tvorba Karla Maye je zmiňována v souvislosti s dětstvím Adolfa Hitlera.

Riefenstahlová a její dokumentární film „Vůdce, velký inspirátor nových zbraní“.²⁸⁵ Při poslední vzpomínce na bratra Pavla stála rodina během jeho přísahy pod sochou Nový Člověk Josefa Thoraka.²⁸⁶ Čítanky ve školách sestávají z projevů státníků, úryvků z válečných románů a blíže nespecifikovaných básní, stěny třídy zaplňují repliky portrétů nacistických vojáků od Wolfganga Willricha.

Uvedená jména nejsou dále rozváděna nebo opakovaně zdůrazňována, což ještě více umocňuje jejich pozici všeobecně akceptovaných a známých autorit v oblasti umělecké tvorby. Ve světě, kde je vše nové, zaujímají přední umělci Říše dokonce zakladatelskou pozici. Jsou prvními představiteli svých umění, vzory pro další tvůrce dokonale zrcadlícími zavedený řád, zobrazujícími a zobecňujícími nacistické teze. Všeobjímající novost vylučuje vše staré a jiné než akcentující víru v kvalitu a převahu nového.²⁸⁷

Magický národ – magický stát

Stejně jako je institucionalizováno křesťanství a umění, Říše si nárokuje i výhradní vlastnictví a užívání magie. Ačkoli je totiž teoreticky přístupná komukoli, stát její praktikování pod trestem přísně zapovídá. Po odhalení Thule z roku 1919 docházelo ke spontánnímu zakládání okultních spolků a k četným pokusům o navázání kontaktu s jinými světy. V jedné vesnici u Prahy (Lidice?) byl proveden neodborný experiment s tragickými následky. Událost vedla k potlačení všech veřejných aktivit spojených s magií. Stát se ujal role jediného dohlázeatele v oblasti okultních věd a začal cíleně prohlubovat možnosti jejich dalšího, zvláště vojenského využití.²⁸⁸

Nejcennějším objektem zájmu státu je energie jménem vril. Právě vril, prasíla znovuobjevená v mytologických textech, je základem pohonu diskových letounů V-8, které zajistily Německu technologickou převahu a předznamenalý jeho konečné vítězství. Walter se proto jako elektronik musel naučit nejvyšší zdroj energie ovládat.²⁸⁹ Pojem vril má stejně jako pojem Thule své zakotvení v pseudo-vědeckých naukách. Teorii vrilu západní kultuře představil francouzský spisovatel Louis Jacolliot, který působil jako úředník v Indii. Právě zde se u sekty džinistů setkal s pojmem vril, silnou energií, kterou však interpretoval jako

²⁸⁵ POLÁČEK, cit. 216, s. 53.

²⁸⁶ Stvořil sochy pro Olympijský stadion v Berlíně i pro Světovou výstavu v Paříži 1937. Dnes jsou jeho práce známy téměř výhradně z fotografií.

²⁸⁷ Česká literatura byla vyloučena z knihoven.

²⁸⁸ Což do jisté míry koresponduje s událostmi v aktuální historii: „Pronásledování okultistů nacisty bylo motivováno skutečnou obavou z využití magie proti Třetí říši a jejím představitelům, ale také z obavy před šířením nežádoucích předpovědí, zejména astrologických.“ NAKONEČNÝ, Milan. *Magie v historii, teorii a praxi*. 2 přeprac. vyd. Praha: Vodnář, 2009. ISBN 978-80-7439-004-3, s. 229.

²⁸⁹ Instruktor v lyceu: „Elektronici vrilu jsou jen chytří, protože ti hloupí nepřežijí.“ POLÁČEK, cit. 216, s. 43.

nástroj k získání moci a nadřazeného postavení.²⁹⁰ Inspirována jeho dílem a odkazem, vznikla v Evropě na počátku 20. století společnost Vrili, která se zaměřovala na zkoumání magie a navazovala kontakty s dalšími esoterickými skupinami v té době působícími.

K ovládnutí prasíly vrilu a ustanovení „panské rasy“ měly sloužit meditace, různá soustředění a duchovní cvičení.²⁹¹ I proto nacházíme ve světě *Spěšného vlaku* Hitlera mimo Evropu, na meditačním pobytu v Himalájích, v kontaktu s Dalajlámou, Ahnenerbe a vývojovou jednotkou Černé slunce, což je jen další pojem známý s esoterických spisů. Černé slunce představovalo mocnou sílu, kolem které se v oblasti Himaláje na místě zvaném Agartha soustředily prapůvodní vyšší bytosti.²⁹² Zvláště francouzský autor Joseph-Alexandre Saint-Yves d'Alveydre v knize *Poslání Indie v Evropě* identifikoval podzemní tibetskou říši jako mocenské centrum světa, kde pět tisíc mudrců řídí světové klima, tvoří živočišné druhy a dokonce levitací překonává přírodní zákony. V Thule Gesellschaft našly tyto představy odezvu, vždyť původní Hyperborejci po zániku jejich kontinentu mohli doputovat až do pouště Gobi a Agarthu zde založit.²⁹³

Celý režim je tedy organizován na základě magie, zdroji privilegovanosti a autority přenesené do sféry neregulované církvi. Proto při vyřazování Walterova ročníku po skončení války hovoří Hitler o novém člověku, jehož rozpoznávacím znamením je ovládnutí energie vrilu, spojující vědu s magií: „[...] jste dílem našich inženýrů a okultistů [...]“²⁹⁴ Vedle magie je to právě eugenika, rasové inženýrství Říše, co utváří podobu nastupujících generací.

Válce v Evropě předcházely obavy z nárůstu obyvatel u sousedů i nepřátel. Šířily se myšlenky o nevyhnutelné rasové degeneraci a nutnosti zachování čistoty v této oblasti. Eugenika se za těchto okolností stala téměř po celém civilizovaném světě diskutovaným tématem a úžeji se profilovala jako vědecký obor. Její působení tedy zdaleka nebylo omezeno jen na Německo.²⁹⁵ Specifické pro něj ale bylo spojení eugeniky s osudem celé země a národa v jeho nejen konkrétním, ale i duchovním pojetí: „Jak jsme již opakovaně zdůraznili,

²⁹⁰ Původní význam pojmu a energie samotné je spíše duchovní. Džinisté měli ve svém znaku hákový kříž, symbol následně nacisty zkompromitovaný. VALODE, cit. 241, s. 28.

²⁹¹ Termín „panská rasa“ byl užíván později také Hitlerem. Tamtéž, s. 29.

²⁹² Agartha je patrně konstrukt evropského původu, kultuře dálného východu neznámý. S výrazem se pojí vícero interpretací, nejčastěji ovšem představuje paralelní říši: „Celkem vzato je Agartha ohromná plocha rozkládající se pod zemským povrchem, skutečný stát tvořený vzájemně propojenými městy, pokladnice mimořádného vědění, jež je sídlem vyšší moci neboli krále světa, který díky své neomezené moci může ovlivňovat všechny události na zeměkouli.“ ECO, cit. 260, s. 375-6.

²⁹³ „Díky zjevné podobnosti jmen se mělo za to, že Agartha souvisí s Ásgardem, domovem bohů v severské mytologii.“ Tamtéž, s. 383.

²⁹⁴ Dále prorocky říká: „Taková je nordická věda a vy s její pomocí zanedlouho překonáte všechny hranice – všech států, planet i světů...“ POLÁČEK, cit. 216, s. 45.

²⁹⁵ BURLEIGH, Michael. *Třetí říše. Nové dějiny*. Praha: Argo, 2008. Dějiny Evropy, sv. 13. ISBN 978-80-257-0054-9. s. 293.

nacismus halil přírodní zákony do náboženských rozměrů [...].²⁹⁶ Různé sociální projekty měly za cíl hospitalizací a poté čím dál častěji sterilizací eliminovat nesprávné genetické vlivy a zajistit do budoucna rasové přetrvání národa.²⁹⁷

Do tohoto rámce dokonale zapadá i svět *Spěšného vlaku*. Z ústavu, kde je umístěna Walterova matka, jsou závažnější případy převáženy na východ. Vrchní sestra v nemocnici v duchu dobových představ prohlásí, že „[I] stáří je nemoc“.²⁹⁸ K situaci na východě se přitom váží alarmující zvěsti, které hovoří o údajné likvidaci deportovaných (zmiňuje se o tom Steinová). Nacistické plány na genetickou obrodu světa jsou patrně realizovány v plném rozsahu a nová historie se prokazuje odmítnutím a vyloučením neprogresivního genofondu.²⁹⁹ Specifikem námi sledované reality však je, že znakem vyvolenosti je i nadání pro magii.

Výcvik v lyceu byl provázán s řadou rituálů určených k ovládnutí energie vril. Tyto rituály měly zároveň iniciační a náboženský charakter, ve svém důsledku představovaly přerod z člověka v někoho jiného, vyššího. Obřady začínaly zažehnutím ohně, který měl jednak očistnou funkci, jednak vytvářel ochranu před bytostmi z jiného světa, s nimiž byl navazován kontakt. V sále lycea, kde se celý proces odehrával, byly umístěny silové obvody vytvarované do podoby run, které vytvářely energetické brány umožňující těm z druhé strany přicházet. Obdobné rituály měly za cíl rozvíjet Walterovy telepatické a jiné parapsychologické schopnosti.³⁰⁰ Všeříkajícím heslem kruhu zasvěcenců, prvních z mnoha, zosobňujících Říši v ideově nejčistší podobě, mladou, agresivní a magií vyvolenou, bylo „energie und blut“.³⁰¹

Rituál před shozením štěpných pum zosobňuje obnažení iracionálna. Jeho složkami jsou světlo (reflektory zacílené do nebe), hudba (rytmické bubny a trubky zesilované reproduktory), pudovost (obřadiště pokryté půdou z míst, kde umírali němečtí hrdinové), energie (naplňující vzduch jiskřením a očekáváním), runy (jazyk, který je současně magií,

²⁹⁶ BURLEIGH, cit. 295, s. 295.

²⁹⁷ Tendence vedla v extrémní podobě k fyzické likvidaci jedinců vyhodnocených jako ekonomická zátěž státu. Burleigh ve svém textu na řadě příkladů dokazuje postupné posunování hranic a přehodnocování postoje státu k mentálně a sociálně slabým jedincům.

²⁹⁸ POLÁČEK, cit. 216, s. 34.

²⁹⁹ Na jiném místě vrchní sestra výmluvně prohlásí: „Autobusem přepravní společnosti jezdí jen invalidi... Je to velice speciální transport a nikdo jiný nesmí [...]“ Tamtéž, s. 219.

³⁰⁰ Nacističtí vědci již dříve odhalili, že pro osvojení si podobných dovedností je klíčová „část mozku na vrchu třetí mozkové komory“. Což vedlo v počátcích výzkumu k trepanacím hlav vybraných subjektů, aby se uvolnil prostor pro přenos energetických vln. Tamtéž, cit. 206, s. 107.

³⁰¹ Ne náhodou je Walterovi a jiným vybraným chlapcům před shozením bomb na velkoměsta v USA řečeno: „Provedete magický obřad a stanete se stvořiteli nového světa.“ Tamtéž, s. 142.

obraz, jemuž je přiznán fyzický rozměr) a jiné insignie (gesta, slova).³⁰² Následné činy zasvěcených jsou takto povýšeny nad záměr a lidskou vůli, stávají se projevem „neměnné pravdy“.

Odchodem z armády pozbývá Walter i právo na užívání svých parapsychologických schopností. Jediným viditelným pozůstatkem jeho specializace zůstává znamení runy tyr, symbolu vítězství a znovuzrození, vypálené na dlani.³⁰³ Přesto absolvuje v neděli soukromý obřad invokace, vzývání sil mimo náš svět.³⁰⁴ Cílem obřadu je kontakt se zemřelými, s minulostí je tedy Walter poután nejen ve vzpomínkách a předmětech, které jej obklopují, ale také v duchovním smyslu.³⁰⁵

Duch, který se zjeví, je tvarován z bílého obláčku pocházejícího z nosu a úst Rózy (bílá ektoplazma – i tento popis odpovídá dobové esoterické literatuře), jeho příchod se projevuje ochlazením, závanem větru a zvukem sotva slyšitelných zvonků. Jedná se nikoli o lidskou duši, ale démonického posla Walterova otce, který skrze něj vyjadřuje pýchu na synův čin z konce války. Otce označí bytost jako nečistého a ohlašuje, že i Walterovi je na druhé straně přislíbeno výhodné postavení. Životy tohoto fikčního světa nacházejí své pokračování ve světech dalších. Činy vykonané na zemi určují budoucí postavení v zásvětí.

Subverze křesťanství je dokonána. Na onom světě se odměnou stává moc a její výše závisí na míře spáchaného zla, na množství obětované krve (vzpomeňme, že válečný akt je zároveň náboženským obřadem) a duší poslaných do zásvětí. Okultismus vyvrátil boží existenci a výklad dějin z hlediska křesťanství, ale zároveň potvrdil zásvětní život překonávající dosavadní lidské představy. Společnost je do značné míry zbavena klíčových hodnot, jako naděje, víry a dost možná i lásky. Jak by ostatně láska mohla obstát ve světě, v němž existence nadpřirozena dokazuje, že boj je cennější míru a zlo dojde své konečné odměny, kde stát zosobňuje církev energie a krve.

³⁰² POLÁČEK, cit. 216, s. 143.

³⁰³ Symbolické znamení (klíč odemykající jadernou bombu) koresponduje se symbolickým postavením Waltera ve světě díla – on sám je klíčem k vítězství a znovuzrození, pro jednu i druhou stranu.

³⁰⁴ Číslo v datu, sečtena dohromady, činí totiž sedm, protože je neděle dnem magicky výjimečným (navíc se jedná o zimní slunovrat).

³⁰⁵ Jako malému chlapci se Walterovi zjevil jeho zemřelý strýček Jindřich, nyní, po své smrti, zbavený poněkud jména Heinrich: „Už nejsem Heinrich, chlapče, teď už jsem zase Jindřich.“ POLÁČEK, cit. 216, s. 56.

Poslední akt zrození – historie alternativní jako parodie historie aktuální

V neděli večer je rozhlasem vyslán projev Vůdce, očekávané sváteční slovo ohlašující plány pro následující rok i vzdálenější budoucnost. Hitler v projevu oznámí začátek očistného procesu, který má potrestat všechny, kdož se dopouštěli za války zločinů proti lidskosti. Proslov dále zdůrazní úlohu hospodářství a dotkne se i plánů na rozvoj průmyslu. Společnosti je určena výzva k poslušnosti a úředníkům k dodržování liberálních pravidel. Vše má svůj význam pro naplnění primárního cíle sjednoceného světa: „[...] dál pracovat pro lepší budoucnost nové nordické generace nezátížené minulostí, abychom stvořili silné pokolení, které se jednou vydá ke hvězdám dobývat nové světy“.³⁰⁶

Do krajnosti dovedená rozpínavost Německa tu nabývá monstrózní podoby v prohlášení vesmíru za bojiště budoucnosti. Novým cílem je podmanění si univerza, jehož rozměrnost předpokládá bezpočet planet a tedy i bezpočet nových válek. Boj je současně zdrojem a motivací pohybu.

Projev následují rozsáhlé čistky. Z podezření ze zakládání koncentračních táborů a porušování lidských práv je obviněn i Reichsführer SS Heinrich Himmler. Ve fikčním světě se tak obětí vlastního dítky – magického národa a okultního státu – stává i jeden z jeho tvůrců.³⁰⁷ Vysloužilcům mají být snižovány výsluhy a navíc jim hrozí nové prověrky. Celou situaci je rozčilen zvláště popelář Rapl, který bojoval na východní frontě a sám byl dokonce uvězněn v koncentračním táboře.³⁰⁸ Obává se popravování, snahy režimu zamést stopy vlastních zločinů a svalit všechnu vinu za válečné zločiny na řadové vojáky a důstojníky.³⁰⁹

Proces nahrazení staré historie novou dospěl až k poslednímu aktu. Jelikož provinění, která byla ve jménu nového spáchána, by v budoucnosti mohla ohrozit základy světovlády, je třeba pozměnit vlastní historii nacismu. Zločiny proti lidskosti budou přisouzeny konkrétním lidem a možná i členům Hausserovy skupiny. Každé pochybení najde svého identifikovatelného původce, ovšem ideologie zůstane čistá. Politické procesy padesátých let

³⁰⁶ POLÁČEK, cit. 216, s. 46.

³⁰⁷ Jeho nefikční ekvivalent byl asi nejvýše postaveným představitelem režimu prokazatelně spojeným s vazbami na okultismus. Z hradu Wewelsburgu hodlal představbami učinit duchovní centrum Říše a svůj osud spojoval s německým králem Jindřichem I. Ptáčníkem, východofranským panovníkem a zakladatelem otonské dynastie.

³⁰⁸ Patřil k 101. záložnímu policejnímu praporu. Za frontou na východě čistil vesnice od těch, kteří se skrývali. Vypravoval transporty do koncentračních táborů.

³⁰⁹ *Spěšný vlak* se tu nejvíce přibližuje Harrisovu románu *Otčina*, kde nacistický režim rovněž usiluje o změnu historie. V případě *Otčiny* se ale jedná pouze o vymazání všech stop vztahujících se k holokaustu. Román příběhem náleží k detektivnímu žánru. U *Spěšného vlaku* řízená přeměna společnosti zasahuje do všech složek občanského i soukromého života, je svým způsobem příběhem osoby, která odmítá být součástí vyhaného dějinného příběhu.

známé z aktuální historie i zde nacházejí svou obdobu, stejně jako hledání vnitřního nepřítele, které je motivovalo. Může tomu však být jinak, jestliže je systém apriori dokonalý, skutečnější než realita, protože posvěcený Mocí překonávající svou silou skutečnost? Pak přeci jakýkoli zločin bude jen chybou jednotlivců, exemplárně potrestatelných.

Když se Walter jako žák učil dějinám, hovořilo se o roce osm, neboť letopočet byl anulován a nová historie počítala své zrození od začátku války. Jiné než aktuální a minulé válečné události nebyly v hodinách probírány. Umění reprezentují výhradně jména současných tvůrců, vyjma hudby Wagnerovy, která uvozuje i výše popsaný Hitlerův projev stejně jako i jiné státnické obřady, neboť dokonale vyjadřuje jejich obsah. Stáří je vyhodnoceno jako nemoc a jakákoli tělesná nebo fyzická deformace genetickou selekcí vylučována ze společnosti. Posledním zbývajícím krokem úplného přepsání historie je očištění jejích základů. Což je snadné ve světě, kde je neviděné (tedy i režim a celý systém jeho organizace) důležitější než žitá skutečnost, ve světě symbolů a jejich interpretací, které jsou však zpřístupněny pouze nemnohým.

Spěšný vlak, stejně jako *Žáby v mlíku*, avšak zcela kontrastně, odráží historii 20. století. Češi se tu podřizují silnějším, Himmler se stane obětí vlastního režimu, atomová bomba je vyrobena Japonci a shozena na americká města (a to 6. srpna, ve stejném dni jako v aktuální historii roku 1945 na Hirošimu), Hitler (běžné téma školních slohových prací) vyhlašuje vesmírný program a vykonává pravidelné meditační pobyty v Tibetu, Rapl hovoří o plánech na údajnou měnovou reformu (ke které v roce 1953 v tehdejší Československu také skutečně došlo). Nad přítomností dominují prastaré mýty a ze světa odešel spasitel (zůstaly po něm jen kostely plné holých křížů).

Výrazný smysl pro černý humor, kdy se historické události v románu dějí zcela opačně a historické osobnosti nabývají kontrastních rysů, prostupuje celým vyprávěním. Poláček obratně využívá dnes už polozapomenutých umělců a méně známých sympatizantů a strůjců nacistické ideologie, aby zalidnil román jejich fikčními ekvivalenty, stejně jako neztrácí ze zřetele aktuální historii. Jeho konstrukce tak sice pevně vězí v historii, avšak její osobnosti a události staví do absurdního kontextu v nové realitě. Právě absurditou a jistou krutostí se Poláček přibližuje svému literárnímu vzoru Ladislavu Fuksovi. Román může čtenáře dokonce vybízet k dohledávání informací a ověřování, zda se v případě často ojedinele zmiňovaných jmen jedná o postavy ryze fikční, anebo fikční ekvivalenty historických osobností.

Světy románů *Spěšný vlak Ch.24.12.* a *Žáby v mlíku* se tak ocitají v sice nezamýšlené, ale přeci jen patrné opozici. Drnek představuje alternativu očištěnou ode všeho alternativního,

rozkladného, sjednocený svět vysoké ucelenosti, zaměřený na konkrétní cíl, jímž je vítězství v boji. Boj vyjevuje smysl a cíl dějin, nahlížených jako abstraktní síla spředená z idejí, mýtů a vzorů, z krajiny a kolektivního nevědomí. Naopak Poláček ukazuje druhou stranu této konstrukce, pohled zvenčí na realitu bezvýhradně podřízenou ideologii, na důsledky ideově selektivního přístupu k dějinám, jenž je vždy jejich přepisováním. Předkládá čtenáři tragický obraz alternativní historie, z níž je vyloučena možnost alternativního myšlení, kde potvrzení existence zásvětí popírá smysl víry a volby, a Moc nahrazuje jednu historii historií novou, zdánlivě neodvislou od minulé, samostvořenou.

Abychom paradoxy dovršili, není Poláčková próza varováním a zároveň upozorněním, že skutečnou historii prostupovaly a nepochybně prostupují snahy vytvářet alternativní historie, měnit fakta, jejich významy a podstatu, nebo je dokonce zamlčovat a tím zakládat právě historie kontrafaktuální, neboť co je neuchopitelné, může být jakékoli?

Od falše utopie k pravdě smrti

Výrazný příspěvek české kontrafaktuální historické fikce představuje také román Josefa Nesvadby *Peklo Beneš*, který byl vydán roku 2002 v brněnském nakladatelství Host.³¹⁰ Ačkoli se v knize jiná historie odvíjí vlivem přirozených okolností, je zprostředkována díky fantastickému vynálezu, který umožní fikční postavě ze světa blízkého světu aktuálnímu (pro zjednodušení svět A) proniknout do světa paralelního (svět B), kde se československé dějiny od září 1938 začaly odvíjet zcela odlišně.³¹¹ Vynález alternativní svět přímo netvoří, jenom jej umožňuje navštívit, nebo přesněji, nahlédnout do něj. Hlavní postava totiž nemá možnost do těchto odlišných dějin aktivně vstupovat, neboť je, podobně jako divák v kině, sleduje pouze skrze perspektivu svého dvojníka z jiné reality. Román je rozdělen do čtyř částí pojmenovaných podle stavu (fyzického i psychického), ve kterém se momentálně prezident Edvard Beneš nachází: Beneš blázen, Císař Beneš, Beneš vládne a Peklo Beneš.

V *Peklu Beneš*, stejně jako ve *Spěšném vlaku*, sledujeme dějiny z hlediska entity, která nemá performativní moc, byť je její napojení na mocenské kruhy užší než v románu předchozím. Sedmdesátiletý psychiatr Josef se po pohřbu matky dozvídá, že ve svém pokročilém věku chodila do nemocnice na oddělení pro dlouhodobě nemocné pečovat o ležícího a ještě staršího pacienta, jemuž personál přezdíval Beneš (pro fyzickou podobnost s někdejší prezidentem a občasně záchvaty „blábolení“ o politice). V několika následujících scénách doktor nabývá podezření, že se v okolí vyskytuje jeho vlastní dvojník. Navíc podle

³¹⁰ NESVADBA, Josef. *Peklo Beneš. O šťastnějším Československu*. Brno: Host, 2002. ISBN 80-7294-060-0.

³¹¹ Román nese výmluvný, avšak ironický podtitul „O šťastnějším Československu“.

indicií zjišťuje, že jeho rodiče byli napojeni na oficiální státní kruhy a matka patřila ke spolku Živela, jehož účelem byla péče o jedince, kteří se zasloužili o bývalé Československo.

Část plná náznaků a nejistoty vyvrcholí osobním setkáním s dvojníkem a Benešem v jednom z domů v areálu psychiatrické léčebny. Poté, co psychiatr Josef ztratí vědomí, ocitá se „uvnitř“ svého dvojníka, nikoli však v přítomnosti, ale v minulosti, a společně s ním v různých epizodách prochází paralelními dějinami dvacátého století.³¹² První a čtvrtá kniha je vyprávěna v první osobě, druhá a třetí v osobě třetí, čímž je zdůrazněno, že vypravěč ze světa A na svět B nepohlíží osobně, ale skrze blíže nespecifikované propojení se smysly svého dvojníka.³¹³ Vyprávění je založeno na krajní epistemologické nejistotě. Josef neví, co se děje, nerozumí povaze zařízení, není si jist, co je skutečné, ani co přesně prožívá, nakonec pochybuje i o své základní schopnosti rozumového úsudku. V základu je proto *Peklo Beneš* epistemickým narativem – příběhem se záhadou.³¹⁴ Narativní záludností Nesvadbova románu ovšem je, že v průběhu děje se záhady množí a nakonec úspěšně narušují pevnost dalších modálních struktur, aletické i axiologické.

Dějiny šílenství

K science-fiction řadí *Peklo Beneš* zařízení umožňující filmování/fotografování podvědomých procesů našeho nitra, nevyslovených tužeb a duševních pnutí, které mohou vést až k nemocem. Ve světě A se Josefovi kdysi podařilo náhodně pořídit fotografii obsahující prvek, jenž nebyl součástí fotografované reality: Po experimentální seanci, při které bylo pacientům podáno (patrně nedopatřením) projímadlo, je tajně filmoval ve spánku. U jedné dívky se na pořízeném materiálu zobrazily děje odporující jejímu předchozímu přesvědčení. Překvapivý výsledek ovšem nikdy nebyl zopakován.

Od té doby Josef promýšlel možnost vytvoření přístroje, který by fotograficky zobrazil skryté procesy lidského nitra a umožnil konfrontaci pacienta s jeho vlastní psyché dosáhnout určité katarze a uzdravení. Nedostalo se mu však náležitě finanční podpory a náhodný objev proto zůstal nadále nerozvinut. Paralelní svět je světem úspěšnějším, nejen v obecné, ale i v osobní rovině. Dvojníkovi se podařilo teoretickou představu uvést v praxi a aplikovat léčbu i na samotného prezidenta Edvarda Beneše, jemuž se stal osobním lékařem. Terapeutická metoda musela být ovšem stále zlepšována, aby dostačovala pacientovým nárokům, jelikož si

³¹² Specifičností *Pekla Beneš* je i to, že vedle sebe existující reality jsou za určitých podmínek průchozí.

³¹³ Výjev z dvojníkova předválečného dospívání: „Tohle nebylo opakování ani sen, tohle byla jiná skutečnost, zdálo se mně, protože jsem skoro cítil mramorové desky pod nohama.“ NESVADBA, cit. 310, s. 67.

³¹⁴ „Příběh s tajemstvím je zvláštní případ epistemického hledání, narativu, jehož modálním základem je transformace nevědění nebo falešného mínění do vědění.“ DOLEŽEL, cit. 181, s. 133.

Beneš postupem času na přístroji vytvořil závislost.³¹⁵ Rozdílnost obou světů je dána změnou aletické modality. Co v jednom světě nelze (přístrojem odpomoci od duševních potíží), to je v druhém světě přípustné. Protikladnost obou světů, které jsou sice průchozí, ale liší se svou modalitou, je založena na historické úspěšnosti Československa u druhého světa a neúspěšnosti u prvního.

Pozměněné dějiny jsou zprostředkovány ve dvojí podobě. Jednak jako sled konkrétních událostí, které nejsou vždy bezprostředně srozumitelné (často útržkovité, bez kontextového ozřejmení), ale průběžně jsou alespoň obecně vysvětlovány.³¹⁶ Jednak skrze povolání hrdiny, jeho přístroj a osobu Beneše sledujeme dějiny dvacátého století jako utvářené duševními stavy jedinců.³¹⁷ Tato v českém prostředí unikátní kontrafaktuální koncepce ve svém důsledku vypráví o paralelním světě, jehož odlišnost od naší reality je dána tím, že Edvard Beneš měl k dispozici nástroj, s jehož pomocí docíloval alespoň dočasné vnitřní rovnováhy, a ve svém rozhodování proto nepodléhal vlastním strachům a pohnutým psychickým stavům, kterým Nesvadba přičítá zásadní historický vliv.³¹⁸

Dříve, než Josef dospěl a mohl se jako lékař o prezidenta starat, úlohu terapeuta zastávala jeho vlastní matka. Pravidelně totiž docházela na Hrad, aby prezidenta vyučovala. Z mnoha náznaků však prosvítá, že s Benešem hrávala hry (s výrazně sexuálním podtextem), které pro něj byly zdrojem důležité psychické očisty.³¹⁹ V paralelním světě je tedy Beneš prezentován od počátku jako muž dvou podob, vnější – stabilní a státnické, vnitřní – nestabilní a neurastenické. Nejprve matka a posléze syn, každý svým osobitým způsobem, nepřímo ovlivňují dějiny péčí o prezidentův psychický (a v jeho důsledku i fyzický) stav.

Beneš odráží také mentální stav společností obou realit. Jak té „naší“ (sdílející s aktuálním světem dějiny), z níž vymizely ideály první republiky, ba dokonce je zpochybňován jejich tehdejší význam a existence, tak i reality „jiné“ (s dějinami alternativními), ve které absence zkoušky v podobě druhé světové války sice umožnila zemi dosáhnout hospodářského zázraku a prosperity, ale způsobila brzké civilizační ochabnutí,

³¹⁵ Nejprve je zobrazení mentálních procesů rozšířeno z fotografie na filmový záznam, v závěru se dokonce objevuje jeho prostorová virtuální projekce.

³¹⁶ Odráží se v tom perspektiva hlavní postavy, která jako lékař stojí stranou probíhajících událostí a je odkázána na dílčí informace či vlastní domýšlení se.

³¹⁷ Ve čtvrté knize najdeme: „Jestliže Mnichov způsobil stres, máme věřit, že stres zavinil komunistický únor?“ NESVADBA, cit. 310, s. 248.

³¹⁸ Terapie má čím dál více podobu prožívání alternativní historie uvnitř alternativní historie. Beneš se v představách vypořádává s politickými oponenty, prožívá události, ke kterým nedošlo.

³¹⁹ Historikové zabývající se osobností Edvarda Beneše hovoří často o jeho ješitnosti a vyhroceně emotivním, avšak pečlivě skrývaném postoji k oponentům: „V hovorech s jemu blízkými lidmi Beneš neskrýval své roztrpčení na ty, kdo v jeho očích způsobili katastrofu Československa i jeho vlastní potupu.“ ZEMAN, Zbyněk. *Edvard Beneš. Politický životopis*. Praha: Mladá fronta, 2009. ISBN 978-80-204-2062-6, s. 203.

nemluvě o eticky pochybných krocích, jež alternativní Československo bylo nuceno učinit (spojenectví s fašistickou Itálií). Navenek se svět B prokazuje demokratičností, ekonomickou progresivitou a zdánlivým zachováním kontinuálního vývoje první republiky, vnitřní stav naopak vypovídá o umělém ovlivňování dějin tajnými službami/spolky/organizacemi, a především podhaluje ryzí pragmatismus a psychopatologické jevy patrné v dějintvorných lidských činech.

Jak si dále ukážeme, předkládá Nesvadba české dějiny dvacátého století jako dějiny nepřírozenosti. Obě reality totiž shodně sdílejí vadné základy. Paralelní realita ukazuje zdánlivě šťastnější Československo, ovšem fatální chyba uvnitř této kontrafaktuální linie pochází už z doby dřívější.³²⁰ Vyplývá z falešných představ o ideálních základech státu, jejichž zachování je podmínkou veškerého následného blahodárného vývoje.³²¹ Ostatně, Masaryk prezentoval vznik Československa jako nutnost, „důsledek dějinného vývoje a uznání Západu“.³²² Generál František Moravec ze světa B tuto vývojovou nutnost odmítá: „Masaryk a legie stvořili tenhle stát.“³²³ Československo se zrodilo z jejich vůle, nikoli z vyšších principů, není proto dílem božím, ale lidským, rozumějme chybným.

Jestliže Drnek zpodobnil v *Žábách v mlíku* cestu k zlatému věku a Poláček převrátil dějiny tím, že je přiřkl Němcům, Nesvadba konstruuje poněkud extrémní svět, jehož kontrafaktuální vývoj především podtrhuje vyšínutost vývoje předchozího. Nesvadba jako by odmítal učinit prostřednictvím kontrafaktu dějiny ve výsledku výrazně pozitivnější nebo výrazně negativnější. Jelikož příčiny problémů tkví jak v hlubinách myslí, tak v samotných základech společenských vazeb a národního spolusoužití, nelze je napravit ani zhoršit pouhou změnou několika skutečností.

Beneš ostatně v paralelním světě není v pravém slova smyslu léčen, zařízení Indinet potlačuje pouze vnější projevy jeho „nemoci“. Podobně jsou potlačovány tendence uvnitř společnosti, zcela ozdravena ovšem být nemůže. Výsledný rozklad (na osobní i státní úrovni) je nezbytným důsledkem procesů přesahujících možnosti lidského ovlivňování i sebevice promyšlené manipulace. Bez zlatého věku v minulosti není zlatého věku ani v budoucnosti.

³²⁰ Neopodstatněná víra v zachování versailleského pořádku, v důležitost Československa pro západní velmoci, nedostatečně řešená národnostní otázka apod.

³²¹ Od Masarykova pohřbu využíval Beneš veřejných vystoupení k manifestování svých představ o směřování státu. Opakovaně zdůrazňoval jeho rozumnou vývojovou cestu k humanitě, apeloval na klid a jednotu. Naopak Hitler ve svých projevech z druhé poloviny 30. let daleko účinněji nazýval Československo umělým výtvozem či konstrukcí vzešlou s versailleského míru. DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část druhá, Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935-1948)*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1473-1, s. 160-161.

³²² ZEMAN, cit. 319, s. 170.

³²³ NESVADBA, cit. 310, s. 156.

Bez války a bez porážky

Josefova matka prostřednictvím svého vlivu na Beneše prosadí roku 1938 realizaci plánu záhadného pátera Adolfa, který spočívá v osvobození rakouského kancléře Kurta von Schuschnigga a vyvolání následné vzpoury ve Vídni.³²⁴ Tajná služba operaci uskuteční (byť se později ukáže, že událost neproběhla v podobě, v jaké byla prezentována) a dosáhne dokonce obnovení Rakouska jako nezávislého státu, respektive oslabení německých pozic pro následná vyjednávání v Mnichově, kterých se navíc zúčastní i Československo a jeho zástupci Jan Syrový, Rudolf Beran a Konrad Henlein.³²⁵ Výsledná dohoda zaručuje sudetským oblastem autonomii. K republice budou nadále připojeny pouze formálně.

Oporu pro dosažení politických cílů nalezne Československo poněkud překvapivě v Itálii. Nesvadba svůj kontrafakt zakládá na skutečnosti, že Itálie sama si činila nárok na Rakousko a připojení Rakouska k Německu roku 1938 hrozilo politickou roztržkou. Právě v napětí mezi oběma dosavadními partnery nachází Československo příležitost k neočekávanému obratu neblahého vývoje.³²⁶ Z Itálie se stane nový spojenec podporující neutralitu Československa i obnoveného Rakouska.³²⁷

Na počátku je Beneš líčen částečně shodně jako u Drnka. Sobě samému přisuzuje úlohu Masarykova nástupce: „A já jsem jeho dědic, já musím jeho odkaz opatrovat;“ zachovávajícího humanitní ideál svého učitele/otce: „A Češi že mají ideál humanitní.“³²⁸ Vlastní chod dějin ovšem realizují jiní. Postupně se ukazuje, že ve struktuře paralelního světa je funkcí Beneše především dokládat trvalost a správnost ideálů a pravd tvořících základy republiky.³²⁹ Potřeba jeho fyzického a psychického zachování (jež má na starosti Josefův dvojník) je tak důsledkem nezbytné potřeby po zachování smyslu celé země.³³⁰ Tajné služby proto zoufale dbají, aby prezident nadále žil a spolu s ním i republika (ostrov demokracie, hráz proti Německu), kterou zosobňuje: „Být Čech je vlastně náboženství [...]“³³¹ Celá

³²⁴ Kurt von Schuschnigg byl v aktuální historii spojencem Mussoliniho a Rakousko pod jeho vedením podporovalo italské vojenské operace v Habeši (dnešní Etiopii).

³²⁵ Samotný Hitler se jednání, oficiálně pro nemoc, nezúčastnil.

³²⁶ Osvobození Schuschnigga vybraní muži provedli v italských uniformách, aby se právě Italové jevíli jako strůjci celého plánu. Jeho úspěch zachová vyrovnanost sil mezi dosavadními spojenci a přiměje Itálii nadále podporovat československou a rakouskou neutralitu, navzdory tomu, že do této role byla vmanipulována.

³²⁷ „Neutralita Rakouska a Československa měla být zaručena mezinárodní úmluvou, kterou budou mocnosti garantovat, včetně Itálie.“ NESVADBA, cit. 310, s. 82.

³²⁸ Tamtéž, s. 91.

³²⁹ Válka by ohrozila fyzickou existenci Čechů, jejichž posláním, jak Beneš prohlásí, „je jít vzorem“. Tamtéž, s. 92.

³³⁰ Což ostatně platilo pro Beneše jako skutečnou historickou osobnost i v roce 1948: „Komunisté si ho opatrovali ve snaze zachovat v čele státu symbol.“ ZEMAN, cit. 319, s. 381.

³³¹ NESVADBA, cit. 310, s. 92.

konstrukce „šťastnějšího“ Československa má podobu obrácené pyramidy. Jediný člověk, legitimní nástupce, je personifikovaným smyslem a zdrojem soudržnosti celé stavby, která se však v závěru přesto rozpadá.³³²

Za vnější politickou reprezentací se ukrývá skutečná moc řídící směřování celé země. Jsou to zmíněné tajné služby, kdo udává dějiny do pohybu, kdo zajišťuje existenci státu v jeho zdánlivě ideální podobě, a to prostřednictvím eticky pochybných kroků i nepokrytě násilných činů (jednoznačně nepotvrzený, ale více než pravděpodobný atentát na císařskou rodinu Habsburků během její návštěvy v Praze). V kontrastu s mocí a plány tajných služeb ještě patrněji vysvítá, že Edvard Beneš představuje pouze jedno z aktiv, které je dle potřeby využíváno. Dějiny jsou vysokou hrou a idealismus figurkou na jejich poli.

Po odvrácení mnichovské krize se světové dějiny odehrávají oproti dějinám aktuálním jen v mírně pozměněné podobě. Osu Berlín-Rím nahradí osa Berlín-Madrid a druhá světová válka je opět v dohlednu (Beneš se z její představy dokonce raduje). Přetrvávající hrozba války dokládá, že ani kontrafaktuální událost (Německo ztratí klíčového spojence a selžou jeho politické snahy o zajištění východních hranic) není s to jejím uskutečnění zabránit. Kontrafakt mění pouze podmínky, za jakých Evropa k válce dospěje, proces, nikoli podstatu. Její příčiny jsou totiž hlubší a nenapravitelné.

Německo napadne Polsko a uvrhne Evropu do války.³³³ Při stáži v New Yorku si Josef/dvojník (stále se pohybujeme ve světě B) u profesora Wienera vyslechne jeho teorii usouvztažňující individuální psychické problémy se situacemi celých národů. Profesor uvažuje o válce jako o zvláštním ozdravném procesu. Zákony svazují lidskou přirozenost, válka ji naopak uvolňuje.³³⁴ Střídání doby míru a války odpovídá potřebám lidské psychiky, násilí vykupuje mír a mír produkuje násilí.

Stanovisko relativizující možnost konečného dosažení a bezvýhradného uplatnění ideálů humanity je vlastní celému paralelnímu světu *Pekla Beneš* a vstupuje do kontrastu s ideály hájenými a zosobněnými Benešem (a jeho prostřednictvím i Masarykem).³³⁵ Sama

³³² Beneš „se pokládal sám za duchovního syna Osvoboditele, tvůrce republiky a její ideologie“. NESVADBA, cit. 310, s. 194.

³³³ Pro vyvolání konfliktu Německo použije (a v aktuální historii skutečně použilo, viz přepadení vysílače v Gliwici) tutéž kamufláž, kterou v předchozím roce při operaci ve Vídni realizovali také Češi oblečení do italských uniforem.

³³⁴ „Když se dítě přestane posírat a pochávat do plen. Tím vstoupí do společenství kulturních lidí, ne? Pak začnem potlačovat všechna ostatní nutkání.“ NESVADBA, cit. 310, s. 192.

³³⁵ „Masaryk se pro mnohé stal nekritizovatelným, jeho mravní autorita zašifrovaná v heslu ‚Pravda zvítězí!‘ zdůvodňovala opodstatněnost vzniku československého státu a byla chráněna jako ‚kapitál nezbytný pro republiku‘.“ HÁJKOVÁ, Dagmar. Vražda v hotelu Metropol. Mohla Masarykova smrt zamezit rozpadu

titulní postava je toho nejvýraznějším dokladem, jelikož její humanistické politické působení je podmíněno terapeutickým vyměšováním násilných pudů a úzkostí pomocí Indinetu.³³⁶ Dějiny Nesvadba poutá k člověku (a zvláště k jeho duševnímu stavu), zatímco u předchozích děl byly dějiny abstrahovány od člověka a dokonce získaly určitou samostatnost, neodvislost. Beze změny lidské podstaty (změny ovšem nepravděpodobné) nelze změnit ani dějiny, natož dosáhnout jejich konce, utopické dokonalosti.³³⁷

Z rozhovorů o zakladatelské úloze USA při ustanovení Československa jeho umělost ještě více vystupuje do popředí.³³⁸ Vzniklo spíše než z vlastního rozhodnutí zásluhou souhlasu a posvěcení jiných zemí, v mnoha ohledech na základě neúplných či pozměněných informací.³³⁹ Navzdory tomu, že bylo uchráněno před následky světové války, je Československo nadále předmětem zájmu a případných ohrožení z mnoha různých stran: Návrat Habsburků a jejich záhadná smrt při dopravní nehodě, naleziště uranu přitahující západ i východ.³⁴⁰ Subverzivní povaha textu zachází ještě dále. Je vůbec tento středoevropský prostor český, anebo vždy figuroval jako místo soužití a střetávání několika národností, křižovatka plná ruchu a nestálosti: „kdysi tudy táhli arabští obchodníci s jantarem“?³⁴¹

Nyní však, zdá se, je přece jen Československu propůjčena vůdčí role, příležitost vládnout dějinám. Beneš je kandidátem na společného vládcu nové unie ustanovující „neutrální soustátí od Švýcarských Alp až po Karpaty“.³⁴² Československo vzkvétá, kolem Brna vede tříproudová autostráda, od Zlína až po Uherské Hradiště se rozpíná průmyslová zóna. Němcům v autonomních pohraničních oblastech se rovněž daří, zejména díky dolům. Oslabený Sovětský svaz prostřednictvím Sudoplatova dokonce žádá Beneše, „aby pomohl Rusku vrátit se mezi přední státy světa“.³⁴³ V poslední třetině dvacátého století dochází

Rakousko-Uherska? In: *Historie na rozcestí. Jak mohly dopadnout osudové chvíle Československa*. ISBN 978-80-87474-92-1. Brno 2013, s. 25-26.

³³⁶ Nesvadba zřejmě naráží na náznaky duševních slabostí, které se u Beneše zvláště v posledních letech jeho života čím dál patrněji projevovaly, umocněny zhoršením Menièreovy choroby, počínající arteriosklerózou a záchvaty mozkové mrtvice. Zbyněk Zeman ve svém politickém životopisu hovoří o Benešových podrážděných reakcích na určité podněty, jména a témata: „Prezidentovy zdravotní krize patrně úzce souvisely s rostoucím mezinárodním napětím.“ ZEMAN, cit. 319, s. 390.

³³⁷ Hitler umírá na Bundestagu, Američané svrhnu bombu na Hirošimu, Rusové se zajímají o česká naleziště uranu – od druhé světové války se historie posouvá k válce studené.

³³⁸ Ostatně i Hájková ve svém kontrafaktuálním historickém eseji píše o Masarykovi jako o strůjci Československa: „Masaryk je vnímán jako konstruktér samostatného československého státu.“ HÁJKOVÁ, cit. 335, s. 26.

³³⁹ Odráží se tu dnes už vcelku akceptovaná skutečnost, že československý stát byl „plodem poválečného versailleského systému, na jehož zachování životně závisel“. ZEMAN, cit. 319, s. 177.

³⁴⁰ V zatáčce pod Bulovkou zahynou všichni tři mužští dědicové Habsburků.

³⁴¹ NESVADBA, cit. 310, s. 132.

³⁴² Tamtéž, s. 158.

³⁴³ Tamtéž, s. 203.

k ekonomickému úpadku Československa. Beneš v čele státu zvýrazňuje jeho neutěšený stav a rozpory mezi ideálem a skutečností jsou čím dál otevřeněji reflektovány samotným doktorem/dvojníkem: „Měl by odejít s celým dvacátým stoletím. Patří do něj. Odejít s celým tím krámem politiků a obchodníků s iluzemi, kteří po nás chtějí jen krev.“³⁴⁴ Situace se vyhrotí, když po experimentálním uvedení trojrozměrné verze Indinetu do provozu Beneš zmizí.³⁴⁵ Ve skutečnosti byl ale přenesen do reality porevolučního Československa, fikční verze aktuální historie, kde se zotavoval z událostí posledních let.

Ukazuje se tedy, že Indinet, jehož fungování je založeno na vlastnostech uranu, ve své trojrozměrné podobě dokáže vytvářet průchod mezi realitami. Nebo snad dokonce přístroj sám nepostihnutelnými kvantovými jevy zakládá realitu novou, existující nadále nezávisle? Může být svět A pouhým zhmotněním Benešových představ, jak naznačuje tvůrce zařízení přezdívaný Hodinář?³⁴⁶ Nebo je svět B zhmotněním představ stárnoucího psychiatra Josefa? Ve čtvrté knize se tak či onak vracíme do světa A, výchozí reality blízké aktuálním dějinám, pro kterou platí následující: „Být za vodou se stalo heslo dne. Znamenalo to: Mě už ohrozit nemůžou. Už jsem si nakradl.“³⁴⁷

V rozhovorech, které vede Josef s Benešem či vlastním dvojníkem (případně Františkem Moravcem a profesorem Wienerem), vystupuje demytizační síla Nesvadbova textu ještě více do popředí. Relativizováno je národní obrození, úloha českých legionářů v bitvě u Zborova i vznik samostatného Československa.³⁴⁸ Za veškerými tradovanými představami o zakladatelských aktech historie (přesně takových, o které Drnek opírá adekvátnost svých kontrafaktuálních konstrukcí, jejichž prostřednictvím kritizuje současnost) jsou nalézány dějiny prosté vši slávy a úctyhodnosti, což dokládají i slova Beneše/pacienta ústavu: „Tento stát vznikl ze lži [...]“; „Z několika lží.“³⁴⁹

Kontrafakt jako terapie

Postava psychiatra Josefa nepokrytě odkazuje ke svému nefikčnímu ekvivalentu, Josefu Nesvadbovi. Jménem, věkem, svou specializací i různými dílčími prvky, například

³⁴⁴ NESVADBA, cit. 310, s. 209.

³⁴⁵ Před zmizením prožívá Beneš fantazii o demonstraci v Bratislavě. Dle komentáře doktorovy matky: „Trpěl stále tím strachem už z dob Mnichova: že se jeho stát, naše Československo, nakonec přece rozpadne.“ NESVADBA, cit. 310, s. 214.

³⁴⁶ Hodinář: „Beneš vstoupil do trojrozměrného světa svých fantazií.“ Tamtéž, s. 211.

³⁴⁷ Tamtéž, s. 224.

³⁴⁸ „První Československé republice se běžně říká Masarykova. Hovorový obraz ‚za Masaryka‘ znamenal pro českou společnost symbolickou zkratku ‚zlaté doby‘, prezentované jako odčinění třisetletého utrpení v habsburské monarchii a výsledek boje za samostatnost.“ HÁJKOVÁ, cit. 335, s. 25.

³⁴⁹ NESVADBA, cit. 310, s. 255-256.

tématem dvojnicí, charakteristickým pro Nesvadbovo literární dílo.³⁵⁰ Text má výrazně bilanční povahu, ostatně v jeho středu se nenachází Beneš, ale stárnoucí muž, který nejenže se vyrovnává se ztrátou své sexuální potence, zdrojem dřívější pýchy, ale i se ztrátou mentálních dovedností, časoprostorové orientace a paměti.³⁵¹ Je mu dáno pohybovat se ve světě nepodobném světu, ze kterého vzešel – světu první republiky, představ a snů s ní spojených (které do značné míry spojuje rodný dům, právě bouraný pro nového majitele pozemku).³⁵² Ze současnosti vyznačující se pronikáním angličtiny do mluveného i psaného projevu, privatizací a praktickým každodenním podnikatelským duchem doby se Josef obrací k minulosti reprezentované matkou/Benešem, nejednoznačnými autoritami s absolutním vlivem. Příhodně tuto skutečnost shrnují slova Josefovy partnerky Edity: „Zemřela ti matka, to se stalo. Rozpadl se tvůj stát, to se taky stalo. Skoro současně. Sám víš, že radíme lidem odžít smutek.“³⁵³

Cesta alternativní historií je současně procesem anamnéze, rozpomínáním se/uvědomováním si skutečné povahy historických dějů. Kontrafaktuální historiografie pouze zveličuje historii aktuální, převrací ji, abychom lépe viděli, co na první pohled vidět není. Josef náležející do jiného světa (jako myšlenkového konstrukt) se s tímto světem prostřednictvím transferu svého vědomí do paralelní reality vypořádává a současně loučí. Smrt matky proces vyvolá a vlastní smrt (každodenní hrozba) ohraničuje jeho konec. Očista je namáhavá, jako je namáhavé vystavovat se účinkům Indinetu, ovšem dokonale úlevná, byť nevede ke štěstí. Středobod léčby představuje rozporuplná osobnost Edvarda Beneše, o které vcelku výstižně hovoří Pavel Kosatík ve své glose k *Peklu Beneš*: „Průměrný člověk v sobě asi jen těžko může nalézt ‚masarykovské‘ rysy. U Beneše je to však jinak – tam cítíme, že nás s ním mnohé spojuje.“³⁵⁴

Benešův odkaz, kdy na jedné straně nacházíme málo vznešená nutkání myslí a nelichotivé povahové rysy, na straně druhé oddanou službu „zdeděnému“ ideálu, prostupuje

³⁵⁰ „Dvojníci patřili k mým oblíbeným tématům,“ prohlásí Josef. NESVADBA, cit. 310, s. 221.

³⁵¹ Otevřené ztvárnění sexuality, příznačné pro Nesvadbovo dílo, se tu pojí s naturalisticky pojatým tématem stárnutí.

³⁵² „Ale já nenávidím mobily, stejně jako počítače a elektrické psací stroje. Jsem člověk minulosti a mládež s mobilem u ucha mně na ulici připadá jako zjevení z apokalypsy.“ NESVADBA, cit. 310, s. 278.

³⁵³ Tamtéž, s. 251.

³⁵⁴ A pokračuje: „Zatímco k Masarykovi cítíme trochu chladnou úctu, rovnající se často lhostejnosti, Benešův politický styl prostoupil český veřejný život do té míry, až lze říci, že dodnes v mnohém naším stylem zůstává.“ KOSATÍK, Pavel. *Peklo Beneš*, peklo Masaryk. O nemocném státu a nemocných dějinách, jak se odvíjejí z osudu jednotlivce. *Aluze*. 2003, roč. 7, č. 3, s. 190-193. ISSN 1212-5547, s. 190.

celým textem a oběma světy, jež konstituuje.³⁵⁵ Samotná bipolarnost světa A a „úspěšnějšího“ světa B zrcadlí (v naší společnosti stále debatovaný) rozpor mezi stavem současným a stavem možným, avšak neuskutečněným, respektive promarněným. Léčebný účinek spočívá v obnažení skutečnosti, že utopické představy nejsou dědictvím přirozeného řádu, ale byly produkovány konkrétní lidskou myslí a prosazovány pochybnými metodami politické machinace. Právě z tohoto důvodu by jakýkoli alternativní vývoj skončil krachem. Sám údajný Beneš ve čtvrté části hovoří o své touze zemřít, čemuž je bráněno, neboť je příliš důležitý. Přeneseně je mu bráněno být ponechán historii, zapomenut, protože jako bleskosvod spojuje v sobě vše, co je českému národu vlastní, jeho schopnost přežít stejně jako jeho ochotu se přizpůsobit: „Byl to malý člověk vzrůstem a velký významem, ztělesnění českého národa a jeho osudu. Vyhýbal se konfliktům a šel z jednoho do druhého.“³⁵⁶

Společně s fikční postavou Josefem a biografickým autorem Josefem Nesvadbou dospějeme od falše utopie poznáním k pravdě smrti.³⁵⁷ V závěru se totiž i Josef ocitá na lůžku oddělení pro dlouhodobě nemocné, po boku údajného Beneše. Předchozí události se ukazují být pravděpodobně fantaziemi (text si ovšem zachovává určitou nejednoznačnost), „odžíváním“ dvojí ztráty formou snění bez Indinetu.³⁵⁸ Benešova terapie ve světě B by tak analogicky zrcadlila Josefovo vlastní podvědomí usilující o vyrovnání se s neblahými událostmi.

Ovšem románový text není terapií pouze svému autorovi, neboť je stejně tak terapií pro všechny recipienty. Nerozprostírá před námi zář promarněného zlatého věku, nedojímá ztracenou čistotou a duchovními hodnotami, nestýská si nad (nábožensky, sociálně, politicky) roztržštěným světem a neutíká se k tvorbě alternativního světa vyšší ucelenosti a jednoty. *Peklo Beneš* naplňuje svou terapeutickou úlohu v tom, že to všechno odpírá. Nenechává snít

³⁵⁵ V obou světech je Beneš zásadním ukazatelem stavu republiky. I pro tuto jeho fikční situovanost nalezneme dostatek podkladů v historii aktuální. Neexistence nástupce vedla k tomu, že Beneš odrážel jak frustrace, tak naděje obyvatel. Mnichov byl sice spojen s rozpadem Benešovy politické koncepce, přesto mnohé útoky proti jeho osobě „nakonec pomohly vytvořit kolem něj legendu. Z Beneše, hlavy státu, jež přijala mnichovský diktát, se stal v podvědomí Čechů hlavní odpůrce Mnichova i symbol československé demokracie a nezmrzačeného státu“. ZEMAN, cit. 319, s. 201.

³⁵⁶ NESVADBA, cit. 310, s. 275.

³⁵⁷ Podobným, avšak opačným procesem očisty po válce usiloval projít i Edvard Beneš, když se prostřednictvím Zprávy národu z bouřlivých dob a jiných projevů snažil přesvědčit veřejnost o adekvátnosti svého jednání v krizové době roku 1938, jak o tom v předmluvě kritického vydání Pamětí píše i Milan Hauner: „„Odčinění Mnichova“ mělo u Beneše téměř profylaktickou funkci: chtěl očistit sebe sama, a tudíž i ‚Československo‘, se kterým se identifikoval, z podezření, že to byl on, kdo zapříčinil zánik demokratického státu, jehož byl živoucím symbolem.“ BENEŠ, Edvard. *Edvard Beneš. Paměti 1938-45. Kritické vydání a rekonstrukce Benešových Pamětí 1938-45.* Milan Hauner [ed.]. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1529-7, s. 23.

³⁵⁸ Nebo se tu fikční Nesvadbův ekvivalent stává obětí vlastní fabulace, zakouší na sobě účinky spletitého vyprávění, v němž se mísí motivy a témata vlastní tvorbě nefikčního spisovatele Josefa Nesvadby?

nad ideály první republiky, nad nevyužitou šancí „svaté války“ s nacisty, ani nad jinými křivdami dějin. Léčí (nebo chce léčit) právě tím, že ukazuje, nakolik mylné jsou mnohé představy a domněnky. Osvobozuje od závazku k dějinám a jejich diktátu demytizací tradovaných příběhů (Zborov³⁵⁹), akcentací citlivých témat (Benešova sexualita) či groteskních okolností³⁶⁰ (proto také události z alternativní historie často otevřeně odkazují k událostem v historii aktuální).

Proti terapii pláče staví *Peklo Beneš* terapii výsměchu.³⁶¹ Užívá kontrafaktu k manifestaci poznání, že dějiny nelze zachránit, nelze jim vtisknout smyšlený řád, ani je zastavit v domněle ideálním bodě. Právě tak doufá osvobodit historické vědomí, sejmout břímě nedostatečnosti vůči předchozím věkům a závazku se jim vyrovnat nebo je následovat. Na pomezí výpovědi, zpovědi a arteterapeutické léčby představuje proto Nesvadbův text v české literatuře patrně nejradikálnější uchopení prostředků, které kontrafaktuální historická fikce nabízí.

³⁵⁹ „Nechtěl jsem jí kazit radost a vysvětlovat, že jméno té bitvy proslavila spíše prvorepubliková mytologie a že šlo vlastně jen o začátek nepovedené ofenzivy.“ NESVADBA, cit. 310, s. 255.

³⁶⁰ „Vzpomínal jsem na německé články o tom, že české obrození bylo vlastně biologické, že Češi ovládli prostor Svatováclavské koruny především zvýšenou porodností.“ NESVADBA, cit. 310, s. 257.

³⁶¹ Román lze proto vnímat jako pomyslné vyslyšení požadavku Haydena Whitea, byť literární, aby se historiografie „podílela na osvobození přítomnosti z břemene historie“. WHITE, cit. 8, s. 55.

Kontrafaktuální fikční světy ve fantasy literatuře

ROMÁN V ŘÁDU HRY

Druhá kapitola pojednávala o románech *Spěšný vlak Ch.24.12.* a *Peklo Beneš*. Současně byla koncipována jako protiklad k románům analyzovaným v kapitole první (*Žáby v mlíku* a *Druhý dech habsburské monarchie*). Byť se romány začleněné do první a druhé kapitoly obsahově i formálně zásadně (a je nutné podotknout, že i kvalitativně) odlišují, všem těmto literárním dílům je vlastní snaha sdělit určitý postoj k historii. Ať už jsou to fikční entity, vypravěč, anebo implikovaný autor, každé této kategorii je vlastní větší či menší míra uvažování nad historickým vývojem (od desetiletí po tisíciletí), příčinami a důsledky událostí a v neposlední řadě i nad alternativními světy odlišného historického vývoje.

Kontrafaktuální Rubikova kostka

Nyní v rámci třetí kapitoly přistoupíme k textům, které se od první odlišují právě absencí podobné výkladové či úvahové roviny. Cílem kapitoly bude přesvědčivě doložit, jak se výstavbou fikčních světů tato díla odlišují od předchozích a jaké místo v nich historie a její alternativní podoba zaujímají. Primárním materiálem, ze kterého vyjdeme, bude šestidílná série *Valhala* spisovatele Františka Novotného.³⁶² Právě její příslušnost k žánru fantasy zakládá specifický přístup ke konstruování fikčního světa. Série vycházela od počátku devadesátých let, kdy byly vydány první dva díly,³⁶³ až do roku 2007, kdy vyšla část závěrečná (stejně jako prostřední část už rozdělená do dvou svazků). Pohybovat se proto budeme na ploše čítající okolo dvou a půl tisíce stran.³⁶⁴ Závěry předchozích kapitol poslouží jako prostředek pro srovnání a ozřejvení odlišností tohoto typu kontrafaktuální historické fikce.

³⁶² Příležitostně přihlédneme také k novele Miroslava Žambocha *Meč a tomahawk* z fantasy série *JFK* (Praha 2006).

³⁶³ První dvě knihy vyšly poprvé v rámci jediného svazku. Novotný je roku 1994 publikoval pod pseudonymem Frank N. Skipper. Jednalo se o součást v devadesátých letech hojně využívané prodejní strategie, která předpokládala, že zahraniční autor vzbudí větší zájem čtenářů.

³⁶⁴ Podobnou šíří vypravěčského záběru se vyznačuje fantasy tetralogie Harryho Normana Turtledova *Světová válka* (vyšla v devadesátých letech, u nás v roce 2000). Zde je Země v průběhu druhé světové války napadena mimozemskou civilizací, což nutí zneprátené strany se sjednotit ve společném boji o zachování lidské kultury.

Konkrétně se jedná o následující texty:

Dlouhý den Valhaly: Meče a prsten (1994);

Dlouhý den Valhaly: Vetřelci (1994);

Další den Valhaly: Dopolodne (2002);

Další den Valhaly: Odpoledne (2003);

Konečný den Valhaly: Chlapec s mečem (2007);

*Konečný den Valhaly: Mezi světy (2007).*³⁶⁵

Časoprostorové vymezení herního pole

Jelikož se zaobíráme materiálem tak rozsáhlým, budou nezbytná zjednodušení při sledování dějových linií a zejména omezení u popisu fikčního světa, či přesněji, při popisu fikčních světů, které série konstituuje. Hlavní teze, která bude následně rozvedena, je založena na předpokladu, že na rozdíl od výše zmíněných textů, které usilovaly svorně o přesah k aktuální historii, série *Valhala* předkládá do sebe zacyklený svět, který odkazuje především k sobě samému. Zakládá vlastní pravidla, fyzikální zákony, mechanismy fungování unikátních relikvií, mezisvětovou identitu a mocenské vztahy, nijak neodvislé od známé historie. Historická fakta, reálie i kontroverzní a spekulativní teorie jsou zbaveny historického smyslu a užity nově, docela uzpůsobeny vyprávěnému příběhu.

Jestliže jsme dosud sledovali pronikání historie do fikce, zde se odvíjí proces opačný, historie je zcela podřizována fikci, konkrétně fikci fantastické. S tím souvisí další teze, že čím více je kontrafaktuální fikce prostoupena fantastikou, tím nezřetelnější se stává postoj k historii a tím méně prostoru se reflexi historie dostává. Na druhou stranu je naopak o to více v metarovině tematizována samotná kontrafaktuální fikce a existence alternativních světů. V tomto ohledu pozorujeme u analyzovaných textů vývoj od realistických, fyzikálně možných světů přes světy s fantastickými prvky až po světy zcela fantastické, fyzikálně nemožné. Souběžně s tímto posunem můžeme pozorovat proměnu v dominantních konstituentech fikčních světů. V prvním případě dominuje historie, ve druhém dystopické modely možné historie (přání a tužeb, okultních společenství, magie), v posledním případě je fantastika lidskou kulturou a historií inspirována, ale v jednotlivých detailech jí neodpovídá a je s historií úžeji nespojitelná.

Pokud je tedy vztah k historii oslaben, co určuje časoprostorové souřadnice románu a směřování jeho děje? Odpověď nalzáme v aplikaci herních principů a právě skrze prizma

³⁶⁵ V roce 2014 vydalo nakladatelství Argo (v limitované edici) pod názvem *Valhala* celou sérii v jediném svazku.

hry budeme také na románovou sérii nadále pohlížet. V nejobecnější rovině je *Valhala* vymezena jednoduchým dějovým rámcem. Fikční ekvivalent aktuálního světa je vlivem magie pozměněn a v pozměněném stavu udržován zlovolnými entitami. Hrdinové série mají za úkol změnu eliminovat se zpětnou platností a navrátit tak pozměněný svět do původní podoby předcházející změně. Z jednoduchého pojmenování základní situace zřetelně vyvstává herní povaha fikčního světa. Máme zde startovní pole, které časově odpovídá změně fyzikální povahy fikčního ekvivalentu aktuálního světa (invazi fantastiky do historie), a pole cílové, které znamená návrat původní fyzikální povahy světa i původní historie (eliminaci této invaze).³⁶⁶

Pro plynulost analýzy je nezbytné rozlišovat svět hlavní (fikční ekvivalent aktuálního světa, dále jako HS), světy alternativní (alternativní verze hlavního světa, dále jako AS + rozlišující číslo) a světy jiného řádu (nadpřirozené světy severských mýtů, dále jako mytologické světy MS). Mezi světy z hlediska jejich ontologické svébytnosti panují hierarchické vztahy: AS jsou důsledkem výběru z aktuální historické encyklopedie a nemají stejnou míru úplnosti/reálnosti jako HS, vůči němuž jsou ve více či méně závislém postavení.

Startovní pole odpovídá bifurkačnímu bodu, zlomové události, která je počátkem nové historie. 22. listopadu 1942 vstoupí na Zemi magickou branou ze zászvěti nadpřirozené nacistické vojsko. Otevření brány mezi světy způsobí změnu HS v AS 1. Zatímco podobu HS určovaly známé fyzikální zákony, respektive věda, alternativnímu světu AS 1 dominuje magie. Nacisté, kteří vstoupí na zemi, pocházejí z HS, kde padli ve druhé světové válce. Okamžikem návratu do minulosti HS změni na AS 1. Bezprostředně zasáhnou do probíhající druhé světové války a téměř okamžitě porazí nepřátele Německa a jeho spojenců. Následně se nemrtví vojáci a nacističtí vůdci ujmou vlády nad převážnou částí obývaného světa. Okamžik příchodu nadpřirozené armády se překrývá s plánovanou ofenzívou spojenců. Zásah do historie ofenzívu znemožní a vytvoří podmínky pro konečné vítězství totalitních režimů (k vítězům ve válce patří také Japonsko).

Jelikož je HS transformován do své alternativní podoby, která je totožná s obecnými zákonitostmi MS, měni se také povaha času. Lineární šipka času vlastní HS je nahrazena cyklickou časovou smyčkou. Cílovému poli odpovídá rok 1991, kdy se AS 1 restartuje do své výchozí podoby, skokem se vrátí na pole startovní a celý dějinný úsek se opakuje. Herní plocha tedy zaujímá několik světů, z časového hlediska je však vymezena léty 1942 a 1991,

³⁶⁶ Proto také třetí a čtvrtá kniha popisují totéž časové období jako kniha pátá a šestá. Liší se pouze perspektivy postav, které nám události zprostředkovávají. Pátý a šestý díl zároveň zaplňuje bílá místa předchozích dílů série.

startovní a cílovou pozicí. Lidské i nadpřirozené entity a společenství, která reprezentují, se na této ploše pohybují a střetávají.³⁶⁷ Rozdělit je přitom můžeme do tří kategorií vydělených na základě vztahu těchto entit k AS 1. Entity kategorie A iniciovaly vznik AS 1 a usilují všemi prostředky o jeho zachování, tedy o opakování padesátiletých cyklů. Entity kategorie B usilují o eliminování AS 1 a návrat HS. Početně nejmenší skupinu tvoří kategorie C, entity sledující vlastní zájmy a z hlediska těchto zájmů spolupracující příležitostně s kategoriemi A i B.

Hráči a jejich základny – geopolitické uspořádání herního pole

Výše byly vyčleněny tři kategorie lidí a jiných bytostí vstupujících na vymezenou herní plochu. Nyní si je konkrétně identifikujeme a představíme si jejich základny. Základnami rozumíme místa reprezentující a koncentrující moc jednotlivých entit, která jsou výchozím bodem pro realizaci všech následujících akcí. Poté si zmapujeme geopolitické rozložení světa s důrazem na míru kontroly dominantních entit nad jinými než primárními územími.

Nejmocnější bytostí je bezpochyby Reginleif, poslední dcera Ódina (Ódin v románech vystupuje zejména pod jménem Grímni). Právě ona za pomoci magie nacistům umožní návrat na Zemi. Reginleif s pomocí magických úkonů ovládat plynutí času a vytvořit smyčku opakujícího se historického údobí. Jedině ona zná všechny operace, které způsobily proměnu HS v AS 1, a její akce jsou zaměřeny na zachování nové reality. Dohlíží na realizaci plánu (v sérii označovaného často jako scénář) manipulujícího s protichůdnými stranami, aby svými akcemi nedosáhly eliminace AS 1, ale jeho restartování.

Reginleif si za své sídlo vyvolí bývalý Stalingrad, nynější Asgard, kde pro ni byl vystavěn chrám vytvořený z ostatků pozemských i mimozemských bytostí. V tomto chrámu přijímá lidské oběti a ceremonie nacistického režimu. Její moc však zasahuje, byť s jistými omezeními, do všech částí AS 1 i AS dalších, stejně jako do MS.³⁶⁸

Nemrtví nacisté, navrátilci z budoucnosti, se spojí s nacisty pozemskými a založí dva státní útvary, Westmarku a Ostmarku. Westmarce vládne Heinrich Himmler, Ostmarce Reinhard Heydrich. Na územích pod svou nadvládou představují absolutní moc. Himmler své

³⁶⁷ Podobně i *Meč a tomahawk* vychází z představy multidimenzionálního vesmíru. Protagonista příběhu má za úkol zabránit intervenci cizí moci do historického vývoje ve světě, který je téměř neodlišitelný do desátého století naší vlastní historie: „Podle všeho, co víme, je to realita, kde se určujícím pro další vývoj civilizace má stát setkání původních obyvatel amerického kontinentu a plavců ze severní Evropy – Vikingů.“ ŽAMBOCH, Miroslav. *Meč a tomahawk*. Praha: Triton, 2006. Agent John Francis Kovář, sv. 3. ISBN 80-7254-747-X, s. 15.

³⁶⁸ Ovlivňuje také sexuální život pozemšťanů. Vyjma kontinentu Mu, o němž bude níže pojednáno, si přisvojila sexuální rozkoš všech obyvatel Země.

postavení opírá o armádu (Wehrmacht), Heydrich o takzvané whtulmany.³⁶⁹ Westmarka odpovídá svým umístěním západní a střední Evropě. Sousedí s Ostmarkou, která zahrnuje prostor východní Evropy a Ruska, respektive bývalého Sovětského svazu.³⁷⁰ Nacistická říše sousedí s japonským impériem kontrolujícím Čínu a Indii.³⁷¹

Mezi oběma vládci panují rozpory, vystupují však jednotně ve snaze zachovat novou realitu. Svorně ukrývají pravou povahu dějinného zlomu před nezasvěcenými obyvateli. Ačkoli se vrátili ze zásvětí, označili sami sebe za vyšší bytosti předpokládané nacistickou vědou, které se přicházejí ujmout vlády nad světem (v minulosti mu již vládly). Aby proběhl přechod pod novou vládnoucí moc co nejpoklidněji, vzali na sebe tito nadlidé, označující sami sebe jako Ůmové, lidskou podobu. Himmler s Heydrichem pak zvláště podobu nacistických vůdců, což mělo převzetí moci usnadnit a symbolicky legitimizovat. Himmler se navíc prohlásil nejprve za reinkarnaci středověkého krále Jindřicha I. Ptáčníka, posléze také za reinkarnaci českého krále a císaře Karla IV. Oba vládci jsou spojeni s postavou Reginleif. Heydrich pro ni vystavěl chrám a založil kult k jejímu uctívání, Himmler pojal Reginleif za císařovnu.³⁷²

Nacisté dále kontrolují celé území Afriky, která je v AS 1 proměněna v zásobnici lidské potravy pro bytosti z MS. K těm patří především draci, jinak označovaní jako pánové času. Druhé pojmenování poukazuje na skutečnost, že drakové dokáží procházet mezi světy a cestovat v čase. Stejnými schopnostmi disponuje také výše zmíněná Reginleif a bohové, kteří v knize vystupují (Grímni, Loki, Súrt).³⁷³

Jižní Americe je ponechána relativní samostatnost, avšak k moci se dostaly pravicově orientované režimy.³⁷⁴ Loutkové státy jsou politicky podřízeny centrální moci Ůmů. Severní Amerika byla částečně zničena, zbylé území kontroluje Japonsko a Německo. Při „noci odvety“, jak je okamžik změny HS v AS 1 pojmenován, došlo ke kataklyzmatické události. Společně s armádou whtulmanů vstoupil z MS do AS 1 rovněž měsíc Tjazi, který se stal novou oběžnicí planety Země. Jeho gravitační působení a slapové síly vyvolaly na Zemi obří zemětřesení, bouře a tsunami. Důsledkem přírodních katastrof došlo ke zničení celého

³⁶⁹ Nemrtví vojáci vylepšení prostřednictvím magické látky zvané whtul, která dokáže nahradit organickou hmotu, je však nesrovnatelně odolnější.

³⁷⁰ S nacistickým zlem se pojí umělé hmoty: „Němci se přímo zhlédli v umělých hmotách a svět, jež si přivlastnili, jimi byl přímo zaplaven.“ NOVOTNÝ, František. *Další den Valhaly. Odpoledne*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-322-9, s. 75.

³⁷¹ Hraniční prostor, který je zdrojem opakovaných vojenských střetů, vytváří Pákistán.

³⁷² V podobě císařovny vystupuje černá valkyrja jako krásná žena, nikoli jako monstrum dravčího vzezření.

³⁷³ Reginleif schopnost cestovat prostorem a časem získá po požití dračího srdce.

³⁷⁴ Roku 1947 přistoupily země Jižní Ameriky na Norimberské rasové zákony.

západního pobřeží USA, zanikla Velké Británie, Nizozemí a nemalá část Francie. Sekundárním, avšak dlouhodobějším vlivem nové oběžnice je změna zemských pólů a podnebních pásem. Antarktické ledy začnou roztávat a země dosud ukrytá pod nimi vytvoří zcela nový obyvatelný kontinent.

Právě na Antarktidu se uchýlí část amerického pacifického loďstva, která přečká následky kataklyzmatičké události i následné pronásledování nepřáteli. Antarktida, později pojmenovaná jako Malá Amerika (49. stát USA), je základnou pro akce usilující o změnu AS 1 zpět v HS. Tyto snahy se koncentrují zejména okolo spolku Sanhedrin,³⁷⁵ složeného ze sedmi významných vědců a několika příslušníků amerického námořnictva.³⁷⁶ Češi jsou vysídleni do oblasti Patagonie, a to s pomocí prostředků a konexí Jana Antonína Bati. Někteří z Čechů, kupříkladu Václav Havel nebo Ludvík Souček, se zařadí mezi spojence Američanů. Uvnitř samotné Westmarky, v sídelním císařském městě Praze, působí skupina vědců soustředěných do tajného spolku Licht, kteří usilují pomoci Američanům v realizaci jejich plánu.

Klíčovou postavou kategorie B je Dveřník Franz von Karst. Muž, který jako jediný může změnit AS 1 v HS. Aktivita ostatních členů kategorie B se zaměří zejména na vytvoření příhodných podmínek pro to, aby Franz von Karst mohl výše popsanou změnu uskutečnit. Jestliže tedy pro kategorii A představuje sjednocovací prvek Reginleif, tvůrce hry a garant jejího nekonečného opakování, je Franz von Karst centrální entitou kategorie B, hráčem hry a jedinou entitou nadanou schopností hru ukončit a zrušit. Jak si totiž dále ukážeme, podstatou příběhu je proces Karstova prozření, že jediným způsobem, jak cyklus her ukončit, je zachovat se v rozporu s herními pravidly. Učinit vykročení z řady stavů, které představují linii posunu ve hře vždy od startu k restartu.

Fikční entity kategorie C zastupuje Japonsko a dále několik vybraných jedinců. Japonsko pomáhá Američanům, neboť představují protiváhu proti rozpínavosti Němců. Proto Malou Ameriku zásobují pohonnými hmotami, technologiemi i potravinami. Sledují však zejména vlastní zájmy, zachování dosavadních hranic svého vlivu (Velkou sféru společného blahobytu) a zvláště naprostou kontrolu nad pacifickým oceánem.

³⁷⁵ Pojem se váže k dějinám Izraele a označuje shromáždění soudců, které mělo dvojí podobu: Malý Sanhedrin měl dvacet tři členů a disponoval pravomocí odsuzovat k hrdelním trestům. Velký Sanhedrin sestával ze sedmdesáti jedna členů a vedle soudní funkce plnil rovněž funkci zákonodárnou. Traktát Sanhedrin je rovněž součástí Talmudu. Sanhedrin. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. Last modified on 13. 11. 2014 [cit. 2014-11-28]. Dostupné z: <http://en.wikipedia.org/wiki/Sanhedrin>.

³⁷⁶ Jedná se zvláště o poručíka Crommelina nebo George Bushe, fikční ekvivalent prezidenta USA z let 1989-1993.

Nejvyšší mocí v kategorii C disponuje Súrť, bůh z MS Múspellu a úhlavní protivník Grímnio.³⁷⁷ Súrť vystupuje v podobě vysokého štíhlého muže přísných rysů. Jeho rozpoznávacím emblémem je zohavené torzo lidského těla na kříži, který nosívá na prsou. Pronikl z MS do AS 1, je však schopen přecházet i do jiných alternativních světů. Hraje vlastní hru, založenou na manipulaci jak s kategorií A, tak s kategorií B. Každý z obou stavů, jež nastanou, ať už další cyklus nebo návrat HS, je pro něj totiž vyhovující.

K postavám spolupracujícím dle okolností s tou či onou stranou náleží král trpaslíků Dvalin, zcela oddaný vlastní žádostivé touze po vzácných klenotech, a božští synové Thóra Magni a Móri, kteří se zpočátku podřizují Reginleif, později však usilují o návrat do Valhaly, aby ji ovládli. Do kategorie C spadají více či méně i takové osoby, které se pohybují skrze světy mimo dosah moci Reginleif (kupříkladu záhadný Athanasius Pernath, jehož si Novotný vypůjčil z románu Gustava Meyrinka *Golem*) nebo tyto jiné světy obývají.

Zrekapitulujeme-li předchozí, kategorii A zastupuje Reginleif, která je tvůrcem hry a jejího prostorového vymezení. Řídí rovněž jednání dalších entit kategorie A a používá je jako prostředky ke korekci herního pohybu ostatních v souladu se scénářem. Kategorie B představuje hráče pohybující se po herním poli. Primárním hráčem je Franz von Karst, ostatní postavy téže kategorie představují pomocné síly, s jejichž přispěním se Karst pohybuje herním polem kupředu k nepravému cíli.

Kategorie C zahrnuje postavy, které lze považovat za proměnné, elementy ovlivňující pohyb herní plochou. V opakujících se cyklech vytvářejí mírné odchylky a dovolují Karstovi zaujmout odlišnou perspektivu oproti předchozím opakováním.

Kontrafaktuální mytologie

Ačkoli jsme vymezili herní pole léty 1942-1991, začíná se děj románové série rokem 1917. Protagonistou prvních dvou dílů je bojový pilot z první světové války Arnim von Gallwitz. Při rutinní hlídce se dostane do střetu s několika nepřátelskými letouny. Přestože několik nepřátel sestřelil, byl nakonec poražen. V okamžiku smrti se mu zjevila dívka, která usedla na křídlo dvojplošníku a přesunula Gallwitze z HS do MS severských bájí, konkrétně do Niflheimu, o kterém hovoří jako o „společné pravlasti“.³⁷⁸

³⁷⁷ On sám byl původním autorem plánu na otevření brány pro návrat nacistů na Zemi, Reginleif jej však podvedla a sama se stala držitelkou smlouvy.

³⁷⁸ NOVOTNÝ, František. *Dlouhý den Valhaly. Meče a prsten*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-967-2, s. 32.

Pilot ze Země se společně s ostatními mrtvými z předchozího konfliktu ocitá ve Valhale, tedy v jedné z částí prapůvodního světa, který byl v důsledku Ragnaröku roztržštěn a vesmírnou expanzí rozmetán.³⁷⁹ Od okamžiku jeho zániku se od sebe Země a zbylé součásti vzdálily nejen v prostoru, ale i v čase. Průchod mezi HS a MS byl uzavřen a nadále již germánští bojovníci nemohli přecházet po své smrti do MS, aby se stali bojovníky Ódinovými: „[...] v těch pradávných dobách, kdy i čas plynul jinak, ležela *Valhala* s Niflheimem na Zemi. Všechny světy vlastně ležely jeden vedle druhého, ve společné Pravlasti, jako jeskyně v jednom skalním masivu, a dalo se volně přecházet z jednoho do druhého.“³⁸⁰ Nyní je však průchod znovu otevřen, jelikož se Ódinovi podařilo zmocnit Sigurdova prstenu, který dovoluje mezi světy cestovat.³⁸¹ Ragnarök v románu neznamenal zánik veškerého bytí ani úplné zničení panteonu severských božstev. Naživu zůstal jak Ódin, tak Loki a pán ohnivého Múspellu Surt. Trojice je často označována jako Stejně Vysocí. První a posledně jmenovaný spolu vedou dlouholetý válečný spor. Právě z tohoto důvodu Ódin obnoví cesty na Zemi, odkud jeho valkyrje přinášejí vojáky z první světové války (přenést lze do zasněžení pouze bojovníky s germánskou krví).

Románový text tedy předkládá nejen kontrafaktuální historiografii, ale dokonce kontrafaktuální mytologii. Mytický svět nezanikl, jeho fikční historie se vyvíjí dál. Pokud eddické texty popisovaly historii dosavadní, vznikly texty další, popisující historii novou.³⁸² K tomu se vztahuje Pokračování Vědmíny písně, která je symbolickým vyjádřením nezměnitelného, ohlašuje čas zániku a přerodu.³⁸³ Pokračování Vědmíny Písně prorokuje zánik Valhaly a nastolení tisícileté říše vlády Pána času nad lidským světem.

MS funguje jako brána, respektive soustava bran, vedoucích na Zemi v kterémkoli jejím časovém okamžiku: „Z tohoto hlediska je Valhala dokonalá, rozvíjel předchozí úvahu, zde vlastně ani žádný zítřek není. Jak to řekl Bombur? Každé ráno vše začíná znovu, benzínové nádrže jsou plné. A nábojové zásobníky taky. A to se, do jisté míry, týká i jich samých. I když čas pokračuje po přímce, jeho existence se bude odehrávat v kruhu jediného dne, bude neustále dnes, stále dokola se bude točit boj, pitka, boj, pitka, boj...“³⁸⁴ S časem

³⁷⁹ Výsledkem byl vznik dvou kosmických závitů MS pojmenovaných Agarthi a Schamballahu.

³⁸⁰ NOVOTNÝ, cit. 378, s. 125.

³⁸¹ Prsten přechodu se jmenuje Draupni.

³⁸² Nedošlo k naplnění původního mýtu o zániku a obnově, kdy po ragnaröku vyvstane z moře věčně zelená země, kterou osídlí přeživší bohové a nové pokolení lidí. Nad touto zemí bude svítit nové slunce, zrozené ze slunce původního. VLČKOVÁ, Jitka. *Encyklopedie mytologie germánských a severských národů*. 2 vyd. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7077-177-9, s. 178-179.

³⁸³ Novotný v pseudo-mytologických textech formálně napodobuje texty eddické.

³⁸⁴ NOVOTNÝ, cit. 378, s. 159-160.

jsou spjaty i jiné zákonitosti formující podobu MS. Trpaslíci jsou kupříkladu schopni reprodukovat pohonné hmoty a střelivo pro letadla, aniž by disponovali jakýmkoli zařízeními, která k jejich výrobě používají lidé.³⁸⁵ Jedna z vedlejších postav, doktor Thiel, interpretuje magickou realitu MS světa následovně: „Někdo tady tomu, co se děje, snad řekne čarování, magie. Ale zase jsou to jen fyzikální zákony. Pravda, jiné než na Zemi, ale zákony. Ona každá magie není nic jiného než jen neodhalená, nepoznaná technika.“³⁸⁶ Skutečnost, že magie analogicky odpovídá přírodním zákonitostem, znamená, že k jejímu používání není zapotřebí vyvolenosti, ale stačí magické zákonitosti pouze rozpoznat.³⁸⁷

Pakliže hovoříme o universu *Valhaly*, můžeme ho v základu popsat jako „svět aleticky dvojdomý“.³⁸⁸ To samo o sobě je prosté konstatování, kterému však na zajímavosti dodává skutečnost, že svět románové série se v průběhu děje vyvíjí právě v oblasti svých základních aletických vlastností. Použijeme-li Doleželovo rozdělení fantastických světů, můžeme na počátku hovořit o světě „realistním“,³⁸⁹ který je v souladu s fyzikálními omezeními přirozeného světa. Záhy je realistní svět Arnima von Gallwitze nevyžádaným vstupem do *Valhaly* transformován do podoby světa mytologického, ve kterém je nadpřirozená oblast nadřazena oblasti přirozené.³⁹⁰ Řád mytologického světa je postupně narušován kontakty přirozené a nadpřirozené sféry, což je vlastností kouzelného světa³⁹¹ (hrdinové získávají pomocníky i odpůrce; do *Valhaly* proniknou nacisté). Konečně důsledkem prolnutí MS s HS vzniká svět hybridní (AS), Země se stává součástí podsvětí: „Řádu hybridního světa porozumíme nejlépe, jestliže jej vyložíme jako transformaci světa mytologického: odstraníme hranice mezi přirozenou a nadpřirozenou oblastí a necháme přirozené a nadpřirozené fikční entity rozptýlit se a smísit víceméně náhodně po celé rozloze fikčního světa.“³⁹² V závěru, po vykonání magického úkonu, se „spletené světy“ opět oddělují, prolomené hranice jsou obnoveny a HS získává nazpět svou realistní podobu, fikční svět se opět stává pochopitelným.

³⁸⁵ Nejčastějšími projevy magie jsou zařikávání, metamorfózy a užití nadpřirozených artefaktů, jejichž tvůrci jsou téměř výhradně gnómové a obři.

³⁸⁶ NOVOTNÝ, cit. 378, s. 156.

³⁸⁷ Z hlediska modů fantastiky Nancy H. Traillové můžeme konstatovat, že série *Valhala* zahrnuje všech pět vyčleněných kategorií.

³⁸⁸ „Jestliže se ve fikčním světě spojuje svět přirozený a svět nadpřirozený, vzniká svět aleticky dvojdomý.“ DOLEŽEL, cit. 27, s. 22.

³⁸⁹ Tamtéž, s. 21.

³⁹⁰ „Jde hlavně o asymetrii moci a asymetrii přístupnosti.“ Tamtéž, s. 22.

³⁹¹ Následující platí i pro Novotného romány: „Kouzelný svět je zejména typický pro tradiční pohádku, kterou však jako žánr je třeba definovat tím, že se v ní vedle modality aletické silně uplatňuje formotvorný faktor axiologický, morální princip, podle něhož dobro vítězí nad zlem.“ DOLEŽEL, cit. 27, s. 23.

³⁹² Tamtéž, s. 23.

Série se proto jeví nejen jako zvláštní literární seznam fantastických motivů, ale také jako galerie fantastických světů.

Mytologický svět je zprostředkován formou téměř místopisnou. Arnim von Gallwitz prochází Valhalou a poznává její jednotlivé oblasti, z nichž mnohé jsou poničeny vlivem táhlého konfliktu. Na Vingólfu se ve skále nachází hangár pro letadla nových válečníků, einheriů.³⁹³ Grímnioho vojsko je určeno k ochraně Valhaly před draky a jezdci zvánými hrímturové.³⁹⁴ Při popisu Valhaly je akcentován především smyslový účinek vjemů, cizost se neprojevuje tolik psychicky, natož duchovně, ale téměř výhradně fyzicky. Mytologický svět vystupuje jako soubor mimořádných staveb, podivuhodných výjevů a místních zvláštností. Je světem atrakcí převzatých z mýtů a legend aktuální historie a nakupených v (ne)omezeném prostoru. Tentýž přístup, jak si později ukážeme, je uplatňován i ve vztahu k aktuální historii.

Výše nastíněné pojetí cizokrajného světa se prosazuje v důrazu na vše, co je spojeno s projevy emocí, pudovosti, vyměšování, okázalostí, tajemnem a nezvyklostí. Tematizována je sexualita v zásvěti (nemrtví válečníci jsou impotentní), vyměšování (při slavnostech v hodovní síni Valhaly) a mezidruhá erotika (mezi trpaslíky a valkýrami, valkýrou a démonem): „Bylo to, jako by vystoupila na schůdek a její ústa s povystrčeným jazykem se zvolna sunula vzhůru po hrudi demony. Stoupala po měkkém hrdle, překonala převis brady, až posléze zakotvila na svém hebkém protějšku.“³⁹⁵ Doplnit můžeme vzpomínku obryně Gjálfa na střetnutí s Thórem: „ – napřed mi vrazil do mých ženských míst tak hluboko kámen, že už jsem neměla z mužů toho pravého potěšení.“³⁹⁶ Také v dalších dílech série se uplatňuje pravidlo, že pozitivní i negativní zkušenost má především fyzickou podobu a nitro postav nemění ani výrazněji neovlivňuje. Stejně tak kontrafaktuální událost nemění lidskou společnost, vytváří však nové podmínky její existence. Pouze nechut' podstoupit hrozivý fyzický zážitek znovu může vést ke krajnímu jednání (například u von Gallwitze, který se zoufale snaží nebýt využíván jako prostředek sexuálního uspokojení Reginleif).

Nacistický plán na uloupení historie

Kvůli nemalé složitosti nacistického plánu a jeho realizaci budeme jednotlivé události probírat dle toho, jak se chronologicky odvíjely.

³⁹³ Pasování proběhne formou úlitby krve.

³⁹⁴ Jedná se o muže v kovové zbroji vyrůstající ze hřbetu těl menších okřídlených ještěřů. Jako oštěpy vrhají jedovaté hady, Súrormy. Jejich vzhled je u Novotného zjevně podřízen zálibě v líčení leteckých bojových scén. V mytologických textech totiž hrímturové představují mrazivé obry, kteří jako první generace obrů vzešli z prvotního obra Ymiho. VLČKOVÁ, cit. 382, s. 163.

³⁹⁵ NOVOTNÝ, cit. 378, s. 87.

³⁹⁶ Tamtéž, s. 94.

Na počátku navázal generál Haushofer skrze jednoho z hrímtursů kontakt se Súrtem.³⁹⁷ Uzavřel s ním smlouvu, která má Němcům v budoucnosti zajistit světovládu. Cenou za konečný triumf je však ohromující počet lidských obětí (číslo dosahuje padesáti miliónů), které musejí být ve jménu Súrta vykonány.³⁹⁸ Haushofer proto zinscenoval světovou válku, ovšem počet jejích obětí se ukázal jako nedostačující. S pomocí tajného spolku Thule tedy připravil cestu novému válečnému konfliktu s totalitními velmocemi. Právě Haushoferovi je přiznán výběr svastiky jako nacistického symbolu a figuruje rovněž jako zakladatel společnosti Thule. Ke kmenovým členům společnosti náleželi také Hess, Himmler, Eckart, Hörbiger a Hitler. Zatímco Haushofer v hierarchii tajného společenství zastával pozici Skrytého mistra, Hitler se stal jejím Rezonátorem, médiem, jehož prostřednictvím skupina manipulovala s německou veřejností.³⁹⁹ Později se však Hitler ukázal nepravým vůdcem a při bitvě o Valhalu byl obětován. Novým vůdcem byl jmenován Himmler.⁴⁰⁰

Po své smrti v HS se nacističtí vůdci a vojáci dostali do Valhaly. Zde rozpoutali válku s Ódinem a jeho vojskem. Okolnosti vhodné pro uchopení moci nad Valhalou zajistil sám Dietrich Eckart, který už v roce 1923 spáchal sebevraždu, aby mohl v zásvětí napomáhat při realizaci plánu.⁴⁰¹ Způsobil zejména, aby se von Gallwitzovi, vyvolenému Dveřníkovi, dostal do rukou Pojídač Světla, meč, který otevírá brány mezi světy a nakonec způsobí splnutí Země se zásvětím.⁴⁰²

³⁹⁷ Karl Haushofer, o němž jsme se zmiňovali i na jiném místě, vedl od roku 1923 společnost Thule. Jako její představený je někdy označován za opravdového okultního zasvěcence, byť se společnost ve svých aktivitách soustředila zejména na tibetskou a árijskou mystiku, případně runovou magii. Měl rovněž kontakty s mystiky v Tibetu. Patrně z toho důvodu jej Novotný představuje jako autora nacistického plánu na změnu historie. NAKONEČNÝ, cit. 288, s. 228-229.

³⁹⁸ Podmínkou vítězství v AS 1 byla tedy prohra v HS.

³⁹⁹ Ve spojení s nacistickým okultismem se hovoří o takzvané „hnědé magii“. Prokazatelně se okultními naukami alespoň částečně zaobíral pouze nejvyšší velitel SS Heinrich Himmler. Rudolf Hess se zajímal o astrologii. Samotná společnost Thule magické praktiky patrně vůbec nepěstovala a její propojení s okultismem je výsledkem pozdějších spekulací. Prokazatelnější jsou vazby předních představitelů režimu s nacionálně orientovanými řádami, které navazovaly na germánskou mytologii a rozvíjely romantické představy o věhlasné minulosti. Jedním z výrazných rysů podobných řádů byla snaha o obnovu původního pohanství, o jehož údajné vyspělosti se šířily četné doklady, zpravidla smyšlené. NAKONEČNÝ, cit. 288, s. 249-251.

⁴⁰⁰ Himmler inicioval vznik duchovního germánského centra na hradě Wewelsburg, „přikládal rovněž stěžejní význam starým severským runám, nikoli jako písmu starých germánských národů, nýbrž jako magickým symbolům, s jejichž pomocí lze nabýt okultních schopností, věštit i kouzlit, zhotovovat amulety a umožňovat kolování jemné energie prostupující celý vesmír.“ ECO, cit. 260, s. 232.

⁴⁰¹ Jak sám Eckart vysvětlil: „Víte, že Himmler, tedy císař Jindřich, je příliš ornamentální. A co se týče vašeho přechodu, já sám jsem v roce devatenáct set dvacet tři musel spáchat na příkaz generála sebevraždu, abych sem pronikl jako předvoj. Víte, že i Hitler poslouchal generála na slovo, než generál zjistil, že je falešný prorok a jako médium se vyčerpal.“ NOVOTNÝ, František. *Dlouhý den Valhaly. Vetřelci*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-968-9, s. 106.

⁴⁰² Románová série vykazuje shodné prvky s mladší dílogií Václava Semeráda *Čtvrtá říše* a *Čtvrtá Země* (oba díly vyšly roku 20002). Nacisté se uchýlili do paralelního světa, odkud zamýšlejí vést odvetný úder na planetu Zemi. Představu průchozích paralelních světů spojuje autor s četnými teoriemi o porážce nacismu. Na podobně

Záměrem nacistů je vrátit se na Zemi před koncem října roku 1942, než bude Paulus obklíčen u Stalingradu a Eisenhower se vylodí v Africe, tedy dříve, než se Spojencům podaří převzít iniciativu nad mocnostmi Osy.⁴⁰³ K realizaci plánu potřebují splnit tři body. Ovládnout sílu Ódinova kopí, které mění zemřelé vojáky na lidskými zbraněmi nezranitelné válečníky *whtulmany*, ba dokonce obnovuje a vylepšuje i zničenou vojenskou techniku.⁴⁰⁴ Druhou podmínkou je otevření brány umožňující průchod mezi světy. Bránu je schopen nacistům zpřístupnit pouze Súrt, ovšem její otevření závisí na Dveřníkovi, vyvolené osobě, která musí v přesně daném okamžiku tnout Pojídačem Světla a tímto aktem HS propojit s MS, což je třetí podmínka. Děj prvních dvou dílů série, *Meče a prsten* a *Vetřelci*, které dohromady tvoří *Dlouhý den Valhaly*, proto vypráví o manipulativní hře s von Gallwitzem, která má zajistit, aby úlohu Dveřníka naplnil.⁴⁰⁵

Realizování scénáře má ovšem několik vedlejších důsledků. Himmler se nestane jediným a svrchovaným vládcem, o moc je totiž nucen rozdělit se s Heydrichem, jemuž případně kontrola nad východní částí Říše. Súrt, který uzavřel smlouvu s nacisty, je připraven o svou odměnu za její naplnění Reginleif, neboť ta pomocí tajného kouzla obelstila všechny ostatní, aby se sama stala vládkyní nad AS 1. Navíc se vítězství nestává totálním, neboť zdecimovaní Američané naleznou nové útočiště na Antarktidě. V AS 1 odpovídá Antarktida legendárnímu kontinentu Mu, ztracené zemi radící se po bok Atlantidě či Lemurii, se kterou bývá občas ztotožňována. Představa Mu vzešla z mylné interpretace mayského rukopisu, prosadila se nicméně jako další možná kolébka lidstva, odkud byla rozšířena veškerá kultura.⁴⁰⁶ Říše zanikla v důsledku přírodních katastrof. V sérii *Valhala* je Mu pokryto ledem, po změně klimatu se však probouzí k životu a stává se ideálním útočištěm.⁴⁰⁷

atraktivní představy navazuje také již ryze fantasy román *Ve službách republiky* (2012) Tomáše Bandžucha, kde rovněž souběžně s historickými ději vystupují nadpřirozené elementy a postavy, které mají svůj vliv na události předcházející druhé světové válce.

⁴⁰³ Eckart zdůvodňuje nacistický plán: „Klasickými prostředky bychom tu válku nikdy nevyhráli. Naštěstí ti scientisté, ti židobolševičtí plutokrati, ti humanističtí pitomci zapomněli na prastará tajemství pravěkých bohů. Ti nyní pracují pro nás a vyhrájí nám válku.“ NOVOTNÝ, cit. 401, s. 102.

⁴⁰⁴ Nacisté si proto do AS 1 přivedou i vlastní loďstvo, takzvanou Schattenflotte.

⁴⁰⁵ Manipulování jsou i mnozí další, neboť podrobnosti plánu znají pouze jeho hlavní strůjci. Vyjádřeno Komodorem Luftwaffe: „Jsme konfrontováni s šílenou realitou, ale protože nám ukazují jenom omezené úseky, neuvědomujeme si tu šílenost. Stejně jak doma, tak tady není už rozdíl v krutosti světa a pekla podsvětí.“ NOVOTNÝ, cit. 401, s. 180.

⁴⁰⁶ „V 19. století se abbé Charles Étienne Brasseur pokusil přeložit jeden mayský rukopis podle naprosto chybného návodu, s nímž přišel v 16. století Diego de Landa. A vyrozuměl (zcela mylně), že text hovoří o zemi, jež se propadla do hlubin během přírodní katastrofy.“ ECO, cit. 260, s. 196.

⁴⁰⁷ Úsměvným paradoxem zůstává, že v sérii je mystická Mu (zaměnitelná s Atlantidou či Lemurií) poslední baštou křesťanské a židovské kultury, přičemž nacistická ideologie do týchž míst situovala původ údajné árijské nordické/atlantské rasy.

Výše nastíněnou primární hru uvozuje tedy hra sekundární. Jednoho Dveřníka, von Gallwitze, otevírajícího v potenciálně nekonečných cyklech bránu ve Valhale, nahrazuje Dveřník druhý, Franz von Karst, který má stále znovu zajišťovat, aby se Gallwitzovi dostal do rukou jediný meč schopný akci vykonat.

Nacismus ve výše stanoveném pojetí ztrácí svou původní ideologickou základnu a stává se pouhým vyjádřením vůle k moci. Hitler je odstraněn jakožto falešný prorok a vládnoucí kasta whtulmanů svým návratem na Zemi nahradí ideál nacionálně smýšlejícího člověka představou nadpozemské moci nelidské povahy, které je člověk zákonitě podřízen. Nevzniká tak Říše teroru ani nacisty kontrolovaného míru, ale spíše soustava mocenských kruhů usilujících o podržení si či rozšíření dosavadní moci. Plánované rasové uspořádání světa je sice částečně realizováno, ale samotná nacistická ideologie je rozmělněna v nově ustanoveném světovém pořádku, který původním plánům neodpovídá.

Tato okolnost způsobuje, že provázanost s aktuální historií je významově oslabena, neboť série zakládá vlastní zákonitosti historického vývoje, aniž by rozvíjela a domýšlela možný vývoj v závislosti na historii aktuální (jak tomu bylo u Jana Drnka i Nesvadby, ale v určité formě i u Poláčka). Proto také v následujících dílech série nejsme obeznámeni téměř s žádnými konkrétnějšími fázemi transformace nacisty ovládaného světa ani s vážnějšími důsledky jejich dlouhodobějšího působení na vnitřní život jeho obyvatel. Nacismus v původní podobě přestává existovat, ostatně, jak by mohl, když jsou v novém světě okolnosti zvratu ve válce důsledně utajovány: „Edda a jiný mytologický knížky o Valhale zabavený, Wagnerovy opery zakázány a profesori nordistiky likvidovaní v koncentracích.“⁴⁰⁸ Důsledkem je oslabení nacionalistických kořenů režimu i potlačení jeho historické legitimacy. Společně s vazbou na historii nacismus ztrácí i kontakt s předpokládaným zlatým věkem, který měl být v budoucnosti jako vytyčený ideál obnoven. Bez vnitřního obsahu se stává pouze vnější formou vojenské organizace a státní územní správy.⁴⁰⁹

⁴⁰⁸ NOVOTNÝ, cit. 401, s. 200.

⁴⁰⁹ Podobně *Meč a tomahawk*, ačkoli jeho hlavním tématem je zdánlivě setkání cizorodých kultur a jeho důsledky pro následující vývoj, rozvíjí pouze špionážní hru o včasném odhalení zrádce, který osnuje selhání historicky klíčové vikingské výpravy. Na průběh hry mají opět vliv specifická pravidla (užití ahistorických zbraní a jiných předmětů, které se ovšem v alternativních světech rychleji opotřebovávají a rozpadají), dominantní je důraz na akci (líčení bojů Vikingů s Číňany a Indiány – střet kultur omezený na střet zbraní a bojeschopnosti). Ostatně, záměry protivníků jsou docela zahaleny mlhou: „Nemáte oprávnění pro přístup k takovým informacím – agenti v poli ho mají jen ve speciálních případech. Vezměte to tak, že stojíme proti mocné obchodní skupině, spíš pašerácké mafii, která investuje v mnoha světech a epochách. Z nějakých důvodů se rozhodli, že pro ně bude výhodnější, když se tento svět bude víc podobat realitě, ze které sám pocházíte.“ ŽAMBOCH, cit. 367, s. 69.

Mnohost světů – nejasnost jejich povahy

Spojení obou principů využívání přírodních sil náleží v sérii k opakujícím se motivům. V prvních dvou knihách série čteme o bojových střetnutích mezi letadly z první světové války a draky nebo letadly z první a druhé světové války, Ódina s nacisty a jejich moderní technologií. Jedním z charakteristických rysů Novotného fikčního světa je prolínání přirozeného s nadpřirozeným, elementů vypůjčených z aktuální historie (letadla, loď, ponorky) s elementy světů mytologických. Nalézáme v tom rys typický pro fantasy literaturu, která často dociluje vypravěčského účinku kombinováním vysoce kontrastních prvků. Specifičnost *Valhaly* však vyplývá právě z kontrafaktuálního myšlení, které sjednocuje různorodé světy ve vzájemně propojený multivesmír, kde se realizují všechny možnosti. Nejvíce ze všech autorů právě Novotný využívá poznatků kvantové mechaniky a koncept multivesmíru,⁴¹⁰ který námi pozorovatelný vesmír nahlíží pouze jako jeden z mnoha, či přesněji bezpočtu dalších vesmírů. Fluktuace elementárních částic, zákonitosti elektromagnetismu, slabé a silné jaderné interakce i gravitace jsou místní alternativou magie v jiných dimenzích.⁴¹¹ Navíc Novotný kombinuje koncept mnohovesmíru s představou různých variant HS.⁴¹² Podstatným rozdílem koncepce však je, že AS nevznikají vlivem kvantových jevů ani rozštěpením realit v důsledku různých vyústění klíčových historických událostí, ale jsou spíše zakládány konkrétními jedinci, s konkrétními cíli a po provedení takových úkonů, které mají moc nové světy vytvářet.

V sérii se objevuje několik AS. Nacisté si podmanili AS 1, ale vedle něj vznikly i jiné AS, které se jeden od druhého liší postavením totalitních režimů. Pouze AS 1 se vyznačuje magickou podstatou a mezi ostatními světy má prvořadé postavení.⁴¹³ Jeho zrušení je podmínkou pro obnovení HS, který byl rozštěpen v řadu světů alternativních. Postavy mohou přecházet mezi světy dvěma způsoby. Buď vyvoláním brány, čehož jsou schopny jediné nadpřirozené nebo vyvolené entity, anebo zabitím whtulmana: Podle toho, v jaké fázi se nachází měsíc, je postava teleportována do odpovídajícího světa. Měsíční cyklus tedy koresponduje s počtem světů, ve kterých se realizuje některý z možných stavů dvacátého

⁴¹⁰ Termín Williama Jamese.

⁴¹¹ Kupříkladu synové Thórovi a Ódinovi projdou z MS do AS 1 branou založenou na principu torze, o níž se jako o průchozím tunelu uvažuje i v souvislosti s teorií červích děr.

⁴¹² Dokonce pracuje i se vztahem mezi realitou a fikčními světy literatury/mytologie. Franz von Karst si při čtení knih v tajné asgardské knihovně uvědomí, že stávající svět byl realizován na základě fikčních světů světa předchozího.

⁴¹³ „Goudsmit a já se domníváme a jisté výpočty naše názory podporují, že těch paralelních ulic času je víc, vlastně nekonečně mnoho, ale že všechny jsou slepé. Některé jenom výsledky možností, jiné o kapánek delší, kde se už cosi stalo.“ NOVOTNÝ, František. *Další den Valhaly. Dopoledne*. Praha: Triton, 2002. ISBN 80-7254-300-8, s. 287.

století. Buď zvítězil, nebo se jinak prosadil nacismus, anebo zvítězil či se jinak prosadil komunismus, případně se ani jeden z ideologických systémů nikdy nerozvinul do takové míry, aby ovlivnil dějiny.

Z výše psaného zřetelně vyplývá, že totalitním režimům je připisován klíčový historický význam a vliv, aniž by však série nabízela odpověď na otázku, která z povahy námětu stojí v jejím počátku, proč tomu tak bylo, nebo aniž by tento význam chtěla objasnit. V základu se tak oba nesmiřitelné politické systémy vyznačují výhradně svými světovládnými tendencemi. HS se ode všech ostatních světů liší v tom, že v něm společnost oběma zmíněným ideologiím čelila a úspěšně je překonala. Lidská existence a pokrok jsou tedy svázány s překonáním důležité zkoušky v podobě totalitarismu, bez níž existují světy sice ontologicky svébytné, ale přesto neúplné, deformované absencí historického prožitku.

HS navíc sice přestal existovat, respektive nyní existuje v podobě alternativních světů, přesto docela nezanikl: „Jestliže při tom prvním soumraku bohů, na nějž lidé severu vzpomínají ve svých ságách, se Valhala i se všemi Ásy propadla do podzemí, v tom následujícím, jehož tajemství znaly jen sudičky, naopak měla Valhala vyhřeznout a Midgard, svět lidí, se propadnout do ní.“⁴¹⁴ Forma původního vesmíru zůstala, ovšem jeho obsah byl nahrazen.⁴¹⁵ Původní obsah nezmizel, ale zůstal jako dvourozměrný odraz na vnějším obalu vesmíru. Z daného stavu vyplývá poznání, že proces obsahového transferu kosmu lze zopakovat a původní obsah vrátit, zrekonstruovat vesmír do jeho minulé podoby. Právě o to usilují Američané a jejich spojenci, ačkoli se jedná o cíl klamný.⁴¹⁶

Prakticky se častěji projevuje jiný z důsledků prolnutí vesmírů. Původní HS způsobuje více či méně nepatrné fluktuace narušující časoprostorovou kontinuitu AS 1. Skrze různorodé objekty i subjekty se připomíná původní svět. Nahodile jsou objevovány novinové články, úryvky z knih či předměty, které očividně neodpovídají stávající realitě: „451 stupňů Fahrenheita – teplota, při níž se papír vznítí a hoří...“ Byl to citát z nějaké slavné knihy, ale on ji neznal. Nikdo ji neznal, to věděl stejně tak jistě, jako že někde ta kniha existuje.“⁴¹⁷ Častěji se různým postavám zdávají sny o jejich vlastních životech v jiných světech s odlišnou historií (Václav Havel, George Bush, John Kennedy). Sny je pronásledují a postupně vytvářejí přesvědčení, že žitá skutečnost není opravdová, ale opravdovost k nim

⁴¹⁴ NOVOTNÝ, cit. 413, s. 145.

⁴¹⁵ Novotný navazuje na fyzikální teorie o „protunelování“ našeho vesmíru do jiného vesmíru s odlišným energetickým stavem. Následné vyrovnání stavů by, dle teoretických předpokladů, způsobilo jeho zánik.

⁴¹⁶ „Víte, já si myslím, že svět vidíme takový, jaký ho chceme vidět. Ostatně to nám teď předvádějí nacisté, a my můžeme místo jejich zhmotnělých vizí zhmotnit ty naše.“ Tamtéž, s. 287.

⁴¹⁷ A na téže straně: „Nastala jedna z těch chvil, jedna z těch mučivých chvil, kdy nezprostředkovaně zřel, kdy osobně tušil stíny. Stíny jiných světů, jiných existencí.“ Tamtéž, s. 211.

proniká pouze ve chvílích vytržení. Živé sny poukazují na neskutečnost, neúplnost AS 1: (Václav Havel) „Mám pocit, že to všechno je omyl, tvrdil Američanovi, když v soumraku zářily nad zádovým zábradlím pouze rudé tečky jejich cigaret, že žijeme ve falešném světě. Mám sny o jiném, kde jsem sice taky pronásledován, ale žiju doma a ne ve vyhnanství.“⁴¹⁸

Pokud u Poláčka bylo možno konstatovat, že vytvořil svět, kde nacisté měli pravdu, Novotný zachází zdánlivě dále, když vytváří svět, v němž nacisté opanují celý vesmír (soustavu vesmírů) v jeho nejvlastnější podstatě. Ve skutečnosti se tu ovšem nacismus transformuje v pouhou hrubou mocenskou sílu, v jednu ze složek interdimenzionální hry, která ztrácí svou spojitost s nacismem aktuální historie. Jeho méně známé aspekty, vazby na mystiku, okultismus a pseudo-vědecké teorie jsou zbaveny původního obsahu, začleněny a podřízeny pravidlům multidimenzionální hry.

Herní principy, pravidla a nástroje (výjimečné operátory)

USA oficiálně zanikly, až na část tichomořské flotily, která unikla zkáze a obsadila území Antarktidy.⁴¹⁹ Příkaz k ústupu na jeden z bývalých zemských pólů nařídil v tajném memorandu sám prezident Roosevelt, který byl před hrozící katastrofou varován tajemným mužem jménem Fulcanelli. Roosevelt rovněž zbývající americké síly pověřil posláním, aby napravily škody spáchané nacisty: „A s touto Boží armádou zvítězíte, neboť vy zvítězíte. Protože jste život a nacismus smrt a život je silnější než smrt.“⁴²⁰

Společně s plavidly a námořníky bylo evakuováno také několik vědců různé specializace, kteří v Malé Americe vytvořili společnost Sanhedrin zaměřenou na uskutečnění Rooseveltova příkazu. Sanhedrin je klíčovou složkou kategorie B, jelikož vyvíjí cílenou aktivitu za účelem poražení nacistů, respektive zlovolné síly, která nacisty podporuje. Na stávající situaci pohlíží jako na střet židovsko-křesťanského a germánského pojetí světa popírajícího „Boží stavbu vesmíru“.⁴²¹ Společenství vědců se během počáteční fáze tápání postupně dobírá magické povahy světa a v souladu s ní se proměňuje v mágy: „[...] nám nezbyvá, než abychom začali chápat pověřčivost jako věrohodný informační pramen,

⁴¹⁸ NOVOTNÝ, cit. 413, s. 315.

⁴¹⁹ Vedle zničených zemí (Francie, Velké Británie) vznikly nové územně správní celky: „Španělsko je nyní ostrov a generalissimus Franco patří mezi říšské kurfiřty stejně jako skandinávský král Quisling, severoamerický říšský zastupující protektor generál Rommel, jihoamerický císař Perón, arabský sultán ibn Sauda a gótský palatin Dietrich.“ Tamtéž, s. 91.

⁴²⁰ Tamtéž, s. 68.

⁴²¹ „Válka, kterou jsme vedli a prohráli, začal Friedman zasedání Sanhedrinu, byla válkou manichejskou, válkou bohů, v níž byl společný židokřesťanský Hospodin poražen Satanem a jeho pohanskými démony.“ Tamtéž, s. 93.

abychom se sami co nejdříve stali mocnými mágy.“⁴²² Změnu perspektivy lze vnímat jako přijetí herní povahy světa. Prvořadým úkolem je rozpoznat pravidla fungování reality.⁴²³ Dovoluje to skutečnost, že magie odpovídá přírodním zákonům. HS využívá přírodních zákonů k výrobě strojů a zařízení, jež mají specifické účinky (atomová bomba). V nové realitě AS 1 je třeba analogicky vytvořit či získat předměty, jejichž fungování bude založeno na využití magie. Do hry takto vstupuje řada takzvaných výjimečných operátorů. Termín Umberta Eca se vztahuje k objektům, které mají zjevné schopnosti a účinky, neznáme však základní principy jejich fungování. Termín se vztahuje na science-fiction i na objekty magické.⁴²⁴ Právě magické objekty vstupují na herní pole jako výrazné elementy, jimž je připisována schopnost změnit rovnováhu sil.

V pomyslné hierarchii výjimečných operátorů zaujímají nejvyšší místo magické meče, Pojídač Světla a Pojídač Temnot. Oba mají schopnost zakládat nové reality a ničit je. Právě Pojídač Světla v rukou vyvoleného Dveřníka změnil HS v AS 1 a stejně tak může Pojídač Temnot celý proces zase zvrátit. Současně se jedná o předměty poskytující ochranu před magickými útoky a zajišťující svému držiteli výsadní postavení. Nositeli Pojídače Temnot jsou oba Dveřníci (von Gallwitz a von Karst), přičemž jeden v okamžiku své smrti předává meč druhému, aby jej ustavil svým nástupcem. Meče hru ohraničují, pokaždé ji zahajují a na konci opětovně restartují.

Reginleif ovládá Gungni, s jehož pomocí napadne i Američany. Kopí dokáže obnovovat poškození organického i anorganického původu, ale disponuje také ničivou silou podobnou plamenometu či napalmu. Thórovo kladivo je v MS obdobou atomové zbraně, ovšem v nově vzniklém AS 1 nedochází při štěpení atomu k řetězové reakci, tudíž jednak nelze moc kladiva uplatnit, jednak není možné vytvořit atomovou zbraň (přičemž je záhadou, proč tomu tak je, neboť AS 1 odpovídá MS, kde kladivo fungovalo). Vedle obou zbraní figuruje Ódinova loď Sklídbladni. Jedná se o dopravní prostředek schopný přecházet mezi světy (lze ho jednoduše ukrýt do zdánlivě prostého šátku). Obdobou Sklídbladni je takzvaný „fantomový tank“, s jehož pomocí do MS přecházel v dětství von Karst a v dospělosti se na jeho palubě do zásvěetí vrací, aby hru ukončil/restartoval. Svou schopnost získal tank díky přívěsku s kohoutí lebkou, která byla očarována Martinem Lutherem Kingem, nově šamanem ovládajícím woodoo, který se v Africe střetl s Reginleifem a zajistil, aby se přívěsek dostal až k novému Dveřníkovi.

⁴²² NOVOTNÝ, cit. 413, s. 94.

⁴²³ „Přírodovědný kód“ původního světa byl přepsán „kódem magickým“. Tamtéž, s. 96.

⁴²⁴ ECO, cit. 37, s. 181.

Činnost uskupení Sanhedrin se postupem času soustředí na vytvoření magického stroje jménem Kabala. Ten sice technologicky vychází ze zákonitostí elektromagnetismu a matematiky, ale prakticky je vytvořen v souladu s kabalistickými a jinými hermetickými naukami, aby zrcadlil vztah mezi mikrokosmem a makrokosmem. Jeho prostorové rozložení napodobuje strom úplného poznání a nejvyšší moudrosti. Vědci se ke stroji při jeho zapnutí (takzvaných seancích) připojují a prožívají mystické cesty napříč časoprostorem, které jim podkrývají vrstvu za vrstvou tajemství fungování AS 1.⁴²⁵ Po dlouhá léta je pak jejich aktivita zaměřena na hledání ideální kombinace při obsazování jednotlivých vstupů/výstupů stroje. Jedině při úplném a správném obsazení jednotlivých pozic je totiž možné dosáhnout konečného poznání, jež bude současně řešením pomyslné rovnice.⁴²⁶

Klíčovým elementem se záhy stane svatováclavská koruna, takzvaný egregor síly, bez něhož nelze potenciál stroje plně využít. Svatováclavská koruna náleží v hierarchii výjimečných operátorů k nejmocnějším objektům.⁴²⁷ Ovlivňuje své bezprostřední okolí, protože se ke koruně mohou přiblížit jen ti, kterým to ona sama dovolí. Když se ocitne na náměstí v Batanas, hlavním městě Nové Moravie, projeví se jako „mentální magnet“, neboť lidé se kolem koruny začnou pohybovat po magnetických siločarách. Zároveň se projevuje zpěvem a dokáže výrazně pozitivně ovlivnit náladu lidí v její blízkosti. Koruna je metaforou tradice, jež byla narušena – původního uspořádání světa, a současně magickou protiváhou Reginleif, neboť je jediným subjektem (v nové realitě ožívá a projevuje vlastní vůli) schopným vyrovnat se její moci.⁴²⁸

Aby však koruna mohla být vyzdvižena z katedrály sv. Víta, aniž by ztratila svou magickou sílu, musí být provedena série úkonů, které otevírají pomyslné dveře k jejímu získání. Zdánlivá náhoda (ta totiž v sérii ve skutečnosti neexistuje, jak si později ukážeme) přinese von Karstovi pověřenému vyzvednutím koruny do rukou další mocný fikční operátor, magickou kovovou růží Athanasia Pernatha. Jestliže meče figurují jako světotvorné elementy a současně s Gungnim a Thórovým kladivem jako zbraně, Sklídbladni a fantómový tank (díky přívěsku) jako mezisvětové dopravní prostředky a svatováclavská koruna jako pozitivní alternativa k Reginleif (její kult hrůzy a smrti překonává královským/křesťanským majestátem a pozitivním civilizačním působením), pak Pernathova růže figuruje jako herní

⁴²⁵ S fikčními světy mytologií vstoupily v platnost všechny grimoáry a hermeneutické texty aktuální historie.

⁴²⁶ Zařízení Kabala také způsobuje drobné odchytky v opakujících se cyklech.

⁴²⁷ Náleží k neživým předmětům, které jsou v sérii „personifikovány, tj. získávají duševní život a intencionalitu“. DOLEŽEL, cit. 217, s. 134.

⁴²⁸ „Jejich magický stroj nebyl jen modelem světů a jejich tvoření, ale i magickým modelem člověka, kde Kethu symbolizovala hlavu, takže svatováclavská koruna měla Kabalu korunovat na skutečného Krále.“ NOVOTNÝ, cit. 370, s. 92.

katalyzátor. Činí změny v opakovaných cyklech a plní dílčí přání. Umožní vyjmout svatováclavskou korunu, aniž by ztratila svou moc, a osvobodí Heydrichovu ochranku, antropoidy (účastníky atentátu na říšského zastupujícího protektora, kteří se po smrti stali jeho otroky). Zároveň je to předmět procházející skrze světy a napomáhající celé řadě lidí v dosažení jejich cílů.⁴²⁹ Mezi nadpřirozenými objekty panují pevně dané vztahy. Síle Reginleif je rovna pouze síla svatováclavské koruny, magické zbraně disponují omezenou nebo zcela potlačenou mocí, Pernathova růže má schopnost odhalit magii a případně zrušit její působení.

Pokleslý iniciační román

Na příkladu výjimečných operátorů si lze nejlépe uvědomit esoterickou povahu Novotného textu, která je vedle kontrafaktuálního pojetí multivesmíru nejvýraznějším argumentem pro zařazení série mezi kontrafaktuální historickou fikci. Naplňuje totiž jeden z typických rysů kontrafaktuální fikce, identifikaci principů, jež určují běh historie. Základní vlastností univerza je hermetická souvislost všeho se vším, mikrokosmu a makrokosmu, dílce a celku. Výjimečné operátory mají exoterickou (vnější, explicitní) povahu. Jsou obdobou kamene mudrců, zdrojem poznání, koncentrací určitých tvořivých a ničivých sil, ale také ukazatelem pravdy, skutečné povahy světa, která je zatemňována.⁴³⁰ Životní cesta Franze von Karsta je současně cestou esoterickou, vnitřním poznáním podstaty reality. Poznání je podmíněno například průchodem třemi (božské číslo tři) chrámy: chrámem Reginleif (symbolizuje zlo), chrámem svatého Víta (dobro) a hangárem v Seattlu (člověk a technologie).⁴³¹

⁴²⁹ Růže se významně pojí s okultní symbolikou. Upomíná na rozenkruciánství, které spojovalo hermetismus s křesťanstvím. Zároveň je zdrojem poznání a nástrojem (vnitřního i vnějšího) osvobození, má tedy atributy prostředku zasvěcení a pro své schopnosti představuje alternativu ke kameni mudrců a dalším okultním objektům: „Vzhledem k počtu okvětních lístků, které skutečná růže má, a k tomu, jakým způsobem na ní rostou, vešla růže rychle do spojitosti s pentagramem, který otevírá širokou škálu různých okultních kontextů, včetně čistoty, tajemství, lásky, božské matky, krásy, štěstí, energie srdce (zdroj), půvabu a cesty do neznáma. Pythagoras a jeho žáci používali pentagram jako symbol posvátné harmonie spojení těla a mysli; starověcí alchymisté a gnostici užívali pentagram jako symbol kvintesence (quinta essentia).“ Symbol růže a kříže. *Ptejte.seknihovny.cz* [online]. 2012 [cit. 2014-10-25]. Dostupné z: <http://www.ptejteseknihovny.cz/uloziste/aba001/2012/symbol-ruze-a-krize>.

⁴³⁰ U Daniely Hodrové odpovídá této stránce poznání „operativní alchymie“, hledání prahmoty a transmutace kovů. HODROVÁ, Daniela. *Román zasvěcení*. 2. vyd. Praha: Malvem, 2014. ISBN 978-80-87580-79-0, s. 27.

⁴³¹ Projevuje se zde pro esoterické nauky příznačná trojstupňovost zasvěcování, kupříkladu učení, tovaryš a mistr u středověkých cechů.

Samotný prostor chrámu je výsostně esoterickým topos.⁴³² Jeho komplikovaná symbolika má dvě roviny, užší křesťanskou a širší esoterickou: „K prostému lidu promlouvá katedrála svým duchovním tvarem, vznosnými liniemi gotických věží a oken, směřujících svými špicemi k Bohu, obrazy a sochami, svou vnější, exoterickou tváří; k zasvěcenci, stavitelům a kněžím, se obrací tváří esoterických symbolů, jež jsou uvnitř soustředěny a zhušťují se směrem k oltáři, jakémusi hermetickému diagramu chrámu.“⁴³³ Odkazy na esoterickou literaturu a okultismus (postava Fulcanelliho⁴³⁴, Jana Kefera⁴³⁵) potvrzují, že Novotný pojímá svou sérii (i její rozdělení na tři knihy vždy po dvou částech nezbytně vstupuje do systému významů) mimo jiné jako iniciační román.

Technologie a úsilí o rozumové uchopení reality selhává, skutečné poznání nevysvětlitelně přichází ze samotného nitra postav, s postupem věku a získanými zkušenostmi, vizemi a snovými/mimotělnými extatickými stavy. Franz von Karst dokonce pro zvláštní schopnost rozdvajovat se a ovlivňovat plynutí času může prožít vlastní smrt, přičemž symbolický prožitek smrti je obvyklým článkem zasvěcování do esoterických nauk. V tomto ohledu Franzův předchůdce von Gallwitz symbolizoval selhání adepta tajných nauk a tedy neúspěšnou iniciaci. Norna Skuld (sudička zastupující budoucnost), která Franze von Karsta doprovází, je v iniciačním řádu série pannou, bytostí umožňující průchod mezi vnějším světem zdání a vnitřním světem pravdy. Současně je také zasvětitelkou, neboť poskytuje vysvětlení panujícího stavu a je ochránkyní/průvodkyní na cestě k poznání (jejím zvláštním znamením je neviditelnost).⁴³⁶

Sanhedrin představuje splnutí obou principů. Iniciační cesta „bratrstva“ je spojena s exoterickým zařízením Kabala. Deset výstupů stroje odpovídá deseti sefirám, slovům,

⁴³² „Chrám – střed světa je pak obrazem světa, duše křesťana – mikrokosmu, který je obrazem makrokosmu.“ HODROVÁ, cit. 430, s. 21.

⁴³³ Tamtéž, s. 22.

⁴³⁴ Fulcanelli je patrně fiktivní postavou vytvořenou alchymisty a okultisty francouzského Bratrstva z Heliopolis. Přiřítáno je mu autorství děl *Tajemství katedrál* a *Příbytky mudrců*. Dle legendy odhalil tajemství Kamene mudrců, což mu dovoluje procházet různými časy. Obdobnou vlastností disponuje také v sérii *Valhala*. Fulcanelli nebo Bratři z Heliopolis. *Cez-okno.net* [online]. 17. 01. 2009 20:15 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://www.cez-okno.net/clanok/fulcanelli-nebo-bratri-z-heliopolis>.

⁴³⁵ Jan Kefer byl knihovníkem v knihovně Národního muzea v Praze. Jeho okultní aktivity se soustředily zvláště ve spolku *Universalia*, jehož byl sekretářem i předsedou. Působil rovněž jako redaktor spolkového časopisu *Logos*. NAKONEČNÝ, Milan. *Novodobý český hermetismus*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Praha: Eminent, 2009. ISBN 978-80-7281-327-8, s. 219.

⁴³⁶ Jako pannu z tradičních mýtů ji kupříkladu ohrožuje spojení s nemilovaným mužem – trpasličím králem Dvalinem. Je kněžkou germánských mystérií i uzdravující vílou. Obdobně funkci zasvětitelky plní i duch knihovníka Jana Kefera: „Zasvětitel a panna jsou figurami vnitřního prostoru, i když se vyskytují mimo něj; podléhají jeho božským zákonitostem, nikoli lidským zákonům lesa. Jsou to postavy neúplné, postižené nějakou tělesnou zvláštností.“ HODROVÁ, cit. 430, s. 202.

jejichž prostřednictvím Bůh uskutečnil ideu světa.⁴³⁷ Smyslem Kabaly je prostřednictvím deseti mistrů anebo předmětů duchovní síly (svatováclavská koruna) tento božský čin zopakovat; vytvořit ideu původního světa a uvést ji v hmotnou existenci. Tím, že se lidé sami stávají sefirami, které společně vytvářejí stroj, jenž je zároveň stromem, naplňují kabalistický princip totožnosti mikrokosmu a makrokosmu.⁴³⁸ Křesťanství je vsazeno do širšího kulturního rámce, zaštitěno prapůvodní gnózí. Hmota vychází z představy, na počátku je světlo (jeden z projevů Kabaly), duchovní svět idejí, které, jsou-li dostatečně silné a soustředěné, mohou emanací stvořit hmotný svět.⁴³⁹ Sanhedrin chce uvést v existenci původní svět židovsko-křesťanský, který je symbolizován svatováclavskou korunou.⁴⁴⁰ Spojení stroje a stromu, stroje a člověka, binárního kódu počítače s kódem sefir, odkazuje k proslulému tetragrammatonu (JHVH a dvanáct jeho permutací), nevyslovitelnému jménu Boha, jehož struktura je v esoterice „předobrazem veškerého univerza s jeho prostorem i časem, hmotou a energií, dobrem a zlem, lidmi a anděli.“⁴⁴¹ Tetragrammaton jako podstata skutečnosti vytváří základ všemu bytí a je podmínkou všeho dalšího tvoření.

Předchozí odstavce poukazují na úzký vztah hry, kterou u série vnímáme jako dominantní element, a mýtu, ke kterému série chce náležet, alespoň částečně jako románové zpodobnění mystických obřadů a nauk.⁴⁴² Z duality mýtus/hra série *Valhala* naplňuje pouze rovinu hry. Esoterická rovina, kterou lze vysledovat u románů Umberta Eca či Gustava

⁴³⁷ „Bůh podle kabaly stvořil svět pomocí deseti slov, takzvaných sefir, která jsou seskupována v triády, obsahují vždy dva principy protichůdné a jeden spojující. V kabale tak jako podle představ gnostiků se svět tvoří emanacemi, postupnými evolucemi – od počátečních metafyzických atributů Božích ke světu konečnému, hmotnému, viditelnému.“ HODROVÁ, cit. 430, s. 23.

⁴³⁸ A také hermetickou cestu (po spirále) k Bohu: „Každá sefira je svou nejvlastnější povahou jménem pro jeden z atributů Boha. [...] V pozdním stádiu svého vývoje, tj. asi od čtrnáctého století, byly strukturovány do grafického vzoru s propojenými kanály, který je znám jako kabalistický strom sefirot.“ TYSON, Donald. *Tetragrammaton. Tajemství vyvolání andělských sil a klíč k Apokalypse*. Praha: Volvox Globator, 1997. Alef, sv. 13. ISBN 80-7207-103-3, s. 20.

⁴³⁹ Což je v souladu s theurgickým učením Jana Kefera, jak jej prezentuje Milan Nakonečný: „Zatímco však jeho velký historický předchůdce Martinéz de Pasqually chápal theurgickou evokaci jako nezbytný předpoklad osobní reintegrace a vedl proto své žáky k jejímu uskutečňování, chápal vždy nadosobně, nadindividualisticky myslící Kefer theurgickou evokaci jako tvoření nových ‚světů‘, tj. nových idejí v nadmyslovém světě, aby se pak tyto ideje mohly uskutečnit ve světě pozemském – to byl ideál starých theurgů alexandrijské školy.“ NAKONEČNÝ, cit. 435, s. 230.

⁴⁴⁰ I zde se výrazně projevuje Keferovo dědictví. Ve svatováclavské koruně spatřoval zdroj mimořádné astrální síly, který je napájen historií idejí, vírou a kolektivními představami, jež se k ní vážou. Astrální podoba takové síly je označována jako égregor: „Tak lidé stejného duchovního založení tvoří v astrálu silný égregor určité ideje, jenž se nutně projeví v pozemském životě, neboť ideje působí ‚zdola nahoru‘ a ‚shora dolů‘.“ A na další straně Nakonečný dodává: „V theurgii se operatér spojuje s pozitivními égregory, posiluje jejich astrální bytí nebo je vytváří, a to směrem k působení ‚dolů‘, na duši národu či lidstva.“ Tamtéž, s. 231-2.

⁴⁴¹ TYSON, cit. 438, s. 19.

⁴⁴² „Hra a obřad mají mnoho společného: uzavřenost, ohraničenost, dočasnost, opakování, pravidla či jistou obřadní etiketu, víceméně stálý počet hlavních postav (mezi nimi hraje zvláštní úlohu bytost ve středu, k níž touží proniknout postavy z vnějšího kruhu), samotný kruhový tvar prostoru, význam jistých formulí zatemněného smyslu.“ HODROVÁ, cit. 430, s. 15.

Meyrinka (k jeho *Golemovi* série odkazuje zvláště postavou Athanasia Pernatha/Golema⁴⁴³), je pouze jedním z mnoha aspektů univerza, jehož aspirace shrnout v sobě a vyjádřit vše (být chrámem?) ústí v kolaps fikčního světa. Exoterická pravidla hry jsou naplněna, esoterické duchovní poznání nesahá dále než za výčet a popis, jakési kumulování tajemna a podivna. Zřetelně to plyne z postupného zatemňování spíše než vyjasňování cesty za poznáním hlavního hrdiny – aby vždy nové porozumění nabylo platnosti, musí být řečeno, čeho přesně se týká, jelikož průběh děje jeho podstatu není s to vyjevit. Absence skutečného vnitřního vývoje je nahrazena vrstvením pravidel, omezení, ale i bonusů, jejichž herní povaha řídí celý fikční svět. Tato stupňující se bezvýhodnost je ostatně potvrzena závěrem, který se vrací k narativním strukturám fantastické prózy z 19. století, jak o nich píše Todorov i Traillová. Po završení příběhu se najednou ocitáme v porevolučním Československu. Objevuje se fikční ekvivalent autora série, který prožívá stav vytržení, jakési tušení možných realit a událostí z předchozího vyprávění. Zůstává přitom nerozhodnuto, zda se předchozí vyprávění stává pouze jeho vizí či nikoli.

Princip kumulování pravidel a jejich kolize

Magickými vlastnostmi se však vyznačují i zdánlivě obyčejné předměty. Kupříkladu v New Yorku se nachází skladiště nábytku a jiných předmětů reprezentujících zaniklou americkou kulturu. Hmotná kultura funguje jako magická bariéra proti zásvětní povaze světa. Z této skutečnosti ovšem nevyplývá žádná zákonitost (i ostatní předměty potlačených kultur by měly disponovat obdobnými vlastnostmi), ale je důsledkem vyprávěcí strategie, která dle potřeby pravidla vytváří i ruší.

Herní mechanismy jsou však ještě složitější. Výše popsané předměty fungují jako herní prostředky. Umožňují postup ve hře a překonávání překážek. V alternativních světech a MS ovšem fungují i další mechanismy, které mají vliv na průběh hraní. Imanentní vlastností fikčního univerza *Valhaly* je, že děj nerozvíjí události ani lidské charaktery a konkrétní jednání, jako spíše vlastnosti fikčního světa samotného, které jsou postupně objevovány. Samy tyto vlastnosti produkují události a jen skrze jejich rozpoznání je možné dosáhnout zamýšleného cíle.

⁴⁴³ Golem sám je bytostí stvořenou prostřednictvím tetragrammatonu, nevýslovného jména božího, a sefir, slov tvoření. Je výrazem předávané moci zasvěcených: „Je možné, že při stvoření Golema byla použita jiná mocí obdařená slova než dvanáct kombinací Tetragrammatu. Nicméně permutace jména se zdají být tou nevhodnější volbou pro tento rituál, který imituje stvořitelství Nejvyššího Božství.“ TYSON, cit. 438, s. 54.

Ukažme si to na konkrétních příkladech. V mytologické rovině odpovídá Antarktida území zvanému Mu, které je chráněno před všemi temnými silami neviditelnou bariérou. Američané při hledání odpovědi na otázku, co způsobilo proměnu světa a zvrátilo průběh války, sestrojili počítačové zařízení Kabala. Teprve po jeho několikátém spuštění, když je území Malé Ameriky napadeno, však odhalili, že pokud je zařízení aktivní, magická bariéra nefunguje. Bez hlubšího osvětlení je tak do fikčního světa zavedeno herní pravidlo, které výrazně omezuje používání magicko-technického zařízení, ve které Američané vkládají nejvyšší naděje. Dalším pravidlem je nemožnost dosáhnout řetězové reakce při štěpení atomu, což zabraňuje Američanům i komukoli jinému vytvořit atomovou bombu.

Whtulmani, nemrtví nacisté, jsou zranitelní pouze stříbrem. Střelec, který nadpřirozenou osobu zasáhne, je ovšem sám postižen, a to v závislosti na postavení nové zemské oběžnice, měsíce Tjaziho. Pokud se měsíc nachází v úplňku, střelec zůstává nepostižen, pokud je však měsíc v jakékoli jiné fázi, střelec je po úspěšném zásahu přenesen do jiné reality.⁴⁴⁴ U některých osob toto přenesení není trvalé, ale třeba několikaleté či dokonce krátkodobé. Samotný měsíc Tjazi přitom neprochází restartováním jako vše ostatní, ale ponechává si svou nepřetržitou minulost (což je v rozporu se skutečností, že měsíc na zemi vstoupí a tímto aktem ji zdecimuje; pokud by původní měsíc zůstal, přicházely by stále jeho nové a nové alternativní varianty a identické oběžnice by se kolem země kupily).

Magii si osvojily také další národy. Například Japonci ovládli vědeckého démona Indru a hrdinům během pronásledování pomůže také indiánský bůh Kanekelak. Martin Luther King se jako šaman ujímá ochrany nad Afrikou. Ačkoli se Země propadla do světa severské mytologie, její další novou vlastností je, že do existence vstoupily veškeré náboženské kultury, mytologie a magické nauky, které lze v lidské kultuře najít. Podobných dokladů lze v sérii najít celou řadu. Nad vztahem k historii a historickými významy dominuje systém pravidel, která jsou od historie neodvislá. Těchto pravidel s postupem děje přibývá, některá z nich částečně vyrušují pravidla předchozí, jakoby stvořena aktuální potřebou pokračovat ve vyprávění a zachovat přitom zdání konzistence univerza. Ostatně princip nápravy spočívá nikoli ve změně společenské či politické, nýbrž v provedení správného úkonu v souladu s principy určujícími fungování celého univerza.

⁴⁴⁴ Pokud ovšem Whtulman zabije Whtulmana, alternativní svět se otevře naprázdno.

Parazitování na historii – historie bez obsahu

Události HS se v různých variantách opakují ve světech alternativních. Jsou propojeny napříč různými dimenzemi a postavy často zakouší neobyčejně živé sny, ve kterých prožívají vlastní životy v jiných realitách. Existence dalších variant Země se projevuje nejen abnormálními vizemi, ale i fakticky, pronikáním předmětů z HS do AS 1. Můžeme hovořit téměř o jakémisi zákonu simultaneity, který se ve fikčním světě dila prosazuje. Ačkoli základní fyzikální rozměry rozličných realit jsou často zcela odlišné, historie se odehrává obdobně. Samotné události přitom dominují nad souvislostmi a vnitřním obsahem. Dějí se často automaticky, zjevně v protikladu k panujícímu stavu světa. Historie v sérii *Valhala* proto postrádá vývoj, není zmítána vnitřními konflikty a nevyplývá z ní žádné napětí ze střetu protichůdných tendencí. Události se jednoduše dějí, jsou fikčními variantami odsunutě aktuální historie, avšak zbavenými historického smyslu i smyslu pro historii.

Vztah mezi jedincem a historií je obdobně oslabený. Fikční entity existují, aniž by je vnější události jakkoli vnitřně ovlivnily. Američané se snadno přizpůsobí nové a vpravdě strašlivé realitě, Češi nadále rozvíjí podnikatelské plány navzdory tomu, že české země byly pomyslně vymazány z historie. Franz von Karst dospívá ve světě démonů a studuje na škole, kde je zabíjení běžnou praktikou, přičemž dané skutečnosti nijak neovlivnily jeho smýšlení a mentální vývoj. Události vyvolávají pouze fyzické stavy, nepromítají se do duševního rozpoložení a už vůbec nemají vliv na formování lidských povah (jako je tomu naopak u Poláčka či Dickova *Muže z vysokého zámku*). Častěji jsou proto popisovány pouze okamžité reakce na vnější podněty. Postavy pocítují zhnusení v experimentálním táboře nacistů, nevolnost v důsledku bouře vyvolané měsícem Tjazim, případně ochromující hrůzu při návštěvě chrámu Reginleif. Historické události Novotný důsledně transplantuje do svého fikčního univerza. Mění pouze podmínky jejich realizace, datace a podstata či důsledky činů zůstávají. V Malé Americe se vyskytuje řada fikčních ekvivalentů historických osobností, které se i v nových podmínkách prosazují podobně, jako se prosadily v historii aktuální.⁴⁴⁵ Kennedy či Bush vyhráli prezidentské volby a Kennedy byl zastřelen v nově vytvořeném Dallasu (tentokrát ovšem na popud žárlivé ženy). Německý program cest do vesmíru nese název Apollo.⁴⁴⁶ Novou Moravii v roce 1968 obsadili nacisté, aby ji nahradili Markrabstvem

⁴⁴⁵ V New Yorku se některé z postav setkávají s Vitem Corleonem, Hugh Hefnerem či Howardem Hughesem. Soustředění podobných jmen vzbuzuje úsměvný dojem, že kataklyzmatickou událost přečkaly především slavné či alespoň obecně známé osobnosti z aktuální historie, případně postavy z literárních děl.

⁴⁴⁶ Na měsíc jako první vstoupí astronaut jménem Armstark, který dokonce prohlásí: „Je to malý krok pro člověka, ale velký skok pro Německou říši.“ NOVOTNÝ, František. *Konečný den Valhaly. Mezi světy*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7387-012-6, s. 205.

Novomoravským. Dokonce zde později vzniklo alternativní hnutí Charta 77, které nacisté záhy odhalili a potlačili. Novotný přejímá i postavy z jiných románů, konkrétně z *Muže z vysokého zámku*, jehož svět propojuje s vlastním univerzem, a z románové série Stephana Kinga *Temná věž*.

Dickův román pojednává o světě, v němž Japonsko porazilo ve druhé světové válce USA a v roce 1962 kontroluje společně s Německem jeho území. Tematizovány jsou zde především důsledky dlouhodobého kulturního vlivu na okupovanou zemi. Ve vztahu k aktuální historii tedy román odráží skutečnost, že americká okupace Japonska výrazně proměnila jeho podobu. Novotný však postavy a jejich osobní příběhy, motivace a povahy zanáší do fantaskního světa nadpřirozené podstaty, aniž by je nechal výrazněji registrovat tuto skutečnost.

Fikční svět *Valhaly* se z výše řečených důvodů prokazuje výraznými švy, které k sobě poutají cizorodé prvky přejaté z historie i jiných fikčních světů a které neustále zdůrazňují, že se jedná o neživoucí svět, jehož soudržnost je dána nikoli politicky, sociálně či historicky, ale pouze fikčními pravidly na úrovni univerza. Ve vztahu k historii, která je pro nás podstatná, má ovšem daná skutečnost důležité konsekvence. Jestliže i ve zcela jiných podmínkách vzniká Charta 77, nezbavuje Novotný její vzor převzatý z aktuální historie právě historické specifičnosti? Nedegraduje existenci Charty 77 na pouhé uskupení nespokojenců, které by se zformovalo v jakékoli totalitní realitě bez ohledu na její konkrétní vlastnosti? Jestliže kontrafaktuální myšlení přisuzuje historickým událostem a obdobím určitou jedinečnost a neopakovatelnost, Novotný nečiní přímo opak, ovšem vyprazdňuje obsah událostí, jejich vztah ke skutečnosti, aby je mohl libovolně využívat v podobě přenositelných abstrakt.⁴⁴⁷

AS 2, který je prezentován jako nejlepší z možných světů, nebo také jako svět koncový, kam se některé postavy „propadnou“ za odměnu (další podivné pravidlo), představuje realitu, ve které se nerozvinul ani jeden ze dvou dominantních totalitních režimů dvacátého století.⁴⁴⁸ České země jsou v roce 1991 královstvím. Masaryk byl zabit roku 1917 na nádraží ve Zborově. Po válce se české země staly konstitučním královstvím. Rusové se dostali za Velké války až k Berlínu a dcery Mikuláše II. byly provdány za panovníky středo-

⁴⁴⁷ „Japonci a Němci jsou vlastně ve válce, uvědomil si Wiener. V podivné studené válce, kde místo u ledu uložené bizarné směsice démonických sil a klasických zbraní se bojuje ekonomicky.“ NOVOTNÝ, cit. 413, s. 204.

⁴⁴⁸ Dva bifurkační body rozhodly o pozitivní podobě budoucnosti: Jednak zemřel von Gallwitz i jeho dědeček (v alternativních historiích by jednoho využili nacisté pro svůj magický plán, druhý by se podílel na rozvrácení carského Ruska za první světové války), jednak Britové vyhráli bitvu o Dardanely.

a východoevropských zemí. V českých zemích se vlády ujali Švarcenberkové a současným panovníkem je Karel VII. Německo bylo po válce územně rozděleno.

Navzdory tomu zde vystupuje spisovatel Josef Nesvadba, který nepřímo hovoří o svém kontrafaktuálním románu *Peklo Beneš*. Ačkoli Beneš vůbec nedosáhl jakkoli výjimečného postavení, nečelil narůstající moci nacistů a komunistů ani nebyl spojován se zánikem první republiky (která neexistovala), Nesvadba přesto rozvíjí alternativní verzi dějin, ve které by vše zmíněné nastalo. Vysoce bilanční text *Pekla Beneš* se silně autobiografickými prvky je zbaven vztahu k historii a jeho existence je nevysvětlitelná z hlediska světa samotného, neboť je výsledkem kompilátorské autorovy metody.⁴⁴⁹

Navzdory vstřícnému vztahu Novotného k teoretické fyzice a kvantové mechanice je jeho pojetí historie téměř násilné. Historické události se ve *Valhale* vznášejí prostorem, bez vzájemných souvislostí, bez opodstatnění, prosakují napříč realitami jako aluze, které nepropojují, ale naopak činí fikční svět nekonzistentní. Daný vztah byl proto v nadpisu kapitoly označen jako parazitní. Jednotlivé části do sebe zdánlivě zapadají, celkový obraz ovšem smysl postrádá. Zdánlivá náhoda slouží celku, nutnosti završit vyprávěný děj. Výjimky z pravidel, která se v průběhu děje porušují a mění, mají podobnou funkci.⁴⁵⁰

Vztah ke světu – vztah k sobě

Všechna pojednaná díla jsou především fikcí, avšak fikcí velmi různorodou. Každou kapitolu odlišuje od ostatních jiné pojetí historie, respektive vztah k aktuálnímu světu, jehož prostřednictvím bylo na literární díla pohlíženo především. *Žáby v mlíku* využívají především historicky doložitelné osobnosti a s obtížně napodobitelnou pečlivostí historii roubují na fikční příběh. Byť jsme odhalili za touto metodou ideologické pozadí, jež historii v románu řídí, chtějí *Žáby v mlíku* svým kontrafaktuálním příběhem nepochybně rezonovat ve všech, pro něž historie zůstává otevřenou a živoucí, plnou otázek a pochyb. Jestliže je pro Drnka historie zdrojem ideálů, které nebyly, ale měly (a v jeho pojetí také mohly) být naplněny, u Nesvadby je historie především lež. Nejen prostá lež, ale velmi obratně zkonstruovaná lež vytvářející klamnou představu, že jsme historii zavázáni, že nás přerůstá a my musíme žít v jejím stínu. Zahořklý text je na všech úrovních prostoupen nejistotou, rozklad se dotýká

⁴⁴⁹ Nemluvě o skutečnosti, že v AS 2 vystupuje spisovatel Huntington, který ve svém díle identifikuje právě Stalina a Hitlera jako potenciální vůdce totalitních režimů. Zůstává však záhadou na základě čeho, pakliže první válka eliminovala jakékoli budoucí hrozby a politické působení obou mužů se nedostalo ani do zárodečné fáze. NOVOTNÝ, cit. 446, s. 410.

⁴⁵⁰ Ačkoli je posvátný kontinent Mu pro Reginleif nedostupný, podaří se jí na něj proniknout prostřednictvím magického poselství vloženého do videokazety. Podobných příkladů nalezneme více.

obecné historie, osobní minulosti hlavní postavy i textu samotného, který je napsán formou natolik chaotickou, že vytváří jednu rovinu celkové neprůhlednosti. *Spěšný vlak Ch.24.12.* předkládá svět v nejhrozivější podobě, zbavený původní historie, kterou nahradila historie nová. Nastavuje vpravdě pokřivené zrcadlo všech snah o výklad historie a v dějinách tolik častého úsilí alternativní výklad událostí skutečně prosadit.

Díla náležející do třetí kategorie však podobně úzký vztah k historii neobsahují, nebo jej obsahují pouze zdánlivě. Pakliže tedy první a druhá kapitola zahrnovala díla cíleně vytvářející vztah ke světu, nyní můžeme hovořit o vztahu k sobě samému. Románová série *Valhala* ostatně staví na tom, že zkušenost z útlatu totalitních režimů a jejich následné překonání jsou naprosto nezbytné, ale dále tuto ideu nerozvíjí, neboť kontrafaktuální fikční svět je pouze platformou pro soupeření nadpřirozených sil v rámci originálních parametrů.

Není bez zajímavosti, že *Valhala* má ve svém účelovém zacházení s historií nejbližší právě k *Žábám v mlíku*, ačkoli obě díla se nacházejí na opačném konci pomyslného spektra: *Žáby v mlíku* maskující se jako odborné pojednání a *Valhala* jako rozsáhlá série, která v rámci svého fantastického univerza zdánlivě vysvětluje veškerou existenci.⁴⁵¹

A stejně jako jsme u Drnka zjistili výraznou nesoudržnost, respektive soudržnost vytvářenou uměle, i zde máme co dočinění s chybami a nesrovnalostmi zpochybňujícími samotné základy fikčního světa.⁴⁵² Novotného snaha propojit vědu a nadpřirozeno, vlastní univerzum s dalšími literárními fikčními světy, historická údobí, různorodé kultury, specifické fyzikální zákonitosti a mnoho dalších vlivů, způsobilo přetížení fikčního světa.⁴⁵³ Závěrečné řešení je proto banální, protože série se pod tíhou nepřehledného množství postav, motivů, pravidel a omezení oddalujících či znemožňujících řešení doslova zhroutila, pozbyla základní logické soudržnosti svého fikčního světa. Nutnost vyhovět dopředu stanoveným parametrům, které už na počátku sérii svázaly, neboť určily časový rámeček děje, činy postav a nezbytné události, ve výsledku narazila na nemožnost snoubit všechno vytyčené dohromady. Dokonce samotné výchozí zákonitosti jsou narušovány a fikční svět se jim zpronevřuje, což způsobuje, že každá základní modalita formující podobu světa je platná pouze relativně, neboť souběžně s ní jsou potenciálně platné i všechny ostatní varianty.⁴⁵⁴ Závěr je tedy především únikem před nevysvětlitelností předchozích událostí. Franz von Karst

⁴⁵¹ Obě díla sdílejí tendenci být vysvětlením historických událostí, či dokonce smyslu veškeré existence.

⁴⁵² Thomas Pavel zavádí pro výchozí parametry fikčního světa termín „bazické zásady“. U Novotného lze pozorovat, jaké důsledky má jejich zhroucení, nebo dokonce absence. PAVEL, cit. 122, s. 84.

⁴⁵³ Pravidel, výjimek a různých omezení s dějem přibývá, jak si to vyžaduje potřeba dovyprávět příběh. Ačkoli se Franz von Karst ocitne ve světě, ze kterého nelze uniknout, zpětně se dozvídáme, že Reginleif nechtěně vytvořila možnost jej opustit. Postavy si tu nepamatují své předchozí životy bez bližšího ozřejmení.

⁴⁵⁴ Prolínání časových rovin z prvního dílu není vůbec objasněno.

jednoduše tne mečem, který nosí téměř po celý život u sebe, a tím zruší celý AS 1 a obnoví ‚vyfouknutý‘ HS (mečem stačí pouze máchnout, což předtím učinil Karst mnohokrát, aniž by z toho vplynuly následky – ve *Valhale* se přitom u Pojídače Světla jedná o nejvíce chráněnou relikvii).⁴⁵⁵

V konečném důsledku Novotný možnosti tvořit kontrafaktuální světy spíše popírá. Jednak z toho důvodu, že alternativní vývoj je identifikován jako apriori falešný a nesprávný, ba dokonce ontologicky neúplný, neboť ontologickou úplností se vyznačuje pouze HS, který prošel vítěznou zkouškou boje s totalitou.⁴⁵⁶ Jednak kvůli přístupu k historii, kdy alternativní reality pouze přejímají, varíují či deformují události z historie aktuální. Vytvářejí světy bez uvěřitelného a konzistentního alternativního historického vývoje, pouze parazitující na obecně známých událostech a obdobích. Dílo zdánlivě nejširšího záběru a nejotevřenějšího postoje k představě mnohovesmíru vcelku předkládá nejplošší podobu kontrafaktuální historické fikce jakožto moderní atrakce, jejímž nejvyšším významem je absence hranic.

⁴⁵⁵ „Nacisté udělali ze země podsvětí, a proto není třeba nikam sestupovat.“ NOVOTNÝ, cit. 446, s. 516.

⁴⁵⁶ V souladu s Thomasem Pavlem můžeme hovořit o vztahu primární ontologie – sekundární ontologie. AS jsou od HS odlišné, ale zároveň jsou na něm více či méně založené. Postrádají úplnost HS a ve vztahu k němu vykazují zčásti shodu, zčásti alegoričnost. PAVEL, cit. 133, s. 88.

Závěr

Vstoupili jsme do věku alternativních světů? Zdá se totiž, že jediný svět už skutečně nestačí. Neobsáhnutelná pestrost kultury tomu napomáhá stejně jako novodobé komunikační prostředky.⁴⁵⁷ Dosud ne zcela ukotvený pojem subkultura pojmenovává společenskou roztržitost, různě početné skupiny lidí zakládajících své vlastní reality. Jisté skutečnosti jsou potlačovány a opomíjeny, jiným je naopak přiznána nesmírná důležitost. Realita, filozofií a přírodními vědami zpochybněna jako popsitelná, natož jakkoli uchopitelná, dává se všanc, aby ji utvářely konkrétní myslí ke svému vlastnímu obrazu.⁴⁵⁸

Rovněž část zkoumané kontrafaktuální historické fikce výše popsanou tendenci k vytváření vlastních ideálních světů dokládá. První kapitola práce před nás postavila dějiny zrevidované, s opravenými chybami, zjednodušené na jejich zdánlivě dominantní prvky (monarchismus, ekonomie). Dějiny oproštěné ode všech nežádoucích vlivů, anebo tyto vlivy spolehlivě identifikující jako falešné a nelegitimní (demokracie, studentská revolta v 60. letech). Zvláště u Jana Drnka se jednotlivé texty natolik proplétají, že v nich můžeme sledovat jakousi cestu do historie, od událostí druhé světové války (*Žáby v mlíku*) k Velké válce (*Druhý dech habsburské monarchie*), a poté až k počátkům prvního osídlení české kotliny (*Země zaslíbená*, 2011).

Nad vyprávěním dominuje ideologický zřetel díla. Obsáhlé popisné pasáže jsou nástrojem argumentace a prostorem pro formulaci politických a historických témat. Jejich účelem je vyvolat zdání objektivního hlediska, které nic neopomíjí, ve skutečnosti však představují součást strategie, jejímž prostřednictvím text manipuluje se čtenářem (zvláště na citové rovině), aby uznal jeho historická, náboženská i politická východiska, tudíž i nápravu, kterou přináší ve formě pozměněné historie.

Jiná historie není totiž u Drnka v pozici alternativní varianty, nýbrž zaujímá místo historie správné, přesněji jediné správné. U obou zkoumaných románů po kontrafaktuální události nabudou české dějiny ideální podoby, která je v souladu s implikovaným autorem vyznávanými duchovními hodnotami, jež svou nečasovou povahou stojí nad historií.

⁴⁵⁷ Téma kontrafaktuální historiografie proniká i mezi neodborné zájemce o historická období, viz fórum na webové stránce www.husitstvi.cz. Dostupné z: <http://www.husitstvi.cz/forum/viewtopic.php?f=13&t=1576>.

⁴⁵⁸ „Dá se také říci, že malé jsou světy všechny, i ty, ve kterých žijeme ve skutečnosti, naše každodenní světy ‚školy‘, ‚rodiny‘ či ‚zaměstnání‘. ‚Malé‘ světy jsou libovolně rozšiřitelné. Budeme-li chtít, můžeme v každém atomu vidět galaxii a v každé knize jediný správný výklad skutečnosti. Dokazuje to nejen tisíciletá a nekonečná tradice interpretací některých tak komplexních děl (malých světů??), jako jsou Bible či Epos o Gilgamešovi. Textem, který obsahoval celý svět, byla v dějinách nejen Tóra či Korán, ale také Mein Kampf.“ ŠVEC, cit. 7.

Drnkovo dílo ukazuje, že za hledáním jiné historie se může ukrývat svět empirického autora, jeho představ, ale také přání a tužeb. Obsáhlý román *Žáby v mlíku* zahrnuje desítky či stovky historických osobností, množství detailů vztahujících se k dobové politické situaci, geografii, vojenské technologii a taktice. Erudovanost fikčního textu ve skutečnosti slouží jasnému účelu: Pokud by generalita skutečně odmítla poslušnost Benešovi, historie by se odehrála právě způsobem popsáním ve druhé části románu, neboť její vývoj odpovídá předpokladům první části. Zacyklení příčin a následků jiný výsledek ani nedovoluje.

Dosavadní kauzální řetězec historických událostí Drnek nahrazuje kauzalitou ideologickou, a to se zpětnou platností. Vyprávění směřuje k utopii, která sice nenastala, ale nastat mohla. Nezbytné kroky určuje vytyčený cíl. Završení historie umožňuje systém naplněných předpokladů, který tvoří jeden ze dvou základních organizačních principů fikčního světa. Aby mohlo být dosaženo porážky Německa, musí se Němci mýlit ve svých odhadech stran československé mentality, domácí politické situace i armády. Naopak Čechoslováci se ve svých předpokladech nemýlí vůbec, chování nepřátel jim odpovídá a odpovídat zákonitě musí. Z čeho daná neomylnost vyplývá, zodpovídá druhý konstrukční princip, rozšířená perspektiva, respektive specifická epistemická modalita románu. Určitým jedincům či skupinám Drnek přisuzuje znalosti o světě, jeho minulosti i možné budoucnosti, které neodpovídají dobovému povědomí, ale dnešním představám. Vybrané osoby svými znalostmi významně přesahují omezenost ostatních a vybaveni touto jasnoživitostí s ostatními manipulují. Činí tak proto, aby nedovolily vývoj historie směrem k aktuálnímu světu.

Také mytické aluze románu doufají vtisknout nastíněnému vývoji hlubokou pravdivost. Porážkou Německa byla poražena smrt a očištěna země, splněny dva z požadavků iniciace Československa, jeho vstupu do věku dospělosti, mezi přední a vůdčí státy světa.⁴⁵⁹ Stejnou měrou je román steskem nad nenaplněnou iniciací, jako je políčkem současnosti aktuálního světa. Žijeme nesprávnou variantu dějin, neboť nic není zcela v pořádku, bez potřeby vylepšení či oprav, naopak možný svět minulosti podobné zásahy již nevyžaduje.

Drnkovy kontrafaktuální světy, soudě dle internetových diskuzí, které je možné dohledat, rezonují u řady čtenářů svým romantismem a nostalgií, stejně jako svévolným nakládáním s historií.⁴⁶⁰ Záludností je, že nejsou pouhým steskem po nepoznaném, ale také

⁴⁵⁹ Vztah k základním mýtům nalezneme u řady kontrafaktuálních textů.

⁴⁶⁰ Podobnou diskuzi, dokládající vysokou citlivost tématu, lze najít například zde (je pozoruhodné, kolik prostoru čtenáři věnují revizi faktografické roviny knihy, zpravidla vnímané jako nejproblematičtější): <http://www.palba.cz/viewtopic.php?f=87&t=5605>; <http://www.fantasyplanet.cz/clanek/zaby-v-mliku-drnek-jan>. Diskuzní fórum modelářů nabízí celou řadu témat v rámci sekce What if... (také kontrafaktuální modelářství): <http://www.modelforum.cz/viewforum.php?f=124>.

adorují dobu kdysi možných změn, jako by dnes či v budoucnu už nebyl pozitivní vývoj možný. Podobný přístup dějinám dovoluje to, co zapovídá přítomnosti. Román probouzí prosté vášně a vlastenecké city, je plačtivou vizí kouzelného zámku, který se tyčí v nedostupných výškách. Ideologicky je pak zcela poplatný Palackého koncepci dějin, kterou zvláště *Žáby v mlíku* přejímají v rovině metafor i symbolů, zejména však výkladového pojetí dějin a obnovenou dichotomií germánství/češství. Bezrozporná mělkost kontrafaktuální reality přitom naprosto pomíjí otázku, která se nabízí s mnohem větší naléhavostí: Nakolik byly události mnichovské krize pro budoucnost skutečně určující a nakolik jsou břemenem uměle vršeným a předávaným následujícím generacím?⁴⁶¹

Kontrafaktuální historické fikce zařazené do první kapitoly vykazují oslabenou distanci mezi beletrií a historiografií. Jestliže v minulosti byli historikové kritizováni pro přejímání beletristických postupů, pak u některých kontrafaktuálních děl nacházíme pravý opak. Poznámkovým aparátem, medailonky historických osobností a způsobem nezaujatého popisu dějů a kronikářského záznamu „faktů“ se tato díla přibližují historiografii, což ostatně vede k tomu, že mohou být s kontrafaktuální historiografií také zaměňována (*Žáby v mlíku*). Dokládá to hravost kontrafaktuální historické fikce, stejně jako vážnost, s níž se obrací na historiografii, a jedinečný význam, jaký přiřítá historickým událostem. Na problematické hranici beletrie a historiografie se kontrafaktuální historická fikce tohoto typu stává pozoruhodným místem přechodu, oblastí, kde se hranice jeví méně zřetelná než na jiných místech. Právě tato nejednoznačnost vyvolává vůči kontrafaktuální historiografii a beletrii nemalou obezřetnost, neboť může stejnou měrou nabízet provokativní myšlenky jako zdeformované ideologické konstrukty.

Pakliže by kontrafaktuální historická fikce nabízela pouze díla Jana Drnka či Jiřího Macouna, byli bychom nuceni konstatovat, že se jedná o tendenční typ historické prózy s výrazně omezeným polem působnosti, určený nepočetné skupině čtenářů alespoň částečně sdílejících ideová stanoviska autora. Společná snění o spravedlivějších dějinách ústí v uzavřený koloběh sebepotvrzování, planých obžalob přítomnosti a historické naivity. Česká literatura však nabízí i díla, která jsou částečně či dokonce zcela otevřeně v opozici k podobné účelovosti a skýtají pro budoucnost české kontrafaktuální historické fikce větší naději.

⁴⁶¹ „Mnichov 1938 je v naší historické paměti nejčastěji spojován se selháním politické, případně i vojenské reprezentace a s přesvědčením, že odlišný vývoj by Československu zajistil ‚lepší dějiny‘ a poskytl morální odkaz pro další generace. Dosud stále nezodpovězenou otázkou však zůstává, zda tento názor má reálný základ, nebo jde jen o naši účelově vytvořenou představu.“ ŠRÁMEK, cit. 48, s. 78.

Drnek jako spisovatel-vykladač dějin vychází ze základního předpokladu, že k podstatě dějin se lze dobrat. Ať už se jeho, implicitní stejně jako otevřená kritika současných poměrů jeví jakkoli radikální, zdrojem její radikálnosti je paradoxně konzervatismus. Tento konzervatismus se zračí nejen v postojích prezentovaných texty, ale vyplývá z historického a přírodovědného determinismu, jehož je Drnek reprezentantem. S historií je zacházeno jako s existující matérií, lze ji uchopit a beze zbytku jí porozumět. Ostatně, v *Žábách v mlíku* je historie pomocí mapování pohybu částic přímo generována počítači jako film, ve své nezkraslené podobě.

Roku 2002, na sklonku svého života, vydal Josef Nesvadba román *Peklo Beneš*, text stojící na docela opačném konci ontologické jistoty, jaká dějinám může být přikládána. Kde na jedné straně jsou dějiny tvořící, u Nesvadby na odlehlém konci nacházíme dějiny stvořené. Spolu s ústřední postavou po kouscích odkrýváme vrstvu za vrstvou, že události proběhly často jinak, než se traduje, měly jiný význam, než je interpretováno, anebo se dokonce neudály vůbec. Podoba a význam historických událostí je výsledkem dodatečných úprav vykonávaných jedinci či skupinami se zcela konkrétními zájmy. Autentického poznání se dobrat téměř nelze, vždyť historie je u Nesvadby především obchodním artiklem a politickým nástrojem. Má tolik podob, kolik je rozličných přání, kterým se může přizpůsobit. A bude-li některá z jejích podob úspěšnější, záleží na vůli a moci těch, kteří ji prosazují.

Od výkladové rétoriky, která je vlastní první kapitole, se u románů *Peklo Beneš* a *Spěšný vlak* Ch.24.12. dostáváme do blízkosti dystopického románu, který se vyprofiloval v průběhu dvacátého století, do značné míry jako reakce na totalitní režimy, respektive na tendenci politických ideologií nahradit náboženství a proniknout do všech složek veřejného i soukromého života jedince. Kontrafaktuální historická fikce dystopický román obohacuje o schopnost vytvářet modely možných světů minulosti, ve kterých je některý z politických programů v různé míře či podobě realizován. Nepředkládá tedy obavy z budoucího vývoje,⁴⁶² ale ukazuje s využitím prostředků umělecké literatury na tendenci k vytváření utopií/dystopií v naší vlastní minulosti. Prózy zahrnuté do této kapitoly tematizují především mocenskou manipulaci s dějinami a zprostředkovávají bezmoc těch, kteří jsou jejich součástí.

Kde proto Drnek nalézá v určitých událostech nosné pilíře svého nacionalistického (monarchistického) monumentu, Nesvadba spatřuje zahnívající kořeny. Historické děje jsou v *Peklu Beneš* zveličovány (Zborov), zatajovány (národnostní problémy rodícího se

⁴⁶² Jako je tomu u románů *Kallosain* Karin Boyeové, *My* Jevgenije Zamjatina, *Konec civilizace* Aldouse Huxleyho, *451 stupňů Fahrenheita* Raye Bradburyho atd.

Československa), a pokud hrozí nežádoucí vývoj, mohou být zmanipulovány (atentát na Habsburky) či přímo stvořeny (osvobození rakouského kancléře). Dějiny jsou tak především výsledkem péče o dějiny.

Josef Nesvadba se nepřímo vyjadřuje i k samotné tvorbě kontrafaktuálních historických konstrukcí. Autorovo rozrušující hledisko zasahuje jak ústřední postavu, která si nemůže být jistá ani realitou, ani vlastní identitou a vzpomínkami, tak možnost jakékoli nápravy dějin. Pro Nesvadbu jsou dějiny především dějinami lidských činů, za kterými se skrývají často komplikované osobnosti, jejichž přirozenost platí daň za život v civilizaci. Právě civilizace totiž klade na jedince omezení způsobující celou škálu deformací a poruch. Jakákoli pozitivní změna dějin, v románu zvláště jejich završení v duchu humanistických ideálů Masarykových, není uskutečnitelná beze změny v psychickém založení člověka. V *Peklu Beneš* je tedy dosud velmi vzdálené dozrání člověka jako psychofyzické osobnosti hlavní podmínkou všech dalších změn.

Komplikovanost historického vývoje je natolik významná, že ji nelze překlenout pouze několika pozitivními kroky. Ve světě, kde se Edvard Beneš jako Masarykův dědic stává sjednotitelem nového střeoevropského impéria, nikdy docela nepominuly obavy z rozpadu Československa, ze separačních tendencí přetrvávajících uvnitř země navzdory všemu blahobytu. U stvoření Československa totiž stál obratný klam, který zakryl rozdílný historický vývoj mezi českými zeměmi a Slovenskem. Navzdory všem snahám historicko-biologická paměť nikdy nevymizela a lež stále hrozí svým prozrazením. *Peklo Beneš* lze proto vnímat jako výtku či výsměch kontrafaktuálním světům, rozvíjejícím své konstrukty v často nejbanálnější podobě limitující historii na soubor dat a k nim přiřaditelných událostí.

Dílo Jana Poláčka *Spěšný vlak Ch.24.12.* nachází své místo uprostřed mezi výlučnými protipóly. Do svého pojetí dějin přibírá Poláček dosud málo známé oblasti a z dějin alternativních činí jedno z témat své prózy. *Spěšný vlak* nás zavádí do světa kontrolovaného nacismem, vítěznou mocností druhé světové války. Je to však nacismus odlišný od toho, který známe z aktuální historie. Poláček totiž provedl s dějinami experiment a zaměnil jejich oficiálně vyučovanou a uznávanou povahu za periferní teorie rasové, okultní a esoterické, za dějiny tajných spolků a mystických nauk. Právě prostřednictvím méně známých a zdůrazňovaných rysů nacistického režimu stvořil svůj podivuhodný svět. Jeho mimořádnost neleží v tom, že Německo vyhrálo válku, ale že strůjci nacionální ideologie a mytologie zastávali názory shodné s vlastní aletickou modalitou fikčního světa. Nejenže Němci jsou panskou rasou a jejich germánské pojetí dějin je zcela legitimní, dokonce i starogermánské

mýty a praktiky byly odhaleny jako pravdivé a stále platné. Starodávné eposy a okultní rituály odrážejí podstatu nové společnosti.

V pomyslné experimentální laboratoři Poláček demonstruje hned dvě z cenných schopností kontrafaktuální historické prózy. Jednak akcentuje určité společenské rysy a sleduje jejich působení v roli dominantních činitelů na celek. Existence germánského zásvěti v románu vytlačuje křesťanství a jeho hodnoty zpochybněné jako nešťastná historická odbočka od prapůvodního zdroje všeho poznání. Zakoušíme proto absenci lásky, naděje a víry, nadbytečné ve světě, kde je existence nadpřirozena vědecky potvrzenou skutečností a kde obřady obětí a krve zakládají zcela odlišnou hodnotovou hierarchii. Současně právě důrazem na oblast magie, nacionální mystiky a rasových teorií ukazuje Poláček druhé výrazné pole pro kontrafaktuální historickou fikci, akcentování takových součástí kulturní historie, které se zdánlivě krčí na okraji veškerého zájmu, ale přitom vytrvale prorůstají celými dějinami.

Jeden z textů sborníku *Virtuální dějiny* poukazuje na opomíjené světovládné tendence Adolfa Hitlera, kterým se oddával v časech večerního spřádání plánů a snění. Podobně Poláček specificky literární formou inscenuje podivuhodný svět někdejších tužeb, přání a zvrácených snů. Zvláště *Spěšný vlak* poukázal na skutečnost, že alternativní dějiny nejsou myšlenkovým experimentem posledních desetiletí, ale pevnou součástí historie. Ta přece vždy byla a stále je pro svou křehkost různě vykládána a pozměňována, aby souhlasila s požadavky na ni kladenými.

Složitost historie, její rozporuplnost, manipulace s událostmi či dokonce jejich přepisování se zrcadlí v osobních nejistotách postav. Walter i Josef vcházejí do svých vzpomínek, kde na ně doléhá tíže osobní minulosti, dávných závazků, rodinných vztahů a dědictví předchozích generací. Protože je člověk bytostí historickou, je revize historie rovněž osobní revizí. Jelikož Walter obývá svět, kde nová historie nahrazuje starou, sám na sobě pozoruje, jak tento proces postupuje. Jeho realita je poznamenána mizejícími místy a lidmi, názvy a jmény, nezaplnitelnou prázdnotou po dějinách (s jejich uměním a náboženstvím) i ztrátou osobní historie. Pakliže z tohoto stavu vytráčení se existuje únik, je jím pro Poláčka sestup do vlastního nitra, anamnéze vytrhávající z matoucího vlivu světa. Návrat do dětství je návratem ke stavu před dějinami a jejich výzvou moci.

Jedině usmíření s rodinou zachraňuje Martina před Walterem, člověka před politickým nástrojem, na který může být degradován. Podobně Josef prochází alternativní historií a demaskuje lživost událostí, faleš závazků, které celý život cítil, jak jej zavazují a činí méněcenným vůči rodičům a prarodičům. Nejistota a zrádnost paměti, tematizování člověka

jako historické osobnosti, která svou myslí obsahuje podstatně větší čas, než jaký je pouhým životem vymezen, náleží k nejvýznamnějším rysům tohoto typu kontrafaktuálních próz.

Série *Valhala* Františka Novotného před nás staví třetí typ kontrafaktuální historické fikce. Předešlá díla spojovalo postavení dějin jako klíčového tématu, v jakkoli optimistické či pesimistické (a ideologicky zavazující) podobě: Dějiny jsou přímým zdrojem jejich smyslu. Ať jsou odpovědi jednotlivých próz navzájem sebevíce vzdálené, na počátku mají společnou otázku, zda české země v historii světa měly svůj význam, nebo jej mít mohly, a především, zda něco v budoucnu znamenat mohou. Vazby mezi postavami a historií jsou proto mimořádně zbytnělé. Mnohé postavy historii přímo tvoří, anebo přesněji, mění historii známou v nikdy nepoznanou. Mnohé jiné postavy zastihuje historie bezbranné a nechává je zakoušet svou vyhrocenou podobu. Stále patrný je zřetel na vztah každého děje k historickým událostem v perspektivě let až staletí. Napětí mezi zde a okolo nás, mezi dnes, včera a zítra se promítá do úvah postav, jejich chování i dialogů. Historie jako černá díra svou přitažlivostí vše okolo nutí, aby k ní směřovalo. Od tradiční historické prózy, dramatického příběhu s historickým pozadím, se kontrafaktuální historická fikce odlišuje zvláště tím, že je dramatem historie na kontrafaktuálním pozadí. Historie, která se nestala, chce vypovídat o historii aktuální, ať už z jakýchkoli ideových pozic. Z téhož důvodu se tento druh kontrafaktuální historické fikce neuzavírá do sebe, ale natahuje k aktuálnímu světu, z jehož dějin i soudobého stavu čerpá své významy a výpovědní sílu. V přístupu k dějinám je základní odlišnost dána jejich pojetím. U Drnka a Dobrylovského je patrná víra v pozitivní utváření dějin, v možnost mít nad nimi kontrolu. U Poláčka a Nesvadby vystupuje hrůza z dějin, které si jedince podřizují a přizpůsobují

Pro sérii *Valhala* jsme zvolili odlišný přístup, neboť se jedná žánrově o fantasy sérii, která se však odehrává v kontrafaktuálním fikčním světě. Podobná díla s dějinami nakládají především jako s encyklopedií událostí. Jestliže u předchozích děl rozvržení fikčního světa a mocenských sil v něm bylo dáno transformací dějin, akcentováním určitých politických a kulturních tendencí a vlivů, u *Valhaly* historické napětí ustupuje specifickému souboru pravidel a omezení, která svou povahou stojí nad dějinami. Naopak dějiny jsou rozličnými pravidly a omezeními ovlivňovány a dokonce i produkovány. Kontrafaktuální událost má původ mimo historii anebo ústí v mimo-historické důsledky. U Novotného je změna dějin zosnována nadpřirozenými bytostmi v zászvěti a následný „historický vývoj“ popírá historii dosavadní.

Množství často rozporuplných pravidel narostlo u série *Valhala* do takové míry, že vedlo ke zhroucení celé fikční stavby série, její nespojitě historie i herní povahy. *Valhala*

představuje uzavřené dílo, které zakládá pouze vztahy mezi složkami svého vlastního fikčního světa. Zároveň ukazuje, že čím většího prostoru se dostává fantastice, tím více je oslabena historicko-výpovědní rovina díla, a tím jednodušší a nepřesvědčivější jsou kontrafaktuální světy z hlediska jejich struktury i historické geneze. Vztah k historii jsme proto u podobných děl označili jako irelevantní. Pokud je totiž historie zbavena původního významu a události vnitřní souvislosti, přesto se však dějí jako v aktuální historii, stávají se pouhými abstrakty, jejichž rozmístění a využití v ději je nadále zcela libovolné: Charta 77 vzniká i ve zcela odlišných politických a geografických podmínkách, program letů do vesmíru nese název Apollo, ačkoli je to program německý, a Josef Nesvadba tvoří *Peklo Beneš*, přestože v jeho alternativní realitě se Beneš nikdy nestal politicky činnou osobností. Historie v úhrnu plní úlohu atrakce; rozčleněna na bezpočet nespojitých dílků umožňuje jejich překvapivé spojování. Ekvivalenty historických osobností a postavy z jiných fikčních okruhů mohou vstupovat do tohoto multivesmíru a jediným fikčním oprávněním jsou pro ně samotná jejich jména, která referencí k aktuální historii činí kontrafaktuální realitu ještě více přitažlivou. Věhlas jmen a podivuhodnost událostí představují prvořadá kritéria pro transformaci aktuální historie v historii kontrafaktuální. Jak jsme ukázali na příběhu ze série *JFK* a povídkovém sborníku *Imperium Bohemorum*, jedná se o proces nikoli výjimečný.

Vrátíme-li se na začátek, kontrafaktuální historická fikce dokládá sílicí tendenci, jejímž je také projevem, k jisté dominanci samotného fikčního světa nad vyprávěným příběhem. Prostor a jeho specifické vlastnosti mohou nabízet více možností než děj do něj umístěný. Často není definitivně vymezen, neboť hranice fikčního světa lze rozšiřovat, není ani zabydlen konečným počtem objektů a osob, které lze jednoduše přidávat. Samotný prostor může být zdrojem konfliktu a je otevřen fantazii recipienta. Dokladem jsou rozsáhlé fikční světy populárních sérií (*Star Wars*, *Star Trek*) i on-line her (*World of Warcraft*), které dovolují vést fikční existenci v jistých časoprostorových souřadnicích. Podnětem k setrvání v těchto světech je pak mnohdy právě rozšiřování jejich fikčních encyklopedií.

Kontrafaktuální historická fikce se jeví jako způsob opanování širokého prostoru historické encyklopedie, vždyť kolik je v ní prostoru věnováno popisům, jak je z hlediska geopolitického, kulturního či náboženského stávající realita rozdělena! V obecné tendenci vytvářet rozmanité světy (proplétat je a rozšiřovat) se i historie prostřednictvím kontrafaktuální fikce stává neobyčejně plastickou světotvornou látkou, která už nezavazuje

k vyprávění s alespoň částečně daným průběhem a koncem.⁴⁶³ Odmítáme proto i při nejpřísnějším pohledu vidět kontrafaktuální historickou fikci jako krátkodobý fenomén, neboť ji vnímáme jako doklad významné proměny lidského vnímání.⁴⁶⁴ Rozhodně také nelze podpořit tvrzení Lubomíra Doležela, že česká kontrafaktuální historická fikce dosud nedisponuje větším počtem zástupců.⁴⁶⁵ Její kvalitativní nevyrovnanost je patrná, ovšem počet děl stále roste, jak v oblasti historické fikce, tak v oblasti historiografie či jiných úvahových žánrů. U mnohých autorů je patrná inspirace zahraniční kontrafaktuální historickou fikcí, stejně jako domácí literární tradicí, především jsou to ale samotné české dějiny (ve všech kulturních aspektech), které poskytují dostatek inspirace a podnětného materiálu k tvorbě.

⁴⁶³ S kontrafaktualitou se můžeme setkat u počítačových her (Bioshock: Infinity, Wolfenstein: New Order, nemluvě o řadě simulátorů válek z historie lidstva, které dovolují zvítězit za jakoukoli zvolenou stranu), komiksů (Strážci vyprávějí o světě, kde obyčejní lidé začali napodobovat komiksové hrdiny), filmů (Hanební pancharti), seriálů (Červený trpaslík) i televizních pořadů (dokument České televize Kdyby... a cyklus krátkých pořadů Co by kdyby), ve vážné i humorné podobě.

⁴⁶⁴ Setkat se můžeme také s takzvanou CIE – Counterfactual impact evaluation metodou: „Kontrafaktuální dopadové evaluace vychází z pojetí dopadu (impact), který vyjadřuje rozdíl mezi situací pozorovanou (observable - factual) po intervenci a situací, která by nastala, pokud by k intervenci nedošlo (non-observable – counterfactual). Cílem evaluace dopadu je rigorózním způsobem změřit efekt přičitatelný intervenci.“ POTLUKA, Oto; ŠPAČEK, Martin. Postupy a metody kontrafaktuálních dopadových evaluací pro Operační program Zaměstnanost v období 2014 – 2020 [online]. 15. 10. 2013 [cit. 2014-10-15]. [dokument ve formátu PDF]. Dostupný z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/17051/Metodika_CIE_MPSV_131015.pdf, s. 4.

⁴⁶⁵ „Vzhledem k chudobě české protifaktové fikce hraje Topolův román *Kloktat dehet* téměř průkopnickou roli.“ DOLEŽEL, cit. 27, s. 151.

Abstrakt

Tématem disertační práce je česká kontrafaktuální historická fikce napsaná po roce 1989. Téma zahrnuje přibližně patnáct textů, které vznikly v předchozích dvaceti letech. Základním cílem disertace je klasifikace české kontrafaktuální fikce a její rozčlenění do jednotlivých kategorií podle obsahových vlastností textů a jejich formálních charakteristik. Vlastním obsahem práce jsou analytické a interpretační kapitoly zaměřené zvláště na vztah vybraných textů k historii a ideologii.

Navržená klasifikace rozděluje zvolené texty do dvou kategorií. První zahrnuje prózy, které jsou určitou výpovědí o historii a testují možnosti samotné kontrafaktuální fikce. Historie je u těchto děl dominantním tématem a vše se v nich k historii vztahuje (jak promluvy postav, tak i promluvy vypravěčů). Díla hledají či nalézají smysl historie a zkoumají životnost tradic. V jejich základech nalézáme otázku, zda je současnost výsledkem nutnosti, anebo se nabízely jiné možnosti historického vývoje.

Podle pojetí dějin klademe na jednu stranu texty konstruující pozitivnější podobu možné historie. Zde jsme objevily výrazně ideologické světy (*Žáby v mlíku* Jana Drnka, některé povídky sborníku *Imperium Bohemorum*), které předkládají utopické stavy možné minulosti. Selektivním přístupem k historii prózy zachovávají a zdůrazňují pouze určité tendence a vývojové vlivy, které v jejich pojetí zdůrazňují pravou povahu historického významu českých zemí a češství vůbec.

Opozicí uvnitř kategorie jsou texty předkládající negativnější či neutrální podobu možných dějin. Fikční světy románů *Peklo Beneš* Josefa Nesvadby a *Spěšný vlak Ch.24.12*. Jana Poláčka odhalují dějiny jako permanentně ohrožované mocenskými snahami o jejich přetváření v dějiny alternativní, o potlačování některých skutečností ve prospěch jiných. Obě kategorie zakládají primárně vztah k aktuálnímu světu, k němuž se obrací.

Druhá část práce se zabývá texty (série *Valhala* Františka Novotného), které mají blíže k fantasy literatuře. Daný typ kontrafaktuální historické fikce je založen na hře s dějinami a vyznačuje se výraznou mírou postmoderního kombinování vědy a magie, mýtů a historie, možného s nemožným. Historie je omezena na svou encyklopedickou podobu motivů a událostí. Do popředí vstupují spodní proudy historie: magie, okultismus, neobjasněné záhady a mystéria. Texty spadající do této kategorie zakládají primárně vztah k sobě, k systému vlastních světových pravidel.

Klíčová slova: Kontrafaktuální literatura, alternativní historie, fikční světy, ideologie, Jan Drnek, Jan Poláček, Josef Nesvadba, Frantiček Novotný.

Abstract

The topic of this dissertation is „Czech Counterfactual Historical Fiction” written after 1989. The dissertation includes approximately twenty texts, novels and tales issued in the last twenty years. Main aim is to classify a counterfactual fiction and divide it into categories based on contents and formal characteristics. Content of chapters analyzes and interprets significant works of Czech counterfactual fiction with a focus on relationship to history and ideology.

Classification divides these novels into two parts. One of them includes texts which serve as an evidence of history and research possibility of counterfactual fiction. The primary topic of these novels is a history. Individual characters and narrators talk about history and all of them have a relation to the historical development as well. They ask themselves: What is the sense of history? Could our history be better than it was? Is today’s situation of our country the result of inevitable or has existed better chances?

I divide novels of this type into two groups. The first one is about a „better” history (for example *Žáby v mlíku* by Jan Drnek). Counterfactual novels present ideological worlds which show political and historical opinions of their authors in a radical form (for example some tales from anthology *Imperium Bohemorum*). There are mentioned only historical events and traditions which support unequivocal advantage of history and its sense in these worlds. The alternative history is not an instrument for a relativisation of historical events and its meaning but it is a method of creating utopian worlds in these novels.

The second one is about a „worse” history. Novels like *Spěšný vlak Ch.24.12.* and *Peklo Beneš* warn against history manipulation. They indicate that many people used to endeavour to push alternative interpretation as a tool of manipulation and control via the stories. According to these authors counterfactual history has always existed. Both categories primarily put relationship with a present world at the first place and reflect it.

The second part includes texts (like trilogy *Valhala* by František Novotný) which are similar to fantasy and science fiction. Strange instruments, scientific theory, magic and fantastic creatures have a larger role in these novels. This type of counterfactual fiction is based on plays with history. Authors use history and human culture to connect and combine natural and unnatural, magic and science, possible and impossible. Free concept of history, which is a treasury of motives and topics, is typical for these novels. Favourite one is the Germanic mythology. Authors connect it to the Nazis. Texts in this category create a system

of rules which manage their fictional worlds. These rules have a dominant influence on an action process.

Key words: Counterfactual Fiction, Alternative History, Fictional Worlds, Ideology, Jan Drnek, Jan Polacek, Josef Nesvadba, Frantisek Novotny.

Prameny a literatura

PRAMENY

BŘEZINOVÁ, Ivona et al. *Imperium Bohemorum. Fantastické dějiny zemí Koruny české*. Ondřej Müller [ed.]. Praha: Albatros, 2007, 526 s. ISBN 978-80-00-01913-0.

Co by kdyby Československo nepřistoupilo na Mnichov. In: *Youtube* [online]. 6. 4. 2013 [cit. 2014-05-25]. Dostupné z:

<https://www.youtube.com/watch?v=ac5m2S36TaM&list=RDac5m2S36TaM#t=38>.

DICK, Philip K. *Muž z vysokého zámku*. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-879-4.

DOBRYLOVSKÝ, Josef. *Po Mnichovu všechno jinak. Alternativní dějiny 2. světové války*. Praha: Tribun EU, 2008. ISBN 978-80-7399-561-4.

DRNEK, Jan. *Žáby v mlíku. Vojensko-historická mystifikace na téma Mnichov 1938*. Praha: Naše vojsko, 2007. ISBN 978-80-206-0881-9.

DRNEK, Jan. *Druhý dech habsburské monarchie. Vojensko-historická mystifikace o tom, jak český národ pomohl zachránit monarchii a českoslovenští legionáři zachránili svět před bolševismem*. Třebíč: Akcent, 2007. ISBN 80-7268-446-9.

DRNEK, Jan. *Žába a škorpión. Fantazie o jiné II. světové válce*. Praha: Naše vojsko, 2010. ISBN 978-80-206-1109-3.

DRNEK, Jan. *Země zaslíbená. Mystifikované dějiny národa českého*. Praha: Naše vojsko, 2011. ISBN 978-80-206-1210-6.

DRNEK, Jan. *Žáby v bouři. Volné pokračování knih Žáby v mlíku a Žába a škorpión. Fantazie o jiné II. světové válce*. Praha: Naše vojsko, 2013. ISBN 978-80-206-1334-9.

DRNEK, Jan. *Zlaté hovno. Sebraná hlášení c. k. dvorního vyšetřovatele k případu*. Praha: Naše vojsko, 2013. ISBN 978-80-206-1365-3.

FIALA, Václav. Monarchista odepsal strany i prezidenta. Nedovedou prý ohlídat zájmy státu. *Parlamentní listy* [online]. 14. 7. 2013 14:14 [cit. 2014-11-04]. Dostupné z: <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/rozhovory/Monarchista-odepsal-strany-i-prezidenta-Nedovedou-pry-ohlidat-zajmy-statu-278381>.

HARRIS, Robert. *Otčina*. Zlín: Kniha Zlín, 2012. Fleet, sv. 33. ISBN 978-80-87497-16-6.

Husité. Volná témata. *Husitstvi.cz* [online]. 2010 [vid. 2014-11-05]. Dostupné z: <http://www.husitstvi.cz/forum/viewtopic.php?f=13&t=1576>.

Jan Drnek – Žáby v bouři. *Palba.cz* [online]. 2013 [cit. 2014-10-22]. Dostupné z: <http://www.palba.cz/viewtopic.php?f=87&t=5605>.

JESCHKE, Wolfgang. *Poslední den stvoření*. Praha: Svoboda, 1989. ISBN 80-205-0137-1.

Kdyby... (Dokument CZ o roku 1938). In: *Youtube* [online]. 26.10.2013 [cit. 2014-05-25]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=QDkCde5PGJU>.

KOSATÍK, Pavel. *Peklo Beneš, peklo Masaryk. O nemocném státu a nemocných dějinách, jak se odvíjejí z osudu jednotlivce*. Aluze. 2003, roč. 7, č. 3, s. 190-193. ISSN 1212-5547.

MACOUN, Jiří. *Lepší dějiny Česka. Kdyby zavraždili Beneše. Kdyby se Česko-Slovensko spojilo s Říší. Kdyby brouk z Tatry dobyl svět*. 2013 [pouze v elektronické podobě]. ISBN 978-80-7486-014-0. Dostupné z: <http://media.alza.cz/lepsi-dejiny-ceska-d409842.htm>.

NESVADBA, Josef. *Peklo Beneš. O šťastnějším Československu*. Brno: Host, 2002. ISBN 80-7294-060-0.

NOVOTNÝ, František. *Další den Valhaly. Odpoledne*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-322-9.

NOVOTNÝ, František. *Dlouhý den Valhaly. Meče a prsten*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-967-2.

NOVOTNÝ, František. *Dlouhý den Valhaly. Vetřelci*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-

7254-968-9.

NOVOTNÝ, František. *Další den Valhaly. Dopoledne*. Praha: Triton, 2002. ISBN 80-7254-300-8.

NOVOTNÝ, František. *Konečný den Valhaly. Mezi světy*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7387-012-6.

NOVOTNÝ, František. *Konečný den Valhaly. Chlapec s mečem*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7387-003-4.

PEROUTKA, Ferdinand. *Pozdější život Panny*. Praha: Univerzum, 1991. ISBN 80-85207-08-7.

POLÁČEK, Jan. *Spěšný vlak Ch.24.12*. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0264-2.

POTLUKA, Oto; ŠPAČEK, Martin. *Postupy a metody kontrafaktuálních dopadových evaluací pro Operační program Zaměstnanost v období 2014 – 2020* [online]. 15. 10. 2013 [cit. 2014-10-15]. [dokument ve formátu PDF] dostupný z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/17051/Methodika_CIE_MPSV_131015.pdf.

TOPOL, Jáchym. *Kloktat dehet*. Praha: Torst, 2005. ISBN 80-7215-255-6.

What if. In: *Modelforum.cz* [online]. 2008-nyní [cit. 2014-10-23]. Dostupné z: <http://www.modelforum.cz/viewforum.php?f=124>.

ŽAMBOCH, Miroslav. *Meč a tomahawk*. Praha: Triton, 2006. Agent John Francis Kovář, sv. 3. ISBN 80-7254-747-X.

Žáby v mlíku – Drnek Jan. Komentáře. *Fantasyplanet.cz* [online]. 2011 [cit. 2014-10-20]. Dostupné z: <http://www.fantasyplanet.cz/clanek/zaby-v-mliku-drnek-jan>.

LITERATURA

BENEŠ, Edvard. *Edvard Beneš. Paměti 1938-45. Kritické vydání a rekonstrukce Benešových Pamětí 1938-45.* Milan Hauner [ed.]. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1529-7.

BURLEIGH, Michael. *Třetí říše. Nové dějiny.* Praha: Argo, 2008. Dějiny Evropy, sv. 13. ISBN 978-80-257-0054-9.

CHATMAN, Seymour. *Příběh a diskurs. Narativní struktura v literatuře a filmu.* Brno: Host, 2008. Teoretická knihovna, sv. 21. ISBN 978-80-7284-260-2.

ČINÁTL, Kamil. *Dějiny a vyprávění.* Praha: Argo, 2011. Historické myšlení, sv. 55. ISBN 978-80-257-0390-8.

COHNOVÁ, Dorrit. *Co dělá fikci fikci.* Praha: Academia, 2009. Možné světy, sv. 3. ISBN 978-80-200-1718-5.

COWLEY, Robert et al. *Co by bylo, kdyby? Představy vojenských historiků o tom, co se mohlo stát.* Praha: Academia, 2005, 320 s. ISBN 80-200-1297-4.

DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část druhá, Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935-1948).* Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1473-1.

DELUMEAU, Jean. *Dějiny ráje. Zahrada rozkoše.* Praha: Argo, 2003. Každodenní život, sv. 15. ISBN 80-7203-460-X.

DELUMEAU, Jean. *Tisíc let štěstí.* Praha: Argo, 2010. Každodenní život, sv. 44. ISBN: 978-80-257-0237-6.

DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica. Fikce a možné světy.* Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0735-2.

DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny.* Praha: Academia, 2008. Možné světy, sv. 1. ISBN 978-80-200-1581-5.

DOLEŽEL, Lubomír. Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou. In: *Studie z české literatury a poetiky*. Praha: Torst, 2008, s. 301-336. ISBN 978-80-7215-337-4.

DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocómica II. Fikční světy české postmoderní prózy*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2661-1.

ECO, Umberto. *Lector in fabula. Role čtenáře*. Praha: Academia, 2010. Možné světy, sv. 3. ISBN 978-80-200-1828-1.

ECO, Umberto. *Dějiny legendárních zemí a míst*. Praha: Argo, 2013. ISBN 978-80-257-0908-5.

FERGUSON, Niall et al. *Virtuální dějiny. Historické alternativy*. Praha: Dokořán, 2001, 374 s. ISBN 80-86569-02-0.

FRÁNEK, Michal. Rukopisy dnes a kdysi. Poslední tečka za (kontra)fakty. In: *Heterologica. Poetika, lingvistika a fikční světy*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2012, s. 263-278. ISBN 978-80-85778-88-5.

Fulcanelli nebo Bratři z Heliopolis? *Cez-okno.net* [online]. 17. 01. 2009 20:15 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://www.cez-okno.net/clanok/fulcanelli-nebo-bratri-z-heliopolis>.

GILMORE, Robert. *Alenka v říši kvant*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 978-80-7185-836-2.

HAGL, Siegfried. *Okultní kancléř. Hitler a nacismus jako esoterický fenomén*. Brno: Integrál, 2008. ISBN 978-80-87176-00-9.

HAWKING, Stephan. *Černé díry a budoucnost vesmíru*. Praha: Mladá fronta, 1995. ISBN 80-204-0515-1.

HAWKING, Stephan. *Stručná historie času* [online]. Praha: Mladá fronta, 1991 [vid. 2014-10-13]. ISBN 80-204-0169-5. Dostupné z: <https://docs.google.com/file/d/0B93bDv0YIy12ZmEwMDRmOWUtZjlmMy00MTJkLWlXN2QtMmQyNWQ4MjljNmUz/edit?pli=1>.

HODROVÁ, Daniela. *Román zasvěcení*. 2. vyd. Praha: Malvem, 2014. ISBN 978-80-87580-79-0.

HOLEC, Jakub. *Problémy české literární fikce (s tematikou období 1938-1939)*. Pardubice, 2013, Bakalářská práce. Filozofická fakulta Univerzity Pardubice, Katedra literární kultury a slavistiky.

JURIGA, Tomáš. *Kontrafaktuální fikce a Urbanova Poslední tečka za Rukopisy*. Brno, 2008, Bakalářská práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Ústav české literatury a knihovnictví.

LE GOFF, Jacques. *Středověká imaginace*. Praha: Argo, 1998. Historické myšlení, sv. 5. ISBN 80-7203-074-4.

MOLDANOVÁ, Dobrava. Zdání autenticity a přiznaná literárnost historického románu na konci 20. století [online]. In: *Obraz dějin v umění 20. Století*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, s. 131-136 [cit. 2014-10-31]. AUPŮ. Dostupné z: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/sborniky/2007/SMVI/21.pdf>.

NAKONEČNÝ, Milan. *Magie v historii, teorii a praxi*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Praha: Vodnář, 2009. ISBN 978-80-7439-004-3.

NAKONEČNÝ, Milan. *Novodobý český hermetismus*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Praha: Eminent, 2009. ISBN 978-80-7281-327-8.

NÜNNING, Ansgar et al. *Lexikon teorie literatury a kultury. Koncepce - osobnosti - základní pojmy*. Brno: Host, 2006. ISBN 80-7294-170-4.

PAVEL, G. Thomas. *Fikční světy*. Praha: Academia, 2012. Možné světy, sv. 5. ISBN 978-80-200-2120-5.

POLKINGHORNE, John. *Kvantový svět*. Praha: Aurora, 2000. ISBN 80-7299-017-9.

RAK, Jiří et al. *Co kdyby to dopadlo jinak? Křižovatky českých dějin*. Praha: Dokořán, 2007, 183 s. ISBN 978-80-7363-137-6.

ROLAND, Paul. *Nacisté a okultismus. Temné síly ve službách Třetí říše*. Praha: Svojtka & Co., 2008. ISBN 978-80-7352-792-1.

RYAN, Marie-Laure. *Fikce, nefaktuály a princip minimální odchylky*. Aluze. 2005, roč. 9, č. 3, s. 105-118. ISSN 1212-5547.

Sanhedrin. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. Last modified on 13. 11. 2014 [cit. 2014-11-28]. Dostupné z: <http://en.wikipedia.org/wiki/Sanhedrin>.

SCHMITT, Jean-Claude. *Revenanti. Živí a mrtví ve středověké společnosti*. Praha: Argo, 2002. Každodenní život, sv. 15. ISBN 80-7203-455-3.

SLÁDEK, Ondřej. O historiografii a fikci: událost, vyprávění a alternativní historie. In: *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*. Praha: Academia, 2007, s. 134-155. ISBN 978-80-200-1544-0.

Symbol růže a kříže. *Ptejte se knihovny.cz* [online]. 2012 [cit. 2014-10-25]. Dostupné z: <http://www.ptejteseknihovny.cz/uloziste/aba001/2012/symbol-ruze-a-krize>.

ŠRÁMEK, Pavel. Rozcestí slepých uliček. In: *Historie na rozcestí. Jak mohly dopadnout osudové chvíle Československa*. Brno: Barrister & Principal, 2013, s. 286. ISBN 978-80-87474-92-1.

ŠVEC, Štefan. Historie možné literatury (vpád anarchie do literárních dějin). In: *Štefan Švec* [online]. 2006 [cit. 2014-10-30]. Dostupné z: <http://stefansvec.cz/post/20795367561/historie-mozne-literatury>.

TRAILLOVÁ, H. Nancy. *Možné světy fantastiky. Vznik paranormální fikce*. Praha: Academia, 2011. Možné světy, sv. 4. ISBN 978-80-200-1908-0.

TYSON, Donald. *Tetragrammaton. Tajemství vyvolání andělských sil a klíč k Apokalypse*. Praha: Volvox Globator, 1997. Alef, sv. 13. ISBN 80-7207-103-3.

VALODE, Philippe. *Hitler a tajné společnosti*. Praha: Knižní klub, 2010. ISBN 978-80-242-2846-4.

VLČKOVÁ, Jitka. *Encyklopedie mytologie germánských a severských národů*. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7077-177-9.

WHITE, Hayden. *Tropika diskursu*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1123-5.

ZEMAN, Zbyněk. *Edvard Beneš. Politický životopis*. Praha: Mladá fronta, 2009. ISBN 978-80-204-2062-6.